

iktisat dergisi

İFMC

İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ
YAYIN ORGANIDIR

NİSAN 337
1993

15.000 TL.

Tarihin Geleceği Üzerine

M.K. Çakman

İngiltere Ekonomisinde Thatcher Deneyimi

Gülsün Gürkan Yay

1980 Sonrası Vergi Sistemi ve Politikası

Pınar Altıok

Türk Kamu Bütçelemesi Sistemi Hakkında Genel Değerlendirme

Ateş Oktar

Doğal Gaz Sektör Araştırması

Muhammet Köymen

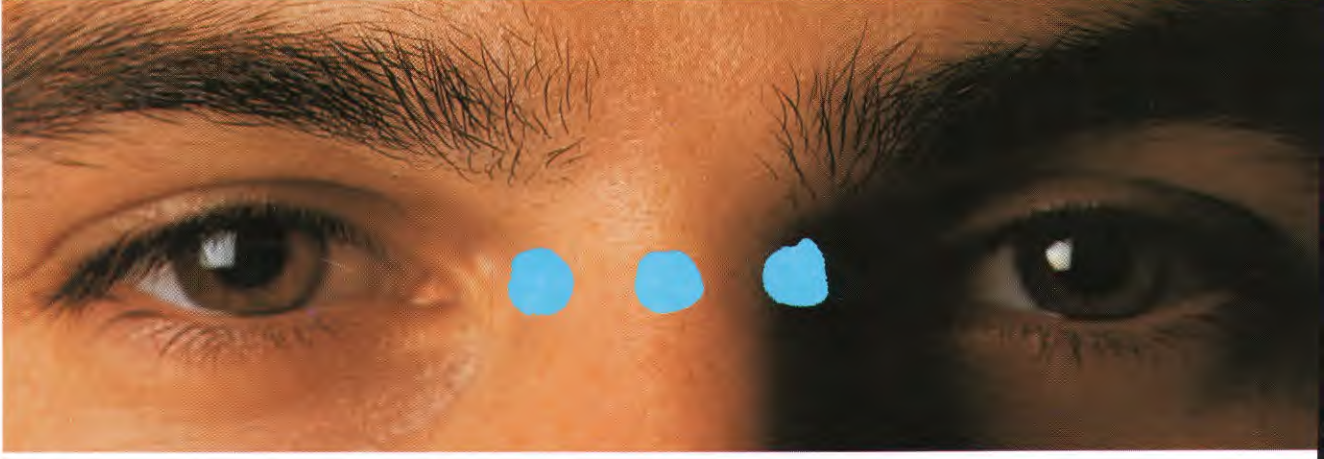
Türkiye Ekonomisi Nisan 1993

Dr. Osman Çetinkaya

**İ.Ü. İktisat Fakültesi
Yüksek Lisans ve
Doktora Tezleri
1982-1992**

Bankanız ve hedefleriniz..

Marmarabank, finans dünyasında en son teknolojiyi en yoğun kullanan kuruluşlar arasındadır. Marmarabank'te otomasyonun sunduğu olanakları avantaja dönüştürerek bankacılarla çalışırsınız. Sorunlarınız için çözümler birlikte yeni öneriler de sunulur. Marmarabank'ın uluslararası pazar bağlantıları ve geniş muhabir ağı önünüze yeni iş olanakları açar, iş hayatında "yeni başlangıçlar" yaparsınız.

İSTANBUL 2000
DESTEK PROGRAMI
RESMİ ÜYESİ

**MARMARA
BANK**

Genel Müdürlük: Cumhuriyet Cad. No:199-201 Elmadağ - İstanbul Tel: (1) 234 34 06 **Merkez Şube:** Cumhuriyet Cad. No:199-201 Elmadağ - İstanbul Tel: (1) 234 34 06 **Levent:** Nispetiye Cad. No:4 Levent - İstanbul Tel: (1) 280 95 00 **Cağaloğlu:** Nuruosmanîye Cad. No:84 Cağaloğlu - İstanbul Tel: (1) 511 40 02 **Kadıköy:** Kızıltoprak Bağdat Cad. No:24/1 Kadıköy - İstanbul Tel: (1) 414 12 00 **Suadiye:** Bağdat Cad. No:418/11 Suadiye - İstanbul Tel: (1) 368 31 92 **Ankara:** Arjantin Cad. No:17 Kavaklıdere Tel: (4) 468 00 00 **İzmir:** Gazi Bulvarı No:56-58 Çankaya Tel: (51) 83 60 83 **Antalya:** Atatürk Cad. 1304 Sokak No:73 Tel: (31) 48 34 76 -

Sermaye, Garanti'dir:

2 Trilyon

(Tamamı ödenmiş)

1992'yi verimli bir çalışmayla tamamlayan Garanti, bu zorlu yılda, 1 trilyonun üzerinde kâra ulaştı. Garanti hissedarları, bu kârın çok önemli bir bölümünü yine kendi bankalarına yatırmayı seçtiler: "Garanti Bankası'nın tamamı ödenmiş sermayesi, yüzde 82'lik artışla, 1,1 trilyondan 2 trilyona yükseltildi."

Sermaye Yeterlilik Rasyosu, hep uluslararası standartların üstünde bulunan Garanti Bankası, şimdi daha da güçlenen mali yapısıyla, önemli avantajlar sağlıyor:

- Sektör açısından: Daha geniş hacimde iş yapabilmek yeteneği, ekonomiye daha büyük katkı.
- Müşteriler açısından: Daha büyük güven, daha yüksek hizmet kalitesi, daha çok olanak.
- Çalışanlar açısından: Daha sağlam ve daha teşvik edici bir ortam.

Garanti Bankası'nı siz de yakından tanımalısınız. Bankacılık sektörü için "hedef" sayılan noktanın, Garanti için "sonuç" olduğunu göreceksiniz.

**5 Mart 1993 tarihindeki Olağan Genel Kurul Toplantısı'nda alınan karar gereği...*

HAVA DURUMU

Aralıklı yağışlar bekleniyor.
Gökyüzü parçalı bulutlu...
Güzel günler yakın!

MILLİ
PIYANGO

“Şansınız açık!”

EDİK HOLDİNG

cu yılında bünyesindeki 24 şirketi, 700 çalışanı, 1000'den fazla bayii ile Türk Ekonomi'sine ışık tutmaya devam ediyor.

GEDİK HOLDİNG
GEDİK PAZARLAMA
GEDİK DIŞ TİCARET
GEDİK MENKUL DEĞERLER
BÖHLER
TERMO
SIRMETAL
SAMTAŞ
FRONIUS
SILOKS
GEDİK-HALSAN KIBRIS
GEPAS
ÖZGÜR REKLAMCILIK
HALSAN KİMYA
HALTUR
HALTAŞ
KARTAL KAYNAK
HASSAS DÖKÜM

TEMSİLCİLİKLER
CASTOLIN + EUTECTIC
DRESSEN PUMP
PLYMOVENT
BINZEL KAYNAK TORÇLARI
FURTENBACH GMBH
ÖGUSSA İNO SILOX

GEDİK HOLDİNG A.Ş.
Yakaçık Cad. No: 134 81430 Kartal - İstanbul
Tel: 389 59 90 (10 Hat) Fax: 353 58 53
Teleks: 36570 Geho tr.

ADRIYATİK DENİZİ 1989

ANKARA 1992

ERZİNCAN 1992

AKSİGORTA FARKLIDIR

İnsanları derinden sarsan olaylar yaşandığında

sigorta kavramının önemi büyür. Aksigorta ise

bu kavramı en çağdaş boyutlarıyla yaşatır.

"Zaman" ve "Güç" Aksigorta'da "Hız" ve

"İmkan" demektir... Bu anlamda halkın yanında

olup, onlara güvencede olduklarını hissettirmek

Aksigorta'nın insana duyduğu saygının ifadesidir.

Yılların kazandırdığı deneyim, sağlam temellere

oturmanın verdiği güven ve çağa uymanın

getirdiği dinamizm ile sigortacılığı en gelişmiş

boyutlarda yaşatan Aksigorta'ya gelin,

güçlü bir kuruluş tarafından sigortalamanın

ayrıcılığını yaşayın.

GERÇEK HASARI TAM OLARAK HEMER

AKSİGORTA

" Canınıza, Malınıza Güvence "

29.11.92
GT

İktisat

dergisi

AYLIK DERGİ

Sayı : 337

Sahibi

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti Yönetim Kurulu Başkanı
Ufuk URAS

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

ELÇİN MACAR

Danışma Kurulu:

ASAF S. AKAT, ERDOĞAN ALKİN,
TOKTAMIŞ ATEŞ, NİHAT BATUR
AYHAN BİRMEK, NATİK BUDA,
KEMAL CİVELEK, NUSRET EKİN,
MEHMET EMANET, SEYFETTİN GÜRSEL,
AKIN İLKİN, GÜLTEN KAZGAN, SAİM KURUL,
EROL OKUYAN, ALP ORÇUN, TALAT ORHON,
İZZETTİN ÖNDER, ŞEREF ÖZGENCİL,
ORHAN SOFULOĞLU, ZAFER TUNCA,
OSMAN ULAGAY, YÜKSEL ÜLKEN

Yayın Koordinatörü:

ESER KARAKAŞ

Yayın Kurulu:

TARIK AYGÜN, OSMAN ÇETİNKAYA, BERRAK
GÖKMEN, MUHAMMET KÖYMEN, KUVVET
LORDOĞLU, ÇİĞDEM ŞAHİN, EMİNE TAHSİN,
ZEKİ YILDIRIM, ŞULE YÜCEBİYİK

Reklam Sorumlusu: REMZİYE ÖZCAN

Kapak: MUSTAFA ÖZTÜRK

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. No: 27/6
Taksim - İSTANBUL
Tel.: 250 50 34 - 250 16 42

Abone Koşulları:

Yıllık 150.000 TL. (Öğrenci: 100.000 TL.)
Yurt Dışı: Yıllık 250.000 TL.

Banka Hesap No:

AKBANK Talimhane Şb. (7097)
T. İŞ BANKASI Beyoğlu Şubesi (46783)

Basıldığı yer:

Fatih Gençlik Vakfı Matbaa İşletmesi
Tel: 511 47 13 - 526 30 03

İSTANBUL - 1993

Dergideki yazılar Cemiyet'i bağlamaz;
görüşler yazarlarına aittir.

İ.Ü. İKTİSAT FAKÜLTESİ
MEZUNLARI CEMİYETİ
YAYIN ORGANIDIR

İçindekiler

Doç. Dr. M.K. ÇAKMAN

Tarihin Geleceği Üzerine 3

Gülsün Gürkan YAY

İngiltere Ekonomisinde Thatcher Deneyimi 17

Pınar ALTIOK

1980 Sonrası Vergi Sistemi ve Politikası 33

Yrd. Doç. Dr. Ateş OKTAR

Türk Kamu Bütçelemesi Sistemi Hakkında
Genel Değerlendirme 45

Muhammet KÖYMEN

Doğal Gaz Sektör Araştırması 47

Dr. Osman ÇETİNKAYA

Türkiye Ekonomisi 53

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri 61

TARİHİN GELECEĞİ ÜZERİNE

Doç.Dr. M.K. ÇAKMAN*

Eski Çin Filozofu Leo Tse, bir yerde der ki: "Her ne zaman politikacılar barıştan söz etmeye başlarsa biliniz ki, savaş yaklaşmaktadır". Umarım bu sefer de öyle olmaz. Ama Sovyetlerin çözülmesi ile iki süpergücün odaklılığını yaptığı kutuplaşmış dünya düzeni ve soğuk harp sona erdi ere-li, barış ümitleri yükseldi. Yükseldi de ne kelime! Kalıcı dünya barışı geldi sanan çok. Bu arada Ja-pon asıllı bir Amerikalı, Francis Fukuyama "Tarihin Sonu" (aslında sonunda bir soru işareti var Allah i-çin! Yani "The End of History?") isimli bir makale yazdı¹ ve instant üne kavuştu: Allan Bloom, Pi-erre Hasner, Gertrude Himmerfarb, Senator Dani-al Patrick Moynihan, Stephan Sestanovich, Ti-mothy Fuller, Irving Kristol, David Stove ve Samu-el Huntington gibi bir çok ünlü entellektüel ve/veya akademisyen, Fukuyama'nın provakatif ifade tarzına dayanamadıklarından olacak, kaleme sarılıp yanıtlar yazdılar --aynen benim gibi².

Adı geçen bu genç adam, Sovyetlerin çö-zülmesi ve Çin'de serbest pazar ekonomisi istika-metinde marjinal bazı ekonomik kararların alınma-sına dayanarak der ki:

"Gözlediğimiz, sadece soğuk savaşın sonu veya 2. Dünya Savaşı sonrası bir dönemin kapanışı değil, bizzatihi, tarihin sonu olabilir-- yani, bu gözlediklerimiz, insanlığın ideoloji evriminin son noktası ve **insanlığın kurduğu hükümet türlerinin en son form'u olarak** batılı-liberal-demokrasinin evrenselleşmesidir"³ (Vurgu-lama benimdir).

Ne diyeyim? Allah akıl fikir versin! İnsanın sorası geliyor: Acaba Fukuyama "insan türü"nü'nün evrimi hakkında hiç mi fikir sahibi değil? İdeolojik evrim dediğiniz şey, sosyal, ekonomik ve teknolo-jik alt yapının (Marxist deyimle üretim tarzlarının) gelişimi ile ilgili olduğu kadar, daha uzun vadede ve daha temel bir biçimde, **insan beyninin** evrimi ile ilgilidir. "Tarih"imiz, ola ola 7.000 yıllık -- ki bu, "türlerin evrimi içinde bir salise bile etmez. Beyni-nin evrimi ise Australopithecus africanus gibi "kü-çü beyinli homo-erectus"lardan bu yana yarım mil-yon yıldır sürüp gitmekte⁴. Dolayısıyla, (anlaşılan kendisi pek farkında değil ama) Fukuyama'nın söylediği zorunlu olarak sadece iki olası kapıya çı-kıyor: (1) Ya, çok kısa bir süre içinde Hristiyan köktencilerin inandığı gibi Hazreti İsa tüm haşme-tiyle göklerde belirip, dünyada "insan hükümeti"ne son verip, "Cennetin Kral"lığını ihdas edecektir; (2) ya da insanın beyinsel evrimi duracaktır. Bu ikinci-sinin olması ise, ancak çok dehşetli ekolojik fela-ketler veya yaygın nükleer harp sonucu insan tü-rünün yok olması ile mümkündür. Yoksa, insanlı-ğın önünde zaman ve mekan neredeyse sonsuza kadar uzanıp gitmekteyken (yani hiç olmazsa gü-neşin kalan ömrü olan en az 50.000 milyon yıl bo-

yunca uzanıp gitmekteyken) politik düşüncenin ve ideolojinin evrimi başka türlü nasıl durabilir?

Kaldı ki, eğer Hegelci bir tarih anlayışı ve tarihsel relativizm'in getirdiği "rahatsızlık" nedeniyle, insan illa ki bir "son" saptamak ve betimlemek gereğini duyuyorsa,⁵ liberal-demokratik-tüketici toplum modelinden daha öte, hayalgücüne ve olabileceklere daha açık bir "son" tanımlamalıdır, kanımca... "Marksist" etiketini, kendilerine yersiz ve haksız bir biçimde yakıştırmış olan Stalinist-cum-Breznevist Sovyet Birliğinin çözülmesi ile insanlığın son üç-dört nesil boyunca yaşadığı iki-kutuplu süper-güç dengesi ve çatışması, liberal-demokratik-kapitalizmin zaferi ile son buldu diye böyle zafer sarhoşu olmak doğrusu bir Harvard Ph.D'sine yakışmıyor. Hanı insanın şunu diyeceği geliyor: İlla ki bir "son" tanımlanması gerekiyorsa, Marx'ın tanımıyla "Komünist Toplum"un ortaya çıkışı "Tarih'in Son'u" gibi onulmaz mutlakiyetteki bir etiket için daha yakışık alır bir şey Marx, Komünist toplumu nasıl betimler? Der ki: "Devlet'in, polisi ve askeri yapıları da dahil, (Allah bilir maliyesi bile dahil!) miyadını doldurmuş bir çiçek gibi solup gittiği evrim aşaması..." Bakınız, bunu bir "son" olarak kabul etmek daha mümkün görünmüyor mu? Hiç olmazsa, "The End" etiketine yakışır ütöpik bir özelliğe sahip bir vizyon bu... Fukuyama anlaşılan bunun farkında değil.

Ayrı Fukuyama, Leninist-cum-Stalinist-cum-Breznevist Sovyet Birliğini ve onun artık tarihe karışmış Komünist Partisini, Marx'ın kendi tanımıyla yukarıdaki gibi betimlenen "komünizm ideali" ile fena halde karıştırıyor; ve de sonu geldiği hiç te belli olmayan bu ideolojik çelişkinin sonunu ilan ediyor. Halbuki, Marx'ın çok uzun vadeli spekülasyonlarının doğru çıkıp çıkmayacağı bir yüzyıldan evvel belirlenemez; çünkü **Das Kapital**'de bizzatihi Marx'ın tanımladığı üzere, Kapitalizm, üretim güçlerini sürekli ve hızlı bir şekilde devindiren, teknolojiyi geliştiren ve (bu arada) işçi sınıfını da geliştiren dinamizmini, halâ **açıkça** sürdürmektedir. Dahası, Sovyetlerin ve Doğu Bloğunun dağılıp, serbest piyasa sistemini benimsemeye yönelmesiyle kapitalizm (ironiktir, **aynen** Marx'ın öngördüğü biçimde) ulusal sınırları yok edip, dünya pazarlarını tek-pazar gibi birleştirmek (entegre etmek) istikametinde büyük bir atılım yapmıştır. Sermaye'nin temerküzü, monopollerin global çapta ortaya çıkması ve Kapitalizm'in tarihi işlevinin sonuna yaklaşması dönemi ise; ancak bir yüzyıl sonra (belki de daha bile sonra) gelinecek bir safhadır. Bu bağlamdaki yanılının kökeni Marx'a, ama daha çok Lenin'e kadar uzanmaktadır. Lenin, "Emperyalizm..." isimli ünlü eserinde, kapitalizmin Marx'ın eserlerinde sözü edilen "en son safhasına geldiğini" iddia etmişti ve "eski tür" emperyalizmin varlığında bunun bir yansımasını görmüştü. Oysa, Lenin bunları yazarken, kapitalizm, "üretim güçlerini sürekli devrim içinde tutarak hızla ge-

lişmesini sağlama fonksiyonu"nu hala icra etmekteydi. Bugün de etmektedir. Bu süreç, teknolojik devrimlerle günümüzde de sürüp gitmektedir.

Marxistler, biraz "wishful thinking"nin etkisiyle biraz da Lenin'in bu fikirlerinin ağırlığıyla, aslında üç, belki de dört yüzyıl sürecek Marxist sürecin hemen olup bittiğine, kapitalizmin son safhasına kendi yaşam süreçleri içinde girmiş olduğuna kendilerine inandırmışlardı. Tabii ki yanılmışlardı.

Ama Fukuyama da bu yanılının öbür yüzünü yaşıyor. Sovyetlerin başarısızlığını yanlış yorumluyor. SSCB ve kendisine yersiz biçimde "Komünist Parti" diyen parti, Marxist değildi, ve olamazdı. O etiketi kendilerine yakıştırmış olmaları da hiçbir şey ifade etmezdi. Aslında olan şuydu: Sermaye birikimi sürecini (ki, Marx'a göre bunun sağlanması kapitalist sınıfın **birincil** tarihi işlevidir) SSCB Komünist Partisi, diktatoryel bir rejim çerçevesinde üstlenmişti. **İlkel** sermaye birikimi safhasında da başarılı olmuştu (1950'lere kadar). Ama ondan sonraki daha sofistike sermaye birikimi etabında, bizzatihi Marx'ın, 'dinamiktir ve üretim güçlerini sürekli devrim ve devrim içinde tutar' diye övdüğü kapitalist sistemin esnekliğini ve sofistikaşyonunu gösteremedi⁶. İlkel sermaye birikimini sağlamak işlevini yerine getirdikten sonra birkaç nesil daha, askeri güç ve Blok lideri olarak direndi ve sonra çözülüp gitti. Bunun, Marx'ın yukarıda tanımını verilen "Komünist" kavramı ile uzak yakın bir ilgisi yoktur. Fukuyama, sanki bunlardan habersizmiş gibi, liberal-demokratik ideolojinin bu dönemsel zaferini (ki zaferdir, bunu kimse inkar edemez) sosyalist ideolojiye karşı kazanılmış kesin ve **son** Zafer olarak görmekle kalmıyor, üstelik **tarihin sonu** olarak ilan ediyor; Liberal demokrasinin, insanlığın kurduğu hükümet türlerinin **en son** biçimi (**form'u**) olarak evrenselleşeceğini, dolayısıyla **ideolojik evrimin kesin bir sona vardığını** ve bundan böyle büyük çaplı, ideolojik tabanlı çatışmaların olamayacağını da yazıyor.

Ne diyeyim Allah akıl fikir versin! Bu tür "Son"culuk (**Endism**), bana, "tüm savaşlara son verecek savaş" iddiasıyla lanse edilen savaşları hatırlatıyor. Üstelik, Fukuyama, bu makalemden uzunca irdeleneceğim ekolojik, çevresel, demografik ve yenilenemeyen-kaynakların-tükenmeye-yüz tutmasına ilişkin olarak ortaya çıkacak sorunlar, ve bu sorunların getireceği, politik ve ekonomik çatışmalar hakkına hiçbir şey söylemiyor. Dahası, "büyük çapta" çatışmaların son bulunduğunu iddia ediyor.

Oysa, ne tarihin sonu ne kalıcı barış oluşmaktadır. Tam tersi tarihte yeni bir dönem başlamaktadır ve de gelecek 45 sene zarfında, soğuk harbin sürmüş olduğu 1945-1990 arasında döküldüğünden **daha çok** kan dökülecektir.

Bilim adamına peygamber ağzı ile konuşmak belki yakışmaz ama politikada olduğu gibi bir

aşırı uç, öbür aşırı ucu doğuruyor. N'apayım! O "tarihin sonu" isimli makaleyi okuyunca ve de onca ilgi topladığını düşününce cinlerim tepeme çıktı. Kıskandım zahir! Olup bitenler, ünlü entellektüellerin, saygı değer büyüklerin ve keram ve makam sahibi sosyal ve politik analistlerin ne denli isabetli analizler yaptıklarını ve tahminlerinin ne denli doğru çıktığını bu aralar sürekli gözler önüne seriyor! Örneğin, Ocak 12, 1991 de biri televizyona çıkar: "ABD, kesin, saldırmayacaktır" der. "Nerden biliyorsunuz?" diye sorulunca, ezotorik bilgi sahiplerinin gizemiyle ağdalaşan bir üslup ve tonla, "Eh, bizim bazı gizli bilgi kaynaklarımız var: Açıklayamayız. Ama perde arkasından olanları biliyoruz." gibisinden birşeyler söyler. Hop, bir haftaya kalmaz ABD Körfezde saldırıyı başlatır! Veya şu: ABD'de on milyonlarca dolar para alan Sovyet uzmanları vardır. Sovyet analizlerini yaparlar (dı). Şimdi "tarihsel işsizliğe" uğradılar ama mevkisiz kalmadılar. Altı sene evvel birisi çıkıp bugün olanları özetlese herkesin alay konusu olurdu. Üstelese tımarhanelik olurdu. Ama olaylar olur biter, daha evvel düşünülenler ve yazılanlar unutulur gider⁷.

Uzun bir giriş oldu. Konuya ve sadede hemen geleceğim ama, bu gerçekleri hatırlatmak istedim okura. Ve şuna da işaret etmek istedim daha ta başlangıçta: Soğuk savaş yıllarında soğuk savaşın kalem kullanan cengaverlerinin yazdıkları (her iki taraftan da) bugün ne kadar irrelevan olmuş ise; günün olaylarının getirdiği heyecan ve perspektif yoksunluğu içinde bugün yazılanların da on-onbeş veya 20-30 yıla kalmayıp onca irrelevan ve komik duruma düşebileceğini hatırlatmak istedim -- hem okuyucuya hem de kendime. Sözüm meclisten dışarı değil! Benim bu makale de yazacaklarımın da başına gelebilir bu. Yanılabilirim yani. Onu da sanvuar belirtip, artık sadede geleylim.

-II-

Sovyetlerin dağılması ile iki kutuplu dünya sona erdi. Fakat ne insanlığın temel problemleri, ne ideolojik evrim ve ideolojik çatışma, ne de ülkeler ve bloklar arası çelişkiler son buldu. Önümüzdeki nesil boyunca, kuşkusuz yeni bloklaşmalar ortaya çıkacak. Büyük bir olasılıkla ekonomik-politik sahne, (çelişkileri karşılama metotları ve kuvvet dengelerinin alacağı şekiller açısından değil de) daha genel görünüş açısından 19. yüzyıl sonundaki çok kutuplu çekişmelere benzer bir görüntü arzedecek. Etnik, ayrılıkçı ve milliyetçi akımların yayılması ve moda olması bu sahne dekorunun bir parçası.

Bu arada bir kaç güç odağı belirlenebilir: Bir ABD... Herkes, Sovyetlerin dağılmasından sonra ABD'nin tek büyük güç olarak ortaya çıktığını (veya çıkacağını) sanıyor. Bu bir yanılgıdır. Avrupa ve

çevresi, Japonya ve Pasifik havzası yanında, ABD sadece bir güç odağıdır ve diğer iki güç odağına kıyasla daha güçlü değildir. Körfez savaşı, genel kanının tersine, bu söylediğinin bir göstergesidir. Birçok yorumcu, körfez savaşında ABD'nin dünya üzerinde tek ve en büyük güç olarak ağırlığını koymuş olduğu konusunda birleşse de, ben o kanıda değilim. Tam tersi: Körfez savaşında ilk kez, ABD, gelişmiş endüstriyel ve endüstri-ötesi ülkeler ve blokların "paralı askeri" rolünü üstlenme durumunda kalmıştır. Amerikan halkına ulusal çıkarlar diye sunulan argümanlar, aslında ABD'nin olduğu kadar Avrupa ve Japonya bloklarının çıkarlarıydı. Öbür iki blok ya hiç asker göndermedi ya da temsili olarak askeri güç gönderdi (İngiltere belki hariç). Sonuçta ABD askerleri ve ekipmanı kullanıldı ve buna karşılık öbür iki blok ABD'nin yüklendiği savaş maliyetleri faturasının hemen hemen tamamını nakit olarak ödediler. Vulgarize ederek söylemek gerekirse, öbür iki blok, Amerikan askeri gücünü kiraladılar. Didaktik soru şu: Parayı basıp, askeri gücü kiralayan mı daha güçlüdür, yoksa kendi vatandaşlarının can güvenliğini tehlikeye atarak askeri gücünü kiralatan mı?

Şu sıralar birçoğu resesyonlar ile karşı karşıya ise de, **daha uzun-vadede** üretimin ve sermayenin ulusal sınırları aşması ve ekonominin global çapta entegrasyonu sürecinin hızlanması ile, kapitalizmin yükselen bir konjonktüre gireceği söylenebilir. Daha daha sonra ise, Büyük Depresyonu gölgede bırakabilecek genellikte bir global depresyon ve bunun peşisıra getireceği politik çalkantılar, çalışmalar ve savaşlar da oluşabilir. Fakat bu arada, asıl yükselen "kapitalist" blok, ABD bloku değil, Avrupa ve Japonya-Pasifik-Havzası bloklarıdır. Bunun böyle olduğu, dış ticaret ve cari-hesap-dengelerinden, ve de ayrıca, gerek "Dünya Hasılası"nda⁸ gerek toplam dünya ticaretinde geresi toplam dünya endüstriyel üretiminde ABD'nin payının sürekli düşme trendi gösterirken Avrupa ve Japonya bloklarının sürekli yükselme trendi içinde olmasından da anlaşılabilir.

Bu üç ana blokun yanısıra, gelecek 40 yıl içinde, eski Sovyetler'in, bu sefer Rusya metropoliten bölgesi etrafında bir dördüncü blok oluşturma olasılığı vardır. Fakat bu arada, eski Sovyet cumhuriyetlerinin birçoğunda etnik çatışmalar, sınır kavgaları ve/veya benzeri çatışmalar, çıkma olasılığı da yüksektir. Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki çatışmanın sıcak ama bölgesel bir savaşa dönüşme olasılığı özellikle yüksektir. Eski Sovyet Orta-Asyasındaki Türk asıllı cumhuriyetlerin içinde de etnik çatışmalar çıkabilir. Ukrayna ile Rusya, Ukrayna-Moldavya, Moldavya-Romanya ve Ukrayna-Kırım arasındaki anlaşmazlıkların ve çıkar çatışmalarının nelere gebe olabileceğini istikbal gösterecektir. Bunların bir kısmı kanlı çatışmalara dönüşebilir. Bu satırlar yazılırken Bosna-Hersek henüz patlamamıştı. Demek ki, burada adı geçme-

yen bazı bölgelerde de benzeri etnik ve ayrılıkçı çalışmalar çıkma olasılığı vardır. Hindistan ve Afrika'da bazı ülkeler bu tür makus bir gelişme adaydır. Bu arada, Ermenistan-Azerbaycan arasında patlak verebilecek sıcak bir savaşa Türkiye'nin de sürüklenmesi veya karışması olasılığı vardır. Bu olasılığın uzantıları (consequence'ları) ise son derece tehlikeli olabilir -- hele bir yandan güneydoğuda Kürt-ayrılıkçılığı sorunu ve bir yandan da batıda, Yunanlılarla, Kıbrıs, Ege Kıta-Sahanlığı ve Batı Trakya konularında sürtüşmeler yoğunluk kazanır ve ısınır... Türkiye'nin başı, Ermenistan'la veya PKK terörünün "bağımsızlık mücadelesi'ne dönüşmesi gibi bir gelişim nedeniyle doğuda belaya girerse, Yunanistan'ın, özellikle Kıta Sahanlığı ve karasularını 12-mile çıkarmak konusunda bunu fırsat bilmesi ve bu bağlamdaki isteklerini "oldubitti"ye getirmeye çalışması olasıdır⁹.

-III-

Asıl global sorunlar, bu tabloların birbiri içine geçtiği daha geniş "sahne"de cereyan eden, daha önemli makro değişkenler tarafından belirlenecektir. Bu daha "makro değişkenler" in aklı ilk gelen üçünü hemen sıralayalım:

1- Yenilenemez Doğal Kaynaklar Tükenmeye Başlamasından kaynaklanan Sorunlar, 2- Nüfus artışı ve İmlemleri, 3- Çevresel Ekolojik Sorunlar.

Aşağıdaki Tablo 1977-1987 arasında Kişi Başına Düşen Yiyecek Üretimi'nin artmadığını göstermektedir ¹³.

KİŞİ BAŞINA DÜŞEN YİYECEK ÜRETİMİ (1977=100)

YILLAR	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
Dünya.....	101	100	99	102	102	100	104	104	104	102
Gelişmekte olan Ülkeler										
Sosyalist Blok Hariç).....	101	98	100	102	101	101	101	103	102	99

1. Fosil Yakıtlarına Dayalı Enerji ve Diğer Yenilenemez Doğal Kaynaklar:

Bu ürünlerde, karterler yoluyla yapay olarak veya üretimin hızla artan talebi gerçekten karşılayamaz duruma düşmesinden doğacak kıtlıklar oluşabilir. Özellikle gelecek yirmi yıl içinde. 1970'lerde yaşanan kadar ciddi ham petrol fiyat artışlarının oluşma ihtimali yüksektir. Gerçi, bu tür fiyat artışlarından bir müddet sonra, daha-evvel-rantabl-olmayan kuyuların üretime geçmesiyle artan arz, fiyatları yeniden düşürmektedir; ama bu bir merdiven fonksiyonu şeklindedir: Krizden sonraki fiyat platosu, kriz öncesi fiyatların hayli üstünde oluşur. Örneğin, 1973 ortasında, varili 2.5 dolar civarında olan ham petrol, 1. ve 2. Petrol Şokları sonunda maksimum 38 dolara kadar yükseldi; sonra düştü ve son bir yıldır 20 dolar civarında yeni bir platoya yerleşti. Dolardaki enflasyonun payı

düşülürse: 1991 dolarıyla 20 dolar, 1973 dolarıyla 8 dolar civarındadır. Demek ki, ham petrol (**reel fiyatlarla**) eski fiyat düzeyine göre üç misli yükseklikte yeni bir platoda, **şimdilik** stabilize olmuştur.

Bu tür fiyat artışları, gerek gelişmiş ülkelerde, gerekse (ve daha şiddetli bir biçimde) görelilikten fakiri ve görelilikten çok borçlu az gelişmişlerde önemli ekonomik istikrarsızlıklar yaratabilir. Bu tür ekonomik istikrarsızlıklar, beraberinde politik çalkantılar ve içi ve dış politik çatışmalar getirecektir.

2- Nüfus Artışı ve İmlemleri:

Üç nesil sonra dünya nüfusu, bugünkünün üç katına yaklaşacaktır. Bu arada bir çok az gelişmiş ülke; toprak, kaynaklar ve sermaye birikimi üzerine nüfus baskısını bugünden çok daha yoğun bir biçimde hissedecektir ¹⁰. Bugün dahi, birçok üçüncü dünya ülkeleri (ki Türkiye bunların sınırındadır) ancak nüfus artış hızı civarında bir reel-büyüme-hızı elde edebilmekte ve neticede kişi-başına-düşen milli gelirlerini ya hiç arttıramamakta ¹¹ ya da cüzi bir miktarda arttırabilmektedir. Dahası, bunlar ve daha başarılı olanlar, endüstrileşirlerken (ve refah ve tüketimlerini arttırırken) aşağıda değineceğimiz "ekolojik sorunlar" bağlamında önemli problemler yaratacaklar ve önemli sorunlarla karşı karşıya kalacaklardır ¹². 1960'ların çok ümit vadetmiş olan "yeşil-devrimi" azalan verimler safhasına şimdiden girmiştir. 1960'lı yılların ikinci yarısından sonra üçüncü dünya ülkelerinde kişi-başına-düşen gıda üretimi artışları duraklamıştır.

Bırakınız, çağdaş, müreffeh ve "batı-standartlarını-yakalama-yolunda" olmayı, 3. dünya ülkelerinin en az yarısından çoğunda, hızla artan nüfusu yeterince ve dengeli beslemek gibi en temel bir alanda bile duraklama ve alenen gerileme eğiliminin ortaya çıkması beklenmektedir. **Şimdiki teknolojilerle**, tüm üçüncü dünya ülkeleri ortalama refah seviyesinin bugünkü Türkiye düzeyine bile çıkarılması pek olası görülmemektedir. Üstelik, Türkiye'nin kişi başına düşen geliri, nüfus artış hızının sosyo-ekonomik etmenlerle "kendiliğinden" ve önemli bir ölçüde düşmesi için yeterli düzeyin beş-altı kat altındadır.

Nüfus artışının global bir sorun olarak algılanması için son nesil boyunca Sahara-güneyinde oluşan türden (ekolojik boyutu da olan) kitlesel açlık ve ölümlerin çok daha büyük çapta ve üçüncü dünya ülkelerinin diğerlerinde de görülmeye baş-

laması mı gerekmektedir, diye sorası geliyor insanın, Yazık ki yanıt "evet" gibi görünüyor. Bu da insanların, ulusal ve uluslararası kurumların ve liderlerin öngörü ve bilgisel düzeyleri hakkında pek olumlu bir not değil. 1960'tan bu yana, dünya nüfusu 2.8 milyar civarından 5.3 milyarın üstüne çıkmıştır. Global nüfus artış hızının yakın bir gelecekte %1.5'un altına düşmesi beklenemez. Nüfus projeksiyonları hep, gerçekte oluşan büyüklükleri "underestimate" etmiştir ¹⁴. 1960'larda yapılan projeksiyonların 2000 yılı için "orta tahmin" diye verdiği, rakamı, dünya nüfusu 1996'da geçecektir. Nüfus, 2050 yılında 15 milyarı, 2090'da ise 25-18 milyarı bulacaktır.

Bazı aklı-evvel ekonomistlerin dünyanın 15 milyarı da 25 milyarı da besleyebileceğini (veya Türkiye'nin 60 milyonu beslediği gibi, 150 milyonu da 180 milyonu da besleyebileceğini) iddia etmelerine kulak asmamak gerek. Çünkü, ekonomistlerin büyük çoğunluğu biyoloji bilmezler. Gerçek şudur ki, dünyanın sağlıklı ve dengeli biçimde besleyebileceği nüfus bugünlerde aşılmamış ise gelecek 60 yıl içinde kesinlikle aşılabacaktır. Sadece açlıktan her gün ölmekte olan 10-15 bin kişiden ve de her yıl, yetersiz beslenmenin neden olduğu yüz milyonlarca ölümden veya milyarlarca insanın düzinelerce yıl kısalan yaşamından veya gene yetersiz beslenme nedeniyle halsiz, verimsiz ve fersiz yaşanan çeyrek-yaşamlardan söz etmiyorum yalnızca... "Yüksek kalite protein" de ihtiva eden bir diyetle bugünkü dünya nüfusunu beslemek için 200 milyon ton et üretimi ve de bir milyar ton besin olarak kullanılan canlı hayvan stoku gerekir ¹⁵. Bunun mümkün olduğu şüphelidir. Dünya nüfusunun iki misline çıkacağı 2020-2030 yılları arasında ise bunun başarılması imkansız görünmektedir.

Hesap edelim: Bugünkü nüfus artış hızının sabit kalacağı varsayılırsa, 2050 yılında dünya nüfusu 15 milyarı geçecektir. Refahın yaygınlaşması nedeniyle nüfus artış oranında düşme olacağı iddia edilebilir. Fakat bunun tersi de iddia edilebilir: Dünya nüfusu bugün %1.7 civarında artmaktadır ve son 30 yıldır artış hızı, düşme değil hafif bir yükselme eğilimi göstermektedir. Bu eğilimin bir iki nesil daha sürmesi beklenebilir çünkü çok düşük gelirli ülkelerde refah artışının ilk etkisi "kadınların eğitimi ve profesyonel yaşama intikali yoluyla" üreme hızında bir düşme şeklinde değil (bu daha sonraki safhalarda oluşan bir olgu) bebek ölümlerinde hızlı düşme nedeniyle nüfus artış oranında bir yükselme şeklinde tezahür eder.

Dolayısıyla 2050 yılı için sabit artış hızı varsayımı ile yapılan tahmin, olasılıkla, abartılmış değil, aksine muhafazakar bir tahmindir. Gene de, tezimizin lehine yontmamak için 2050 yılı dünya nüfusunun 15 değil de 14 milyar insanın ortalama günde 100 gram kırmızı et yemesi için et üretiminin 511 milyon ton olması gerekir. Canlı hayvan stokunun yılda %20'nin sakrifi edildiği varsayar-

sak, bu, 2,5 milyar ton civarında canlı hayvan stoku (inek+koyun+domuz) beslemek demektir. Oysa bugünkü canlı hayvan stoku yaklaşık 0.35 milyar ton civarındadır ¹⁶.

Bu hesaba göre, 2050 yılında yaşayacak olan 14 milyar insanı, bugünkü Batı Avrupa standartlarında kişi-başına-kırmızı-et-tüketim sağlayacak bir diet ile beslemek için büyük baş hayvan stokunun 7 kat artırılması gerekmektedir. Bugünkü 0.35 milyar tonluk büyükbaş hayvan stoku (inek+koyun+domuz) yaklaşık 5 milyar ton tutarında ot ve hayvan yemi yemektir. Bunun 7 katı büyüklüğündeki sürü 35 milyar ton ağırlığında ot ve hayvan yemi yemektir. Oysa 35 milyar ton, endüstriyel bitkiler de dahil, bugünkü toplam **dünya tarım üretiminin** 3 katıdır. Dolayısıyla, 2050 yılındaki nüfusun, günde 100 gram kırmızı et ihtiva eden bir dietle beslenebilmesi için yeterli tabii kaynağın olup olmadığı tartışma götürür.

Gerçi kırmızı-et çok sağlıklı bir besin kaynağı olmayabilir. Yeni bazı bulgular kırmızı-et'in sağlığa onca da yararlı olmadığına işaret etmektedir. Bu nedenle olduğu kadar biyolojik sınırların da zorlaması ile daha büyük bir nüfusu beslemek ancak besin zincirini kısaltmakla mümkündür. Fakat burada bazı sosyolojik ve biyolojik sınırları vardır. Fotosentez yoluyla bitki içine depolanan her bin kalori, bitkiyle beslenen hayvanları (balık dahil) yiyen insanda 2-10 kalori eşdeğerinde doku yaratılmaktadır. Oysa dünya yüzeyine düşen güneş enerjisi bellidir (dakikada cm² başına 2 kalori). Bunun ancak 0.04'ünün fotosentez için kullanılabildiği tahmin edilmektedir. Bunun da büyük bir kısmı okyanuslarda *algae* oluşumunda kullanılmaktadır. Geri kalanın, kara yüzeylerinde destekliyelebileceği bitkisel yaşam miktarı da bellidir ve söz konusu bitkisel yaşamın çok büyük bir kısmının (%96-%97'sinin) bitkisel olsun hayvansal olsun insan gıdasına ilişkin olmayan canlı-varlık oluşumlarından müteşekkil olması, ekolojik denge ve çeşitlilik için elzemdir. (Çam ağaçlarını da yiyecek değilsiniz ya!).

Dolayısıyla, nüfus ve gıda bağlamında en son ve kesin sınır budur: Yani, dünya üzerine düşen güneş enerjisi ve bunun, fotosentez yoluyla destekliyelebileceği bitkisel yaşam sınırı... Bu sınırı hiçbir teknoloji değiştiremez: Nükleer füzyon bile... Dolayısıyla daha büyük bir nüfusu beslemek için hayvanı proteinlerden vazgeçmek gerekir. Ama bunun sosyo-psikolojik sınırları vardır: Sıkıysa insanlara sadece bitkisel ürünler ve plankton-burgerler yedirmeye kalkınız! Bu doğum kontrolünden de zor olabilir; çünkü insanların diet alışkanlıklarını değiştirmeye karşı çok güçlü bir şekilde direndikleri bilinmektedir. (Herseferinde kondom kullanmaya razı olabilirler de, her Allahın günü planktonburger ve yosun kızartması yemeye biraz zor razı olurlar!) Kaldı ki sınıf olayı ve gelir ve servet farklılıkları vardır ve geliri yüksek insanlar,

fiyatlar ne denli artacak olursa olsun, parayı bastırıp (effektif talep!) hayvansal gıda talebini sürdürmeye devam edeceklerdir. Bunu, damak zevklerinin yanı sıra, biraz da "sosyal statü" için de yapacaklardır. (Torununuzun kızıt, samimi bir bayan arkadaşına, gün gelir, şunu söyleyebilir: "Restoranda bana biftek yedirdi diye benim kendisiyle birlikte olacağımı düşündü galiba. Beni ne sandı ki?!")

Gıda ve nüfus hakkında iyimser spekülasyonlarda bulunanların gözardı ettikleri tabiat yasalarından bir diğeri de, biolojik-demografi yasalarıdır. Gerçek şudur ki; insan nüfusu ve nüfus yoğunluğunu idare eden yasalar, hayvan nüfus ve nüfus yoğunluğunu idare eden yasalardan ayrı değildir. Hayvan nüfusları, belirli bir yoğunluk eşiğinin üstüne çıkar-çıkılmaz "kırılma'ya" ("göçme'ye") uğrarlar. Nüfus kırılması sonucunda varılan yenedenge'de nüfus, karakteristik olarak, üçte bir düzeyine iner. Bir olasılıkla insanlık ta benzer bir kaderle karşı karşıya kalabilir. (Aklımızı başımıza toplamazsak eğer!) 24 milyarlık bir dünya'da, 16 milyarın bir kaç sene zarfında telef olduğunu ve geriye sekiz milyar kaldığını tahayyül ediniz! (Hristiyanların apokalips dedikleri gibi bir şey!)

İlginç olan noktalardan biri şudur: Birçok hayvan popülasyonunda gözlenen nüfus kırılmasından sonra, telef olan hayvanlar üzerinde yapılan otopsiler göstermiştir ki, kırılmanın nedeni, bazen, "açlık" değildir. Yeterli besin varken "stress" nedeniyle oluşmuş yoğun hemorajlara, anormal adrenal bezesi büyümelerine rastlanmıştır; ölen hayvanların hiçbirinin aç olmadığı, normal yağ ve ve dokusuna sahip oldukları gözlenmiştir¹⁷. Dipnotta verilen örneklerdeki nüfus kırılması, nüfus yoğunluğunun yol açtığı stress-kökenli hastalıklara bağlanmıştır. "İnsanlar hayvan değildir. Stresslerini kontrol edebilirler" denebilir. Acaba? Yoksa tersi mi? Çünkü insanlar, diğer hayvanların aksine, soyut ve bir müddet sonra tamamen anlamsız gelen inanç, kavram, etnik veya dini farklılık, ideolojik, vesaire gibi şeylere bağlılık gibi "nedenler"le, daha doğrusu bahanelerle birbirlerini öldürmek ve birbirlerine gaddarca davranmak gibi bir özelliğe sahiptir. Acaba nüfus 18-24 milyar arasını bulmaya yüz tuttuğu zaman insanlardaki bu saldırgan ve sadist eğilimler, şimdi hayal etmesi zor şekillerle ve ussalaştırmalara bürünerek su yüzüne çıkabilir mi? Çıkarsa, James adası geyikleri gibi nüfusun üçte ikisinin ölümü yeterli görünebilir mi, yoksa insanlar hızlarını alamayıp (hele nükleer silahlar da o kadar bolken) bir tenkil şehvetine kapılabilirler mi? Olmaz olmaz demeyiniz! 1924'ün Almanya'sında, örneğin, bir nesil sonra olacakları kim görebilmişti? Veya 1955'in sakın, kırsal ve barışçıl Kamboçyasında, Pol Pot rejiminin bir nesil sonra, kendi vatandaşlarının beşte birinden fazlasını katledeceğini kim tahmin ederdi?

Uzun vadede, bu tür sorunlarla, nüfus artışının sıfırlanması ve hatta eksi değerler almasından

başka çözüm yoktur. Ne var ki, Batı Avrupa'daki bazı endüstri ötesi toplumlar haricinde, nüfusun artışının sıfırlanması kendiliğinden olabilecek bir şey değildir. Ekonomik kalkınma, refah artışı ve endüstrileşme yoluyla nüfus artış oranında kendiliğinden oluşan düşüşlere fazla bel bağlamak, bu bağlamda hatalıdır. Çünkü, endüstrileşmiş ülkelerde nüfus artış ortalaması %1 civarındadır. ABD'de bu oran 1980'lere kadar %1'in üstünde almıştır. Az gelişmişlerin o refah düzeylerine varıp ta nüfus artışlarını sıfırlama olasılığı ise (gelecek bir yüzyıl için) sıfırdır. **Ama bu bağlamda insanlığın bir yüzyıllık vakti kalmamıştır.** Müdahaleler olmadığı takdirde, dört nesil (80 yıl) sonra dünya nüfusu 20 milyarı bulacaktır. Global ekolojik dengelerin, teknoloji ne gibi gelişmeler gösterirse göstere, bu nüfusu kaldıracabileceği çok şüphelidir. (Bu da yılın "understatement"ı oldu ya hadi neyse!) Öte yandan nüfus artış hızına müdahale edilme olasılığı da çok düşüktür. Çünkü bir yandan "oy-demokrasi"si diğer yandan cehalet ve dincimuhfazakâr şartlanmalar ve diğer yandan da az gelişmişlerdeki fakir ve/veya kırsal insanların çocukları bir sosyal-sigorta gibi addetmeleri, "müdahale" olasılığını veya etkinliğini düşürmektedir. Kaldı ki, etkin müdahalenin mümkün olduğunu varsaysak bile, "sıfırlanmış nüfus artış hızı"nın, bugünlerde yıldızı parlayan "kapitalizm - serbest pazar" sistemiyle uyusabileceği kuşkuludur. Kapitalizm, genişleme gereksinimi duyar; dolayısıyla, duragan nüfusla başı pek hoş değildir. Duragan nüfus global-çapta oluşturulabilecek olsa, kapitalist sistem sarsılmaya yüz tutabilir. Bu da kriz demektir. Kriz ise, politik-ekonomik çalkantılara, çatışmalara ve sıcak savaşlara gebe bir ortam anlamına gelir. Hatırlatmaya gerek var mı bilmiyorum: Nazizm, örneğin, bir anlamda Büyük Depresyon'un yavrusuydu.

Global çapta aşırı nüfus yoğunluğu, sadece stress'e bağlı mekanizmalar yoluyla bireyler, gruplar ve uluslararası çatışmaları şiddetlendirmekle kalmayacaktır. Bir yandan nüfus artışı, diğer yandan insanların doğal olarak arzulanıkları üretim ve tüketim artışları, global çapta ekolojik dengelerin bozulmasına kaçınılmaz bir şekilde neden olacaktır. Sıcak ve belki (mevzii de olsa) nükleer silahların kullanılacağı savaşların olasılığı bir yana, dünya nüfusu, 2020 yıllarında 9 milyardan 2060 yıllarında 16 milyara ve 2090'da 24-28 milyara doğru ilerlerken ekolojik dengelerin sarsılması kaçınılmazdır. Bu sarsıntılar bir yandan gıda üretimini diğer yandan da insanların fizik ve psikolojik sağlığını, (giderek) kitlesel ve ciddi biçimlerde olumsuz etkileyecektir. Maharishi Mahesh Yogi'nin meditatorlerinin de bu gidişatı engelleme olasılığını, ben, sayın Maharishi ne derse desin sıfıra yakın görüyorum. Bana öyle geliyor ki, onların meditasyonları, olsa olsa, "yedi borazanı çalacak melek"leri vazifeye çağırmaya ve kaçınılmaz sonu hızlandırmaya yarayacaktır.¹⁸

3. Ekolojik Sorunlar

Bundan evvelki iki başlık altında irdelenen süreçler ve bunların içerdiği zincirleme etkileşimler nedeniyle, gelecek iki-üç nesil boyunca, ekolojik sorunların geçmişe kıyasla giderek ağırlaşması kaçınılmaz görünmektedir¹⁹. Gelişmiş ülkeler bile, genel servet ve yüksek refah düzeylerine rağmen, ekolojik sorunlar için gerekli düzeyde harcama yapmakta zorlanmaktayken, endüstrileşmeye (pek de başarılı olamadan) çabalayan yüz küsür az-gelişmişin, o acil endüstrileşme çabası içinde ve çok daha kısıtlı kaynaklara karşı-karşıyayken, ekolojik sorunlar için gerekli önlemleri almalarını, gerekli harcamaları ve gerekli ekonomik fedakarlıklar yapmalarını beklemek fazla iyimserlik olur. Ekolojik alanlara kaynak ayırmak bir yana, Endonezya ve Brezilya'da olduğu gibi, sera etkisine atkısı marjinal de olsa, iklim ve erozyon açılarından çok önemli ölçüde olumsuz etki yapan yağmur ormanı katliamı hızlanarak sürmektedir. World Wildlife Foundation, her yıl 1.060.000 hektar yağmur ormanının yok olduğunu hesaplamaktadır. Başka bir deyimle, **her saniye 4 dekarlık yağmur ormanı** yok olmaktadır. (Anadolu'da ise son bin yıl boyunca süren orman katliamı, Türkiye 120 milyonluk "Büyük Türkiye" (sic!) olma yolunda ilerlerken, nüfusun toprak üzerinde oluşturacağı aşırı baskı sayesinde, olasılıkla Orta Anadolu'nun çölleşmesine yol açacaktır).

Son yirmi yıldaki trendlerin bir nesil daha sürmesi durumunda, dünyadaki yağmur ormanlarının yarısının yok edilmiş olacağı, geri kalanların yarısının da bir sonraki nesil içinde yok olacağı hesaplanmaktadır. Yağmur ormanlarının 2020 yılında 1980 yılındaki kitlesinin dörtte-birine düşmesi, sera etkisini²⁰ ne denli hızlandırabilir? Bu konuda fikir birliği yoktur; ama bunun, global ekolojik denge için bir tehdit olduğu konusunda birleşilebilir. Bu gelişmeye karşı alınmış bir tedbirler paketi ortada yoktur. Aksine, gelişmişler kendi kısa-vadeli ekonomik-politik sorunları ve resesyonları ile boğuşurken, bu bağlamda veya kalkınmaya ilişkin diğer alanlarda az gelişmişlere yaptıkları yardım ve hibeleri giderek azaltma eğilimindedirler.

Bu süreçler içinde birikecek ekolojik sorunlar üzerinde etraflıca durmak bu makalenin kısıtlı kapsamının dışına taşar.* Yine de çok basit olarak, bunların en önemilerini özetleyelim.

Yağmur ormanlarının (ve genelde ormanların) yok edilme sürecine değindik. Bunun yanı sıra erozyonda ciddi bir sorun olarak karşımızdadır. Genel kanının aksine, erozyon gelişmiş ülkelerin bilgi birikimleri ve teknolojileri ile çözebilmiş oldukları bir sorun değildir. Örneğin, 1930'larda "*dust-bowl*" olgusu sırasında ABD, Fransa'nın yarısı kadar ekili toprağın ekilemez hale geldiğinde şahit

olmuştur²¹. Fransa'da yaklaşık bir milyon hektar arazi erozyon altındadır. Bir FAO çalışması, konuyu şöyle özetlemektedir: "Erozyon dünyadaki ekili arazinin yaklaşık yarısını verimini tehdit etmektedir; söz konusu toprakların bir kısmı her üç yılda 1 inch (2.54 cm.) humus (*top soil*) kaybına uğramaktadır²². Durum özellikle Afrika'da endişe verici boyutlara ulaşmıştır. Toprak üzerinde nüfus baskısının artması ve giderek daha çok orman ve otlağın ekili alana dönüştürülmesi nedeniyle, erozyon giderek büyüyen bir sorun haline gelecektir. Bunun bir ölçütü nehirlerin denize taşıdığı "katı madde" miktarındaki artıştır: Uygarlık gelişmeden evvel tahminen 9.3 milyar ton katı madde taşıyan nehirler, bugün 24 milyar ton taşımaktadır. Bunlardan Seine, yılda 5.2 milyon kübik metre toprağı denize akıtırken, Mississippi 392 milyon, Yangtze 457 milyon ve Sarı Nehir 654 milyon metreküp taşıyıp götürmektedir²³.

Üçüncü bir sorun ozon tabakasının yok olması ile ilgilidir. Konuda bazı uluslararası önlemler bugünden alınmaya başlanmış ise de, alınan bu tedbirler "çok az ve çok geç" olgusuna bir örnek olabilirler.

Dördüncü bir sorun, endüstrileşmeyle doğrudan ilişkili olan metal tuzları ve metalik zehirlerin besin zincirinin çeşitli tabakalarında birikmesidir. Bunların arasında kurşun, cıva ve cadmium sayılabilir.

Beşinci bir sorun, zirai verimi arttırmak için kullanılan kimyasal gübrelerin ve haşere ilaçlarının tartışmalı fayda-zarar bilançosudur.

Altıncı bir sorun gene, endüstrileşen ve nüfusu artan dünyanın enerji ihtiyacı ile ilgilidir. Fosil yakıtların sınırsız değildir; bunların görece kolay çıkarılmasının bitmeye yüz tutması neticesinde ortaya çıkacak problemlere daha evvel kısaca değindik. Fakat bunun haricinde, konunun, gerek sera etkisiyle gerek kirlenme ile doğrudan ilişkili boyutları vardır. Nükleer enerji ise soruna çözüm getirebilecek gibi görünmemektedir. Fisyon santrallerinin yarattığı radyoaktif artık-maddelerin depolanması bugünden içinden çıkılmaz bir sorun ve tartışma konusu haline gelmiştir. Breeder reaktörler, kitle olarak daha az radyoaktif artık üretmekteyseler de, bunların artıkları hem daha yoğun radyoaktiviteye sahiptir hem de bunların artık maddeleri arasında plutonium vardır. Plutonium, nükleer silah imalinde kilit maddedir. Zor olan, plutonium veya plutonium-benzeri "*fissionable*" madde üretmektir. Bu madde hazır olarak ele geçtiği takdirde nükleer bomba yapmak çok basit bir laboratuvar da bile gerçekleştirilebilir. Bu nedenle *breeder* reaktörlerin yaygınlaştırılması olasılık dışıdır. Yaygınlaştırıldığı takdirde, mebzul miktarda üretilen plutonium'un terorist grupların ve/veya geleceğin Saddam'larının eline geçme olasılığı büyük ölçüde artacaktır. Nükleer enerji konusunda son ümit füzyon tenolojisinin geliştirilmesidir. (Bkz.: Dipnot 25 ve ilişkili metin). Ama gelecek yüzyıl içinde bunun

* Ekonomik sorunlar konusunda seçme bir bibliyografya, makale sonunda sunulmuştur.

başarılabilir olasılığı düşük görünmektedir.

Yedinci bir sorun, sera etkisi konusudur. Buna değindik (Bkz.: Dipnot 20). Global ısınmaya yol açan beşeri ve endüstriyel faaliyetlerin, bir yandan artan nüfus diğer yandan yaygınlaşan endüstrileşme nedeniyle artacağından kuşku yoktur. Endüstriyel üretimin yarattığı "partikül kirlenmesi" her ne kadar global ısınma değil soğuma istikametine etki yapıyorsa da, bu tür kirliliği arttırarak global-ısınmayı dengelemeye kalkmak elbette söz konusu olamaz.

Sera etkisinin ne denli ciddi bir tehdit olduğu; denizler ve okyanuslardaki kirlenmenin oksijen-karbondioksit dengesini ne denli süratle bozmakta olduğu ve bunun, ne kadarlık bir süre içerisinde global ısınma ve iklim üzerinde ne derece olumsuz etkiler yaratacağı tartışılan bir konu ise de²⁴, söz konusu belirsizlik ve riziko, tehlike çanlarını şimdiden çalmak için bizzatıhi yeterli nedendir. Çünkü, ozon tabakasının tahribinde, olduğu gibi, bu bağlamdaki ilişkiler zinciri de üstel bir fonksiyon şeklinde etki gösterme durumundadır. Dolayısıyla etkiler belirginleşmeye başladığı andan itibaren alınacak tedbirler, yapılan hasarın doğurduğu ve birikimli olarak işleyen dinamikleri frenlemeye yetmeyebilir.

Bu ve diğer ekolojik sorunlar, bir yandan 1 ve 2 no.lu başlıklarda değinilen konularla, diğer yandan da kalkınma ve üretim artışları süreci ile pozitif bir korelasyon içindedir. Çok kaba bir hesaplama: Bugünkü teknolojiler ve ekolojik-tedbirler için-harcanan-meblağların-toplam-gelire-bugünkü-oranı sabit alınırsa tüm az-gelişmişlerin **Yunanistan ortalamasında** bir refah ve gelir düzeyine çıkması için gerekli yatırım ve üretimin gerçekleşmesi durumunda, kirlilik, 2020 yılında onbeş-yirmi kat artar --o da, **kirliliğe gelişmiş ülkelerin bugün yaptığı katkı sabit varsayımıyla....** Bu gibi hesaplar, dünyadaki teknolojik uygarlığın, **salt** bu son iki faktörün etkisiyle bile ciddi bir tehdit altında olduğunu ortaya koyar.

Burada kısaca değindiğimiz yedi faktör ile, bu bölümün ilk iki ana başlıkları (yani, nüfus patlaması ve yenilenemeyen kaynakların tükenmeye yüz tutması) endüstrileşme ve kapitalistleşme sürecinin globalleşmesi ile zincirleme ve karşılıklı bir ilişkiler demeti içinde yer almaktadırlar. Aralarındaki ilişkiler, her bir faktörün tek başına yarattığı olumsuz etkileri arttırıcı niteliklere sahiptir. Bu faktörlerin tekil etkilerini, hele hele aralarındaki ilişkilerden doğan ikincil ve üçüncül türeyik etkilerin toplam gücünü küçümsemek insanlık için ölümcül bir hata olabilir.

IV. SONUÇ NİYETİNE BİRKAÇ YORUM

"Aman be hoca: İçimizi karartın! Bu ne pesimiz?" diyeceksiniz! Hiç mi umut ışığı yok yani?

Hiç mi çıkış yolu yok?" diyeceksiniz! Elbet umut her zaman vardır. Bir umut, füzyon teknolojisinin ticari kullanıma açılışın ilişkin sorunların (tüm emarelerin bu meydan da olumsuz olmasına rağmen) gelecek nesil içinde çözülmesi ve dolayısıyla ekolojik açıdan "temiz-olabileceği-kadar-temiz", çok bol ve ucuz enerjinin uygarlığın hizmetine sunulabilme olasılığıdır²⁵. Ama bu konuda da emareler iyi değil: Tokamaklar ve benzeri araştırmalarla neredeyse iki nesildir uğraşılıyor; ama füzyon, saniyenin milyonda biri yerine ola ola saniyenin birkaç binde biri kadar sürdürülebilir oldu. Bu da, kullanılabilir bir füzyon teknolojisine gelecek iki nesil zarfında insanlığın hizmetine sunulabilme olasılığı hakkında pek iyi bir işaret sayılmaz.

Başka bir umut kapısı şu: İnsanlar, devletler, hükümetler, güç odakları, vesaire, akıllarını başlarına toplarlar da (Sovyetlerin dağılmasına rağmen hala) senede 1 trilyon doların hayli üstünde seyreden askeri harcamaların çok önemli bir kısmını gerçekten kalkınma ve insanlığın global problemlerini çözme için harcamak konusunda birleşirler ve toplu hareket etmeye başlarlar..mı dersiniz? Bu bağlamdaki büyük sorun, "demokrasi-sorunu" ile eklemleniyor. (Sıkı durun demokrasi **aleyhine** söz edeceğim). Bu çok önemli bağlamda, devrevi olarak oy-vermek ve çıkar-grupları arasında tavizlerle dengeler kurmak üzere bina edilmiş olan çağdaş "demokrasi"lerin, olumlu değil, olumsuz bir rolü vardır. Sadece Türkiye gibi az-gelişmişlerde değil, ABD ve AT ülkeleri gibi gelişmiş ülkelerde de "oy-demokrasisi", yapısının tabiatı gereği kısa-vadeli, göreceli-kısa-zaman-ufuklu politikalar öneren liderlerin ve idarecilerin iş başına gelmesine neden olmaktadır. Çünkü halk, kendi kısa-vadeli, dar zaman-ufuklu çıkarlarının ötesinde "global" sorunları düşünmez; düşünemez; düşünmek te istemez. Oy-demokrasisinin yarattığı sistemler, mekanizmalar, partiler ve politikacılar da, nabza göre şerbet verme durumunda kalırlar. Örneğin, Türkiye'de bir politikacı çıkıp, "gelir vergisinin %70'ini, milli-gelirin %25'ini kazanan ücretli ve maaşlılar veriyor: Bu demektir ki, beyannameye tabi işverenler, işletme sahipleri ve aile-işletmeleri vermeleri gereken verginin %10'undan azını verip, %90'ını kaçırıyolar. Bu durumda ne bütçe açığı kapatılabilir, ne iç-borçlanma gereksinimi azaltılabilir, ne enflasyon aşağı çekilebilir ne de kalkınma için gerekli alt-yapı birikimi ve eğitim ve sağlık hizmetleri sağlanabilir. Vergilerinizi vereceksiniz: Bunu icbar edici sistemleri ciddiyetle uygulayacağız. Yarım milyar kazananın, 50 milyon beyan edip 20 milyon (yani kazancından sadece %5 civarında) vergi vermesini kesinlikle önleyeceğiz" diymiyor²⁶. Veya örneğin, Türkiye'de veya Mısır'da veya Endonezya'da bir politikacı çıkıp, "Nüfus artışı, uzun vadede, refahı ve kalkınmayı tehdit eder boyuttadır. Aile planlamasını teşvik edeceğiz. Doğum kontrol yöntemlerini halka her yolla öğretmek ve bunun için gerekli araç, gereç ve personeli sağla-

mak için gerekli işleri yaptıktan bir müddet sonra, az çocuğu teşvik eden ve çok çocuğa vergi getiren teşvik-müeyyide sistemleri uygulayacağız," diyemez. Der ise oy değil havasını alır! Veya Brezilya'da, veya Endonezya'da, fakir halkın geçim derdiyle tarla açmak için yaktığı veya büyük şirketlerin büyük karlar söz konusu olduğu için masif bir şekilde katlettiği yağmur ormanlarını korumak için ciddi girişimde bulunabilecek hükümetler oyla başa gelemaz (Hoş diktatör olanlar da başka türlü davranmıyorlar --o da başka). Gelişmiş ülkelerde de durum yaklaşık aynıdır. Marjinal bazı girişimlerin ötesinde ciddi, global çapta ülkeler-arası işbirliği-içeren ekolojik denge ve global-kalkınma programları türünden şeyler, "Yeşiller" hariç, hiçbir parti programında yoktur. Çünkü insanların çoğu, ufukta beliren ama kendilerine uzakça gelen büyük ve global problemlere dikkatlerini çekmek isteyen kişilerden hiç mi hiç hazetmezler. Onların duy-mak istedikleri, herşeyin yolunda ve kontrolde olduğu, şimdiki problemlerin de kısa vadede veya bilemedin orta vadede çözüme kavuşturulacağı hakkında **güven veren** sözleridir. Politikacılar da bunları terennüm ederler. Aralarındaki politik-ekonomik paket farklılıkları da hep kısa vadeli sorunların çözümüne yöneliktir, mümkün olan en hızlı refah artışını sağlama arayışından öteye gitmez. (Birçoğu bu denli rasyonel bir amaç fonksiyonu bile içermez ya neyse...) Ne var ki, "kelle-başına-bir-oy ve dönemsel-seçim modeli"ne bir alternatif getirmek de zordur. Elitizm? *Meritokrasi*..?27. İyi de; kimin gerçekten "elit" veya "*merit*"li olduğuna kim nasıl karar verecek ki? Allah meleklerini gönderip, "şu, şu, şu!" dese tamam da, o da bu işlere karışmıyor! Ya bu işler öylesine çamur-çirkef diye bulaşmak istemiyor, ya da O'nun hükümeti, Galaksi-nin Hakkari vilayeti konumunda olan dünyamıza kadar henüz ulaşamadı!

"Kısa-vadeli zaman-ufku", bu bağlamda "demokrasi"nin başarısızlığına yol açabileceği gibi, "*market failure*" (piyasa başarısızlığı) tabir ettiği-miz olgunun da temel taşlarından birini teşil etmektedir28. Ekonomik-demokraside, bireyler, piyasalarda efektif talepleriyle "oy verirler" ve neyin ne kadar üretilmesine dair kararları, bu "dolar veya TL oylar"ı vasıtasıyla belirlerler. Buna daha iyi bir alternatif bulunamamıştır. Ama öte yandan da, kısa-zamanlı ilgi-ufkuna sahip bireylerin, çevresel konulara ilişkin yaptıkları tercihler ve verdikleri "dolar-oyları" sayesinde oluşan piyasa-başarısızlığı, insanlığı, bu makalede belirttiğimiz alanlarda tehdit etmeye başlamıştır. Bu bağlamda "piyasa başarısızlığı", bireylerin kısa-vadeli ilgi-ufukları olmasından kaynaklanmaktadır: Neyin ne kadar üretilceği ve çevre kirliliği ve ekonomik denge için ne kadar kaynak harcanacağı konusunda "para-oy"larıyla verilen kararlar, bu kararların etkileyeceği **gelecek nesillerin** oyları alınmadan verilmektedir. Henüz doğmamış on milyarların namına zimni olarak uygulanan "İskonto oranı" ise, elleri olsa o

on milyarları silaha sarılıp isyan ettirecek derecede yüksektir. Dolayısıyla, zaman boyutu da göze alınırsa, ekonomik demokrasi, şimdi-yaşayanların gelecek nesillerin yaşam kalitesini ve hatta yaşam şansını ipotek altına alan sonuçlar doğurmaktadır., Binaenaleyh, gerçek bir optimum için, henüz doğmamışların da dolar-oy'larının piyasaya yansması gerekmektedir 29. Bu ise, söylemeye gerek yok, mümkün değildir. Bu konu, "İdeolojik bir çatışma" için bizzatıhi yeterli derinliktedir. Ne var ki, çatışmanın bir tarafı henüz "vücut bulamadığı için" çatışma yerine, sorunların onların omzuna yıkılması süreci yaşanmaktadır. Belki de, en sonunda onların omzuna yıkılması süreci yaşanmaktadır. Belki de, en sonunda "Yedi Meleğin Borazanlarını Öttürmesi" (bkz.: Dip Not 18) aynen bu bağlamdaki çözümsüzlüklerden kaynaklanacaktır!

Karamsarlıkta suçlanacak da olsam, bu çalışmada kısaca değindiğim faktörler ve vektörler demeti ve bunların arasındaki ilişkilerden ortaya çıkan dinamikler nedeniyle olduğu kadar insanların kısa-vadeli ilgi-ufukları nedeniyle de, karşı-karşıya olduğumuz global ve uzun vadeli sorunlar hakkında bir şeyler yapılabileceğine dair pek bir umut **ışığı** göremiyorum. Silahsızlanma için nesillerdir görülmemiş bir fırsat oluşmuş bulunmasına rağmen, ülkelerin silah harcamalarına ne yoğunlukta devam ediyor oldukları herkesin açıkça gözlediği bir olgudur. Trilyonlarca dolarlık harcamaların, insanlığın ortak global sorunlarına kanallize edilebileceğine dair bir işaret ufukta görünmüyor. Tam tersine, *lemmings*'lerinkine benzer bir kaderle30 karşı karşıya kalmamak için birleşip, insanlığın ortak ve uzun vadeli çıkarları doğrultusunda işbirliğine ve harmoniye yönelecekleri yerde, insanlar, son zamanlarda, yok etnik farklılık yok milli-ve-kültürel ve/veya linguistik farklılık, yok şu yok bu diye bölünüp bölünüp birbirlerini yemeye (özellikle şu son zamanlarda) fazlasıyla meyyal görünüyorlar. Üstelik bu gibi yaklaşım, tutum ve davranışları destekleyenler ve bu çatışan grupları sürükleyen liderler, her "n" tarafta da, bu "mücadele"lerini, özgürlük, bağımsızlık ve "kimlik-arayışı-ve-buluşu" falan gibi "iyi" ve "güzel" kabul edilen değerlerle ussallaştırmaya çalışıyorlar. Bazen bana öyle geliyor ki, insanlık ailesi içinde bu tür çatışmalar ve ayrılıkçı mücadeleler ve de terör ve cinayetler (ne ile ussallaştırılsa ussallaştırılsın) biriken ve dayanılmaz sınırlara doğru yükselen bazı genel "atmosferik" veya çevresel (c.f.: üç beş sayfa öncesi) global gerilimlerin varlığına delalet edebilir --tıpkı, bölünüp birbirini yemeye başlayan bir aile içindeki kavgaların temelinin, kavgaya giren bireylerin ussallaştırarak "nedeni budur" dedikleri nedenlere bağlı olmayıp ta, gerçekte daha derin, daha genel, daha bilinçaltı alanlardan kaynaklanması gibi...

Bir de Dr. Fukuyama çıkmış, "tarihin sonu" diye bir makale yazıyor da, en havalı periyodiklerden birinde yayınlanıyor da, ciddiye alınıyor da,

imzası ünlü bir çok kişi konuda yorum yapıyor. A-yol, "fütüristik" in *ikinci* kanununu uygulayın bari! Bu kanun kısaca "*Consider the consequences of the obvious*" der³¹. Yani Türkçesi "Alenen görünen, açık-seçik göz önünde olan şeyin uzantılarını düşünün..." Örneğin, madde 1, 2 ve 3'te sözünü ettiğim değişkenlerin, zaman içinde birbirleriyle olan ilişkilerinden kaynaklanacak zincirleme etkileşimleri ve bunların uzantılarını.... O zaman karamsarlıktan kurtulmak için tek bir şey kalıyor: İman (!): "Herhalde allah, insanlığın çok büyük felaketlerle karşı karşıya kalıp belki üçtebirinin belki de üçtebirinden çoğunun kısa addedilebilecek bir süre içinde kıyım uğramasına izin vermez!" Acaba? Ahrette yeterli yer yok değil ya! Sonra, onca nükleer bomba ve başlık ilelebet hiç kullanılmadan mı duracak sanırsınız? Siz bakmayın; şimdi bir kısmı tahrip ediliyor ama dünyadaki toplam 50.000'e yakın nükleer başlıklı silah ve bombanın ancak 35'ini tahrip edilecek --o da 2004 yılına kadar ve tabii eğer Rusyada işler karışmaz da Yeltsin ve Bush'un imzaladığı antlaşma uygulanırsa... Geri kalan 15 bin adet ne olacak peki? Fütüristik'in birinci kanunu der ki: "*If it has happened before it is most likely that it shall happen again*". Türkçesi: "daha evvel olduysa büyük bir olasılıkla yeniden olacaktır". Daha evvel insanlar hangi silahı yaptılarsa muhakkak kullandılar. Hidrojen ve nötron bombaları, bu kanunu, şimdilik, yadsıdı. Fütüristik'in bu birinci kanunu acaba daha ne kadar yadsınabilecek dersiniz? Hele, bir dört nesil sonra dünya nüfusu bunun dört katına çıkıp ta, gerek çevresel, gerek sosyo-psiko-politik, gerek politik-ekonomik gerginlik katsayıları nüfustaki artışın üstel bir katıyla artınca ne olacak dersiniz? Kutsal kitaplardan birinde yazdığı gibi "Vay o zamanlar gebe kalacakların ve doğacakların haline!"

Özür dilerim: Zaten gerginliklerle sıkılan canınızı böyle karamsar spekülasyonlarla sıkırmak istemezdim. Onun için bu yazıya sizi ferahlatabilecek bir söz ile son veriyim. Ünlü iktisatçı ve borsada oynayarak çok zengin olmuş olan Sir John Maynard Keynes şöyle demişti: "Uzun-vadede zaten hepimiz ölecez!" Ben de felaket peygamberliği yaparken, felaketlerin gelişinin başlangıcı olarak üç-beş nesil dedim, yani 60-100 yıl. Eh o da uzun vade sayılır: O zamana kadar ölmüş olacaksınız! Ama şundan sakının: Eğer reinkarnasyon varsa, o sıralar dünyada reinkarne olmamaya bakın! (San ki elinizdeydi de!)

Dilin kurusun, gene karamsarlaşmanın şarttı değil mi hoca?

EKOLOJİ VE ÇEVRE SORUNLARI ÜZERİNE SEÇME BİBLİYOGRAFYA

A.Türkçe:

Atalay, İ.: "Türkiye ve Dünyanın Ana Akarsularında Taşınan Yüzer Haldeki Sediment Miktar-

ları," Ormancilik Araştırma Enstitüsü Dergisi, 21 (52), 1980.

Brown, L.R. et.al.: Yirmidokuzuncu Gür Dünya Kaynakları Karşısında İnsan İhtiyaçları, İstanbul Üniv., İşletme Fakültesi, İşletme İktisat Enst. Yayınları 43. (Çeviri).

Dales, J.H.: Çevre Sorunlarının Hukuki ve Ekonomik Temelleri Mobil, Alaş Basım. (Çeviri).

Kantarci, M.D.: Türkiye'de Arazi Yetene Sınıfları ile Arazi Kullanımının Bölgesel Durumu, İstanbul Üniv. Orman Fakültesi Yayınları no 3153/350. İstanbul 1983.

Kence, A. (ed): Biyolojik Zenginlikler ve Kalınma, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, Ankara 1988.

Kışlalioğlu M.; Berkes, F.: Ekoloji ve Çevre Bilimleri, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989.

Kışlalioğlu M.; Berkes, F.: Çevre ve Ekoloji Çevre Sorunları, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989.

Mesarović, M., Pestel, E.: Dönüm Noktasındaki İnsanlık, İstanbul Üniv., İşletme Fakültesi, İşletme İktisadi Enst. Yayınları No.39. (Çeviri)

Pekin, B.: Çevre ve Kanser, MAS Ambala, İzmir 1984.

Porrit, J.: Yeşil Politika, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1988. (Çeviri)

Türkiye Çevre Sorunları Vakfı: Çevre ve Kalkınma İlişkileri, Ankara 1988.

Türkiye Çevre Sorunları Vakfı: Türkiyenin Çevre Sorunları, '85 Ankara 1986.

Türkiye Çevre Sorunları Vakfı: Sanayi ve Çevre Konferansı, Ankara 1986.

Uslu, O.: Çevresel Etki Değerlendirmesi, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, Ankara 1986

Victor P.A.: İktisadi Açından Çevre Kirlenmesi, Akbank Kültür Yayınları, İstanbul 1982. (Çeviri)

Yavuz, F., Keleş, R.: Çevre Sorunları, Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.534. Ankara 1983.

B. İngilizce Seçme Kaynaklar:

Barbier, E.B.: Economics, Natural Resource Scarcity and Development: Conventional Alternative Views, Earthscan, in collaboration with the International Institute for Environment and Development, London, 1989. 223 p.

Barret, S.: "The Problem of Global Environmental Protection," Oxford Review of Economic Policy 6(1), Spring 1990.

Block, W., (ed.): Economics and the Environment: A Reconciliation, Vancouver: Fraser Institute, 1990. 332p. (Includes 10 papers. Especially relevant are papers No.2 on Natural Resource and Transgenerational Equity; No. 6 on Global Warming and Ozone Depletion; No 7, on the Eco-

omics of Protecting the Ozone Layer; No.9, on Controlling Acid rain.)

Bruntland, G.H. and et.al.: Our Common Future, U.N. World World Commission on Environment and Development, Geneva 1987.

Bresler, J. (ed.): Human Ecology, Addison Wesley, New York 1966.

Ehrlich, P.: The Population Time Bomb, Signet, Pocket Books, New York 1982.

Goldberg, M.A.: Flexibility and Stability in Social Economic and Environmental Systems, Praeger, New York 1989.

Gupta, A.: Ecology and Development in the Third World, Routledge, London 1988.

Hall, S.: The Hidden Dimension, Doubleday, New York 1966.

Hoel, M.: "Global Environmental Problems," Journal of Environmental Economics and Management 20(1), Jan. 1991, pp.55-70.

Lemeshehev, M.: "Ecological and Economic Evaluation of Scientific and Technological Progress", Problems of Economics 30 (5), Sept. 1987. pp.82-97.

Maler, K.G.: "International Environmental Problems", Oxford Review of Economic Policy 6 (1), Spring 1990, pp.80-108.

Meadows, D.H., et.al.: The Limits to Growth, Universe Books, New York, 1972. (Now a classical, this study had met much criticism. But it is the very first computer simulated analysis of the environmental problem on the global scale and predicts a population crash within a century).

Ogawa, Y.: "Economic Activity and the Greenhouse Effect," Energy Journal 12 (1), 1991. pp.23-35.

Pirages, D.: "International Political Economy: An ecological Approach," (in) Susan Strange (ed.) Paths to International Political Economy, Allen and Unwin, 1984. pp. 53-69.

Schefold, B.: "Ecological Problems as a Challenge to Classical and Keynesian Economics," Metroeconomica 37(1), Feb., 1985, pp.21-61.

Starke, L.(ed.): State of the World 1987: A Worldwatch Institute Report on Progress towards a Sustainable Society, Norton, New York 1987. 11 Articles. Esp. see no.1 on thresholds of ecological change; no.4 on reassessing nuclear power after Chernobly; no.7 sustaining world agriculture; no.10 designing and charting a sustainable economic course.)

Stonich, S.C.: "The Dynamics of Social Processes and Environmental Destruction: A Central American Case Study," Population and Development Review 15 (2) June 1989, pp.269-96.

U.N., Food and Agricultural Organization: Soil Erosion by Wind, Agricultural Development

Paper No.71. U.N., New York.

U.N., Food and Agricultural Organization: Soil Erosion by Water, Agricultural Development Paper No.81, U.N., New York.

World Resources Institute: World Resources 1990-91, Oxford University Press, New York and Oxford, 1990.

DİPNOTLAR:

- 1 Francis Fukuyama Harvard Ph.D'li bir "politika analisti"dir. Bir müddet Rand Corporation'da çalıştıktan sonra, ABD Dış İşleri Bakanlığına geçmiştir. Makaleyi yazdığı sıralarda Politika Planlama Dairesi Başkanı Yardımcılığına yeni atanmıştı. Makalesinin "olay" yaratması neticesinde, aynı konuda bir kitap yazmak için görevinden istifa etti. Adı geçen kitap bugünlerde (Şubat 1992) yayınlandı. Burada adı geçen makalesi: The End of History?, National Interest, Summer 1989 sayısı. s.3-19.
- 2 Çakman M.K., "A Contribution to the End of History Debate," Gazi Üniv. İİBF Dergisi, 1992-1 S.1-43.
- 3 Fukuyama, Ibid., S.3
- 4 Türlerin evrimi konusunda en son bulgular dahil, bilimin keşiflerini az-çok eğitimi olan sıradan kişilerin de anlayabileceği bir dilde ve velüt bir üslupla yazılmış bir kaynak için, bkz. Isaac Asimov, The intelligent Man's Guide to Science. Vol.2., Chapter 6 "The Species" s.303-372. Ve özellikle "The Descent of Man" isimli alt başlık. a.g.e. s.337-355. Bu kitabın birinci cildi Türkçeye çevrilmiştir: Bilim Rehberi, E yayınları, İstanbul 1986. Sosyal konularda yazı yazan entellektüellerin, özellikle uzun vadeli spekülasyonlar içeren yazı yazıyorlarsa, bilimin son birkaç nesildir yaptığı keşifler hakkında geniş bilgi sahibi olmaları gerekir, yoksa alenen saçmalarlar.
- 5 Kritiklerine yanıt olarak yazdığı ikinci bir makalede, Fukuyama şöyle diyor: "Tarihin sonu'nun gelebileceği fikri, sadece Hegelci gelenekten bihaber olanları hayrete düşürebilir. (...) Tarih'in modern yorumunu, yani, tarih'i, bir dizi "yalan bilinç" etabından geçerek "İlkel"den "çağdaş"a doğru evrimleşme süreci olarak anlamayı, bizler, Hegel'e borçluyuz. (...) Bu, tarihsel relativizm'i (historicism'i) içerir. (...) "Historicist" öncül-önermeyi" yani, hakikatin tarihsel açıdan relativist olduğunu kabul eden herkes, ister istemez "tarihin sonu" kavramıyla karşılaşır. (Ve) kişi, bir "tarihin sonu" imajı saptamadığı takdirde, "historicism" in kaba ve basit-kafalı bir relativisme dönüşmesi felsefi açıdan kaçınılmaz hale gelir," (Fukuyama, National Interest, Winter 1989/90) Aslında böyle bir felsefi zorunluluk olduğunu Fukuyama göstermemektedir. Bizce, "tarihin sonu" konusunda agnostik bir tavır takınmak ve aynı zamanda tarihsel relativizmi kabullenmek hiçbir çelişki içermez --üstelik son derece sağduyulu bir tutum olur. (Konuda bkz.: M.K. Çakman, "A Contribution to..." op.cit. Section V.
- 6 "Merkezi planlama" ile idare edilen bir ekonominin hantal ve esneklikten yoksun oluşu, bu başarısızlığın nedenlerinden biridir. Ama, spekülasyon ve fütüristik bir soru sormak gerekir: bilgisayar ve elektronik bilgi işlem ve iletişim teknolojilerinde, kapitalist dünyada gerçekleştirilen "devrim" son 320 yıldaki hızıyla bir yüzyıl daha devam etse, nereye varılabilecektir? O sıralarda global çapta ortaya çıkacak çevresel sorunlar ve ekonomilerin global entegrasyon sürecinin ileri safhalara varmış olacağı göz önüne alınırsa, acaba "merkezi planlama" o günün modası olarak yeniden ortaya çıkabilir mi? Olur mu olur! Bunları da düşünmek gerek. Computer-Aided-Design, robotics, elektronik bilgi işlem ve iletişim teknolojileri... Bunlar, kapitalist sistemin, üretim araçlarını, teknolojisini ve "üretim tarzını" sürekli

- devrim içinde tutmasına iyi birer örnek değil mi? Bir şey çağırıyor mu?
7. George Bush'un seçerek, kongreden gerekli onayı zor bela koparttığı, yeni CIA Başkanı Robert olarak, 1989'da Bush'a şu raporu gönderiyordu: "Gorbaciov'un, diğer Sovyet liderlerinden pek bir farkı yoktur. Glasnost ve Perestroika, daha çok sloganlar girişimleridir. Bunlardan, stratejik durumu değiştirici ve ABD-Sovyet ilişkilerini önemli ölçüde etkileyici bir sonuç çıkma olasılığı çok düşüktür." İyi mi?! Üstelik aksi tezi savunan raporları "önyargılı" addedip üst makamlara ilemedi. Ve de mesleğinde başarılı sayılıp CIA Başkanlığına getirildi. ABD "Türkisize" oluyor galiba!
 8. Batı Avrupa artı Japonya artı ABD'nin toplam hasılası içinde ABD'nin payı, 1950'li yıllarda %60 civarındaydı. 1983 rakamlarına göre bu rasyo %36'a düşmüştür. Geçen on yıl zarfında ise daha da düşmüştür. 1983 rakamlarına göre bu ülke gruplarının "Bölgesel veya Milli Gayri Safi Hasıla"ları, milyar dolar cinsinden şöyleydi: ABD: 2 582; Japonya: 1153; Batı Avrupa (12'ler artı EFTA): 3.415. ABD GSMH'sı + Batı Avrupa GSMH'sı=0.76. Kaynak: G.T. Kurian. **The New Book of World Rankings**. Facts on File Publications, NY, 1984, s.96-97'deki verilerden tarafınca hesaplanmıştır.
 9. 12-mil konusunu Türkiye casus-belli, ilan etmişti. Ermenistan ve/veya Yunanistan ile bir çatışma durumunda, Batının sempatisi, kültürel, lingüistik ve tarihi nedenlerle, bunların yanında olacaktır. Bu ise, Türkiye'nin yüzünü, Atatürk'ün vizyonu hilafına, gerisin geriye Batı'dan Doğu ya ve İslam'a doğru çevirmesine neden olabilir. (Erbakan: Akıllım, bir otuz sene erken doğmuşsun sen!)
 10. Artan nüfusun yanı sıra, tarımsal gelişme de, bazı şartlar altında çevresel bozulmaya ve sorunlara neden olur. Konuda ilginç bir çalışma için bkz.: Stonich, S.C.: "The Dynamics of Social Processes and Environmental Destruction...", **Population and Development Review**, 15(2), June 1989, pp.269-96. Ayrıca bkz.: Mayur, R.: "Environmental Problems of Developing Countries" **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, 444, July 1979, pp.89-101.
 11. Kişi başına düşen milli gelirini, dolar cinsinden, yılda ortalama %4 arttıran bir az gelişmiş ülke, reel fiyatlarla hiç bir artış sağlamamış demektir. Çünkü, dolar da, mal sepetlerine kıyasla yılda ortalama %4 civarında değer kaybetmiştir. Dolayısıyla, örneğin Türkiye'nin kişi başına düşen milli geliri 1990'da 1400 dolar ise, bu 1970 dolarıyla sadece 300 dolar civarındadır.
 12. Konuda iyi bir referans. Dipnot 10'daki Mayur'un yanı sıra, Gupta, A.: **Ecology and Development in the Third World**. Routledge, London 1988. Gupta, 3. Dünya ülkelerinde, ekonomik büyüme ile birlikte ortaya çıkan çevresel "degradasyon"u dokümente etmektedir.
 13. U.N. 1987 Statistical Yearbook, NY, 1990. s.18.
 14. Uzmanların bu tür yanlış tahminlerine birkaç örnek vermek istiyorum. Birleşmiş Milletler çalışması (1964): 2000 yılı için "alçak tahmin" 5.3 milyar (1991'de geçildi): "orta tahmin" 5.8 milyar (ki 1996 yılında geçilecektir). Sir George Knibbs, **"The Shadow of the World's Future"** (Been, 1938): 2008 yılı için dünya nüfusu tahmini, 3.9 milyar; 2090 için tahmini 7.8 milyar. İki 1970'lerin başlarında geçildi. İkincisi 1990'ların ortasında geçilecek, Mass Observation, **"Britain and her Birth Rate"** (Murray 1945). 2000 yılında İngiltere nüfusunun 55 milyon olarak tahmin ediyordu. Bu rakama 1960'ların ortasında varıldı.
 15. Şöyle hesap edilmiştir: Kişi başına günde sadece 100 gr. et yendiğini varsayarsak, 5.3 milyar insan yılda yaklaşık 200 milyon ton et yiyecektir. 200 milyon ton et tüketiminin tamamı "kırmızı et" olarak düşünülürse her sene canlı hayvan stokunun %20'unun kurban edildiği varsayılırsa, bu miktar kırmızı et tüketimi için gerekli stok 1 milyar ton olacaktır. Dünya nüfusunun iki katına çıkacağı 2020-2030 yıllarında bu rakamlar ikiyle, dünya nüfusunun 3 katına çıkacağı 2050-2060 yılları için bu rakamlar üçle çarpılmalıdır.
 16. Bugün dünyada 1.3 milyar inek, 1.2 milyar civarında koyun ve 840 milyon kadar domuz bulunmaktadır. Bunların ağırlığı, yaklaşık bir hesapla 0.35 milyar ton gelmektedir. (Kaynak: U.N. 1987 Statistical Yearbook, N.Y., 1990 s.374-375'teki verilerden hesaplanmıştır.)
 17. 1916 yılında Chesapeake Körfezinde 2.2 km. karelik bir ada olan James Ada'sına beş adet Sika geyiği salı verilmişti. 1956 sayıları 300'e yaklaştı. 1958 yılının ilk üç ayı içinde bunların yarısından çoğu öldü. Nüfus kırımının son bulunduğu 1959 yılında, geyiklerin sayısı 80 civarında stabilize oldu. John Christian isimli bir biyolog olayı takip etmişti. Nüfus kırımından önce ve sonra geyikleri inceledi. Nüfus kırılması sırasında ölen geyiklerin kilo, adale ve kürklerinin yapısı normaldi. Açlık söz konusu değildi. Ama bunların adrenal bezelerinde deki hücrelerde anormal yapılanmalar gözlemlendi. Makroskopik incelemelerde ise, nüfus kırılması sırasında ölenlerde, nüfus 80 civarında stabilize olduktan birkaç sene sonra ölenlere kıyasla, adrenal bezelerinin ortalama %46 daha büyük olduğu tesbit edildi. Bu oran genç hayvanlarda daha da yüksekti: %81. (S.Hall, **The Hidden Dimension**, Doubleday 1966).
 18. "Tanrının önünde duran yedi meleği gördüm. Onlara yedi borazan verildi. (...) Birinci melek borazanını çaldı. Kanla karışık dolu ve ateş oluştu ve yeryüzüne yağdı. Yerin üçte biri, ağaçların üçte biri ve bütün yeşil otlar yandı. İkinci melek borazanını çaldı (...) Denizi üçte-bir kana döndü. Denizdeki yaratıkların üçte-biri öldü (...) Dördüncü melek borazanını çaldı (...) (Güneşin, ayın ve yıldızların) ışıklarının üçte biri söndü, gündüzün de gecenin de üçte biri ışsız kaldı. (...) Beşinci melek borazanını çaldı. (...) Dipsiz derinliklerin kuyusunu açınca (...) kuyunun dumanından güneş ve hava karardı. Dumanın içinden yeryüzüne çekirgeler yağdı. (...) Çekirgelerin görünüşü, savaş hazırlanmış atlara benziyordu. Demirden yapılmış zırhlara benzeyen göğüs zırhları vardı. Kanatlarının sesi, savaşta koşan çok sayıda atlı arabanın sesine benziyordu. Akreplerinkine benzer kuyrukları ve iğneleri vardı. (...) Altıncı melek borazanını çaldı. Tam o saat, o gün, o ay ve o yıl için hazır tutulan dört melek, insanların üçte-birini öldürmek için çözüldü." **The New Testament, The Revelation to John**, 8:2-9:15.
 19. Bu kompleks ilişkiler konusunda dört referans vermek istiyorum: 1. Barbier, E.B.: **Economics, Natural Resource Scarcity and Development**... 2. Barret, S.: **"The Problem of Global Environmental Protection"**... 3.Hoel, M.: **"Global Environmental Problems"**... ve 4. Maler, K.G.: **"International Environmental Problems"**... Referans detayları için ekteki bibliyografyaya bakınız.
 20. **Ser'a Etkisi (Greenhouse Effect)**: Dünyadaki ortalama sıcaklığı ve atmosferin ısısını dengede tutan birçok faktör vardır. Bu faktörlerden biri, atmosferdeki karbondioksit oranıdır, bir diğeri ise yeryüzünün "albedo"sudur. **Albedo**, yer-yüzeyinin, gelen güneş ışınlarını geri yansıtma oranıdır, diye tanımlanabilir. Bunun yaklaşık üçte-biri geri yansıtılmaktadır. Kentsel, yollar, betonlaşma ve ormanların yok edilmesi gibi eylemler albedo'yu artırır. Atmosferdeki karbondioksit oranının artması ise yansıyan enerjinin uzaya yayılmasını engelleyici bir etki yapar. Tıpkı, ser'alardaki cam gibi: Cam güneş enerjisini içeri alır ama yansıyan enerjinin göreceli düşük frekanslarını geçirmez; dolayısıyla, ısıyı, bir anlamda, hapseder. Karbondioksit'in de böyle bir etkisi vardır. Onun için, ser'a etkisi denir. Bazı hesaplara göre, karbondioksit oranında cüzi görünebilecek artışlar bile atmosferin, yaşamı idame ettiremeyecek derecede ısınmasına yol açabileceğini göstermektedir. Geçmişte atmosferde onbinde üç civarında olan karbondioksit o-

- ranının yaklaşık %25 artmış bulunmasında en önemli rolü oynayan faktör fosil yakıtlarının yakılması olmuştur. Konuda basit bir giriş için bkz. Kışlalıoğlu, M. ve Beres, F.: "**Çevre ve Ekoloji**"; İnsanların iktisadi faaliyetlerinin ser'a etkisi üzerindeki etkisi konusunda daha ileri bir metin için bkz.: Ogawa, Y.: "**Economic activity and the Greenhouse Effect**" (1991). Referanslar için detaylı bilgi için bkz. Ekteki bibliyografya.
21. Birleşmiş Milletler FAO, "**Soil Erosion by Wind**", Agricultural Development Paper No.71.
 22. Birleşmiş Milletler FAO, "**Soil Erosion by Water**", Agricultural Development Paper No.81.
 23. S. Judson, "Erosion, "**American Scientist**, 1968 56:356. konuda Türkiye bir kaynak: İ. Atalay, "Türkiye ve Dünyanın Ana Akarsularında Taşınan Yüzer Haldeki Sediment Miktarları," **Ormanlık Araştırma Enst. Der.**, 26 (52), 1980.
 24. Dünyadaki oksijen üretiminin dörtte-üçü veya en az üçte-ikişi denizler ve okyanuslardan kaynaklanmaktadır. Sera etkisi, oksijen-karbondiyoksit dengesinin karbondioksit lehine bozulması ile ortaya çıktığı için okyanusların kirlenmesi, özellikle gelecekte, sera etkisinin oluşumuna neden olabilecek faktörlerden biridir. "Özellikle gelecekte".... çünkü, bugüne kadar, atmosferdeki karbondioksit oranının artması daha çok kömür ve petrol gibi fosil yakıtlarının yakılmasından kaynaklanmaktaydı. Okyanusların kirlenmesi ve etkileri konusunda üç referans: 1. D. Hood (ed). **Impingement of Man on the Oceans**, Wiley 1970. 2. FAO, **Proceedings of Technical Conference on Marine Pollution and Its Effects**, 1970. 3. W. Marx, **The Frail Ocean**, Coward Mc. Cann Co., 1977. Öte yandan bazı bilim adamları, dünyanın gelecek beş on yüzyıl içinde yeni bir buzul çağına girmek üzere olabileceğini düşünmektedirler. Eğer öyleyse, sera etkisinin sonuçları endişe değil, umut verici olabilir.
 25. **Fisyon**, atom çekirdeğinin parçalanmasından elde edilen nükleer enerji: **füzyon** ise, atomik ağırlığı düşük çekirdeklerin **birleşip**, daha yüksek atomik ağırlığa sahip bir elemente dönüşmesi sırasında oluşan enerjidir. Örneğin, güneşimiz, enerjisini hidrojen atomlarını, yüksek ısı ve basınç altında füzyona sokup, helyuma çevirerek elde etmektedir ve saniyede 600 milyon ton hidrojen tüketmektedir. Bunun, kontrollü bir biçimde dünya üzerinde gerçekleştirilmek için çalışmalar sürdürülmektedir. Başarırsa, füzyon teknolojisi kullanıldığında Megawatt başına ortaya çıkacak radyoaktif kirlenme fisyon teknolojisine kıyasla önemli ölçüde düşük olacaktır. Artık maddeler de daha az olacaktır. Ama füzyon teknolojisi de tamamen "polüsyondan arı"dır denemez. Radyoaktif kirlenme burada da vardır. Kaldı ki, ısı kirliliği söz konusu olacaktır. Onun için, "olabileceği kadar temiz" terimini kullandık. Nükleer enerjinin çevresel etkileri konusunda **bkz.:** L. Starke (ed.): **State of the World: Worldwatch Institute Report...** 4. Makale: "Reassessing Nuclear Power After Chernobyl," Norton, N.Y., 1987.
 26. Türkiye'de beyannameye ta'bi vergi mükellefleri (ki 1989'da sayısı 678.000. küsurdu) rutin olarak Milli Gelirin yaklaşık %3'ünü kazandıklarını beyan edip, Milli Gelirin yaklaşık %1'ine yakın gelir vergisi ödemektedirler. Oysa bunların gelirlerinin toplamının, Milli Gelirin %25'i civarında olduğu tahmin edilmektedir. Demek ki, x8'lik bir yalan matrah beyanı ve dolayısıyla x10'un üstünde bir vergi kaçağı söz konusudur. Başka bir deyimle, bu sınıfın gelir vergisi olarak ödemeleri gereken miktar Milli Gelirin %1'i değil, %10-%12'si civarındadır. Bu rasyo, seneler itibarıyla pek değişmemektedir. 1991 yılı itibarıyla, yalan matrah beyanı yoluyla kaçan vergi miktarı 40 trilyonun üzerindedir. Bu da bütçe açığımızdan ve de iç-borç servisi yükümüzden yüksek bir meblağdır. Ne var ki, "yalan-matrah-beyan-yoluyla kaçan Vergi" + "Bütçe Açığı" rakamı, giderek küçül-

- mektedir. 1980'li yılların başında bu rasyo, 4-5 iken 1990'lı yılların ortasına gelmeden 1'in altına inecektir. Bunun iki imlemi vardır: 1. Bu tür vergi kaçağını önleyecek etkin tedbirler alınmakta geciktikçe, bu tedbirlerin alınması neticesinde elde edilecek, enflasyonun düşmesi, kamu alt-yapı yatırımlarının ve dolayısıyla kalkınma hızının artması ve/veya gelir dağılımında nisbi düzelme gibi faydalar giderek azalmaktadır. 2. Son bir kaç nesil boyu göz yumulan bu mikyastaki vergi kaçakçılığının semeresi giderek artan bir yük yaratarak yeni nesillerin sırtına binmektedir ve bu arada "devlet" (sic!) vergi olarak toplaması gereken meblağın önemli bir kısmını toplamayı beceremeyip, bunu borç olarak almaktadır. Konuda bkz. K.Çakman, "Vergi Kaçakçılığı ve Bunun Politik ve Ekonomik Uzanlıları Üzerine", **Banka ve Ekonomik Yorumlar** 27:2, Şubat 1990 s.27-39 ve Çakman M.K., "The Public Finance Problem of Turkey: On the Interrelations between the Budget Deficit, Tax Fraud and the Domestic Savings Gap." **The Turkish Studies Association Bulletin**, Muncie, Indiana, USA., 14:1, March 1990 pp. 1-12.
27. **Meritocracy:** Büro-bürokrasi, aristokrat-aristokrasi gibi, bir düzenin belirleyici niteliğini ifade eden sözcükten türetilmiş bir kelime. Kökü, "**merit**", "**Merit**"; yetenek, bilgi ve kaabiliyet kaynaklı "liyakat" anlamına gelir. Dolayısıyla "meritocracy", bu gibi nitelikleri nedeniyle yüksek mevkileri hakedenlerin yüksek mevkilere getirilmelerini sağlayan bir sistem anlamına gelir. Ölçüt objektif olabilse, elbette demokrasiye falan üstün olurdu! Metinde de, buna %90-şaka değinip, "iyi de, kimin gerçekten "merit"li olduğunu kim, nasıl tesbit edecek" derken, meritokrasi'nin demokrasiye alternatif teşkil edemiyor olmasının **temel nedenine** işaret etmeye çalıştık.
 28. Piyasa-başarısızlığı konusunda bkz.: Paul W. Barkley ve David W. Seckler **Economic Growth and Environmental Decay**, Harcourt Brace, 1973. Özellikle Chapter 9: "Market Failure -- Externalities" ve --Collective Goods." Konuda, ilk akademik makale 1958 tarihli. Bkz.: Francis M. Bator, "The anatomy of Market Failure", **Quarterly Journal of Economics**, 1958, Vol.LXXII.
 29. Buna "**transgenerational**" (nesiller-arası) çevresel sorunlar diyebiliriz. Konuda **bkz.:** "Natural Resources and Transgenerational Equity" (in) W. Block (ed.): **Economics and the Environment**, Fraser Institute, Vancouver, 1990.
 30. Lemmings: Nüfus kırılmasına klasik bir örnek: Bir tür memeli kemirgen olan lemmings", devrevi olarak "nüfus patlamasını" takiben "nüfus kırılması"na uğralar. Nüfus kırılması sırasında kitlesel olarak gösterdikleri, en temel içgüdü olan yaşamda kalma içgüdüsüne aykırı davranışları ile bilim adamlarının dikatini çekmişlerdir. Yoğunlukları belirli bir düzeye varınca stress yüklü davranışlar gösterirler. Bazısı konvülsiyonlar geçirir. **Snow Shoe Hare** denilen tavşan türünde de nüfus kırılması sırasında bu tip spazmlar, ekstremitelerde (bacak, kuyruk ve boyun kısımlarında) involünter kontraksiyonlar (adale kasılmaları) görülür. Bazıları **konvülsif seizure** (yani kas-spazmlarının kalp ve diafram adalelerini etkilemesi sonucu) ölürler. Lemmings'lerin nüfus kırılmasının son safhası dramatik ve kitleseldir. Kitlesel bir şekilde ve süratle göçe başlarlar. Fakat göç'ün istikameti, kayalık uçurlıklardan kutup sularına veya donup boğulacakları buzlarla kaplı nehirlerin içindedir. Bir tür "toplu intihar" görünümü söz konusudur. Konuda Bkz.: Prof. Paul Ehrlich, "**Population Time Bomb**" Signet Books 1978.
 31. Termodinamiğin 3 Yasasına kinaye, "Fütüristik'in Üç Yasası" Isaac Asimov'un zihinsel-yavrusudur. Bu üç yasayı mizahi ve eğlenceli bir dille anlattığı deneme yazısı için **bkz.:** Isaac Asimov, **Of Matters Great and Small**, Ace Books, N.Y. 1974. s.155-172.

BARINACAK YERİ OLMAYAN ÇOCUK VE GENÇLERİ KORUMA DERNEĞİ

NİÇİN BÖYLE BİR DERNEK

Bugünlerde sokaklarda Türkiye'de 60.000, İstanbul'da 15.000 çocuğun yaşadığı tahmin ediliyor. Bu çocuklar çeşit nedenlerle evlerinden kaçıp sokaklarda yaşamayı öğreniyorlar.

Ancak sokakta yaşayabilmek için hırsızlık yapmaları veya dilenmeleri gerekiyor. Sokağın saldırgan ortamı içinde sağlıklarını yitiriyorlar, tecavüze uğruyorlar ve tüm bu koşullara dayanabilmek için tiner, bally ve çeşitli uyuşturucu maddelere çabuk alışıyorlar.

Bu çocuklar bizim, sizin, hepimizin çocukları

Bu çocukların yaşamlarını kurtarabilmek ve topluma kazandırabilmek için hepimizin üstüne düşen görevler vardır:

- Temel sağlık sorunlarını çözebilmek
- Eğitimlerini sürdürebilmelerine yardımcı olmak,
- Aileleri ile aralarındaki problemleri çözebilmek.
- Tiner, Bally ve Madde bağımlısı çocukların hasta olduklarını bilerek sevgiyle yaklaşmak

BARINACAK YERİ OLMAYAN ÇOCUK VE GENÇLERİ KORUMA DERNEĞİ tüm bu sorunların çözülmesine yardımcı olabilmek için 14 Temmuz 1992 tarihinde kuruldu.

KURUCU ÜYELER

Esin Avcı (Aral):	Sanatçı	Yusuf Ahmet Ulca:	Gazeteci-Pedagog
Saime Genç:	Tercuman	Atilla Genç:	İşletmeci
Hayri Yüksel:	Avukat	Berna Paker:	Psikolog
Birsan Paker:	Evhanımı	Sevcan Ada:	Grafiker
Nuray Akın:	Hariciyecisi		

Bugün Derneğimiz 60 üyeye sahiptir.

ÇALIŞMA YÖNTEMLERİ

İşlerimiz daha sokakta çocukla direk ilişkiye girerek başlıyor. Çocuklarla konuşarak ilk eğitim ve yardım veriliyor, sağlık sorunlarının çözülmesine çalışılıyor ve madde bağımlılığından kurtulabilmesi için Derneğin ilk evine yerleştiriliyor.

Bu arada ailesi araştırılıyor ve çocuğun en uygun yere yerleştirilmesi sağlanıyor.

Gerekli yeni evleri bulunması ve düzeninin kurulması, çocuklara psikolojik destek sağlanması, mesleki eğitim verilmesi ve iş bulunması, halkın bilinçlendirilmesi Derneğin görevleri içindedir.

5 EV PROJESİ

Bugün açmış olduğumuz 2 evde 30 çocuğa bakılmaktadır.

Şu an için bu ev sayısı çok yetersiz kalmaktadır. Sene sonuna kadar en az 5 evin açılması hedeflenmektedir.

Niye 5 ev?

Sokak çocuğu değişik yaş ve yapıda olup farklı istekler taşımaktadır. Kimi çalışmak, kimi okumak istiyor. Yaşı büyük ve küçük çocuklarında aynı evde kalmaları çeşitli sorunlar yaratmaktadır.

Bu nedenle de 5 eve gerek vardır.

- Birinci ev: Sokaktan gelen çocuğu ilk sağlık sorunlarının çözüldüğü ev.
- İkinci ev: Küçük çocukların bakıldığı ev
- Üçüncü ev: Küçük okuyan çocukların evi
- Dördüncü ev: Büyük okuyan çocukların evi
- Beşinci ev: Büyük çalışan çocukların evi

BİZE NASIL YARDIM EDEBİLİRSİNİZ?

Ev kiralari, sokak çocuğunun ilk yardım (sağlık, gıda..), eşya, giysi vs. sağlamak için, tabii ki her zaman bağışlarınıza ihtiyacımız var.

Bu yardımlarınızı direk para olarak yapabileceğiniz gibi malzeme yardımında da bulunabilirsiniz.

Ev bulabilmemiz için (bağış ve kira) çevrenizi ve tanıdıklarınızı örgütleyebilirsiniz.

Ve her gün, her zaman siz de bu çocuklara sahip çıkın.

İNGİLTERE EKONOMİSİNDE THATCHER DENEYİMİ

Gülsün Gürkan YAY *

"Mrs. Thatcher. An extraordinarily able woman, of course, I think she was a godsend for the British. I just wish she had exercised a little better control of her government."

M. Friedman (1992).

GİRİŞ

Dünya 1980'li yılları hızlı bir değişim ve dönüşüm içinde geçirdi. 1980'lerin ilk yarısında kapitalist dünya (özellikle İngiltere ve ABD gibi Anglo-Sakson Ülkeler), ikinci yarısında da Sosyalist ülkeler kendi içlerinde politik, ekonomik değişim rüzgarlarının şiddetle etkisinde kaldılar. Geriye dönüp bakıldığında, 1980'li global olarak, Klasik Liberal düşüncenin, ekonomik politika tartışma ve önerilerinin söylem olarak yoğunlaştığı bir on yıl olarak değerlendirmek mümkündür. Anglo-Sakson ülkelerde Muhafazakâr partilerin iktidara gelmesi ile birlikte serbest piyasa söylemi ve düşüncesinin, savaş sonrasının Sosyal demokrat konsensüsünü kırması, bu ülkelerle sınırlı kalmadı. Dalga dalga kıta Avrupası, Sosyalist Doğu Avrupa, hatta Yeni Zelanda ve Avusturalya gibi merkezden uzak ülkelerin işçi hükümetleri bile Serbest piyasa, deregulasyon ölçütlerini dikkate alır hale geldiler.

Klasik liberal iktisadi düşüncenin duayenleri, 1930'lardan beri yazan, tartışan ve dikkate alınmayan iktisatçılar, 1970'ler ve 1980'lerde prestij kazandılar. Özgürlüğün, Kapitalizmin, Serbest piyasanın erdemleri, iktisadi ve siyasi yazın ve söylemde ön plana çıkarken; savaş sonrasından beri yerleşmiş olan Sosyal Refah, Devletleştirme, Kamu Düzenlemeleri, talep yönetimli politikalar gibi kavram ve uygulamalar arka raflara itildi.

Liberal düşüncenin ve bunu izleyerek liberal politika arayışlarının yeniden canlanması tesadüfi değildi. Reel hayatta talep yönetimli makro politikaların başarısızlığına atfedilen bazı somut sorunlar (stagflasyon) ile Refah Devleti uygulamalarıyla aşırı genişleyen Devletin (Leviathan) getirdiği sorunlar (aşırı bürokrasi, zayıflayan girişimcilik) savaş sonrasında benimsenmiş olan konsensüs 1970'lerden itibaren zayıflatmaya başladı. Liberal düşüncenin öteden beri eleştirdiği ve öngördüğü bazı hususların reel hayatta gerçekleşmesi, bu düşüncelere ilgiyi arttırdı. Her ne kadar Batı Kapitalist Dünyası Hayek'in 1944'te yazdığı "Köleliğe Giden Yolu" yaşamadıysa da, Doğu Blokunda ortaya çıkan sonuçlar büyük ölçüde öngörülleri doğruluyordu. Sonuç, 1970 ortalarından itibaren liberal iktisadi Düşünce ve Siyaset felsefesi dalgasının yükselmeye başlaması olmuştur.

1979'da İngiltere'de Thatcher yönetiminde

* Yard. Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi İktisat Bölümü.

iktidara gelen Muhafazakar Parti uygulamaları, işte bu liberal yükseliş dalgasının politikalara yansıyan ilk görüntüsü olmuştur. Biz bu çalışmada, 1979-90 arasında iktidar olan Thatcher hükümetlerinin, Klâsik Liberal Düşünceyi iktisat politikası sahnesinde nasıl oynadığını, ne kadar başarılı ne kadar tutarlı olabildiğini değerlendirmeye çalışacağız.

I. 1979 Öncesinin Temel Özellikleri

II. Dünya Savaşından 1970'lerin ortalarına kadar, İngiltere'nin makroekonomi politikası Keynesyen iktisatın toplam talep yaklaşımına dayanıyordu. Bu dönem içinde hem İşçi Partisi, hem de Muhafazakâr Parti hükümetleri "temel amaçlarının yüksek ve istikrarlı bir istihdam seviyesini muhafaza etmek" olduğunu vurguluyorlardı.

Makroekonomik politikaların temel niteliği, ekonomiyi tam istihdama yakın düzeyde tutabilmek ve ekonomik faaliyet düzeyindeki dalgalanmaları bertaraf edebilmek için maliye ve para politikalarını kullanarak **kısa dönemli** bir talep yönetimini gerçekleştirmektir. Bu politikaların yönlendirilmesine rehberlik edecek ortam zaten vardı: Uluslararası para sisteminde sabit (ayarlanabilir) döviz kuru dönemiydi. Sabit Döviz Kuru sisteminde para politikasının rolü ikincildi ve para politikası, bankaların kredilerinin kontrolü şeklinde işledi. Bu, büyük ölçüde ünlü Radcliffe Raporunun "para arzından ziyade likidite ve faiz oranının yapısı" üzerindeki vurgusuna dayanıyordu. (G. MAYNARD, 1989, s.9). Temel politika aracı Maliye politikası ve özellikle de vergi oranlarıydı. Kamu harcamaları kısa dönemde daha az fleksibl olarak değerlendiriliyordu. İktisat politikası genellikle **konjonktüre karşı** sık sık yapılan ayarlamalarla, yani cari açıklar ve enflasyon yükseldiğinde daraltıcı, işsizlik arttığında ise genişleyici olarak yönlendiriliyordu (P. CURWEN, 1990, S.316).

1950 ve 1960'lar boyunca bu politikalarla, İngiltere ekonomisi "tam istihdam"a yakın bir düzeyde tutulabilmiş, ekonomi hızlı genişleme dönemleriyle ılımlı resesyon dönemleri arasında salınmıştı. Makroekonomik performans ise tablo 1'den de görüleceği üzere büyüme, enflasyon ve işsizlik açısından başarılı bir manzara sergilemişti.

1960'ların sonu ve 1970'lerin başlarına pek çok Batı ekonomisiyle birlikte İngiltere'de de hem işsizlik hem de enflasyonda şiddetli artışlar ortaya çıktı. Hem bütçe açıkları hızla artıyor; hem de para arzı artıyordu. Örneğin 1969-73 arasındaki dönem içinde geniş para arzının M3'deki yıllık artış hızı %2.2'den %27'ye çıkmıştı. Bütçe açığı ise 1975-76'da GSMH'nin %7'si kadardı (G. MAYNARD, 1989, S.39-40). Aslında var olan enflasyon eğilimi, 1973'de petrol fiyatlarının 4 kat yükselişyle beslenerek sanayi ülkelerinin ve İngiltere'nin ticaret hadlerini şiddetle kötüleştiren bir enflasyon ya-

rattı. Hernekadar petrol dışındaki mal fiyatları düzeldiyse de, petrol fiyatı artışı imalat sanayi fiyatlarını arttırarak ücret-fiyat sarmalı sürecini başlattı.

1973'de Bretton Woods Uluslararası Para Sisteminin yıkılışıyla ortaya çıkan dalgalı döviz kurları ve yüksek enflasyon oranları, makroekonomik politikaların uygulamasında önemli değişikliklerin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Geleneksel Keynesgil Politikalar, enflasyonu düşürmek için fiyatlar ve gelirler politikalarına başvursalar da, 1970'lerde artık Keynesgil talep yönetimli politikalar yavaş yavaş sorgulanmaya ve enflasyon da temel ekonomik ve sosyal sorun olarak kabul görmeye başlıyordu: 1970-74 arasında "ılımlı bir devrim" yapma ve İngiltere'yi daha müşebbis ve sanayii de daha az devlete bağımlı yapma vaadiyle iktidara gelen Edward Heath yönetimindeki Muhafazakâr Parti, başlangıçta çok kısa süren (1970-71 arası) bir piyasa deneyimi yaşamışsa da; iktidarlara süresince programlarının radikal öğelerini budayıp daha önceki hükümetlerin "korporatist" eğilimlerini sürdürmüştü. Bu dönem ücret-fiyat sarmalı kaosunun aşırı boyutlara vardığı ve "stagflasyon" şokunun yaşandığı dönemdi.

1974'ten sonraki İşçi Partisi hükümetleri (Wilson ve Callaghan) ekonomik krize karşı bir takım "yeni" politikaların gerekliliğini farketmekle beraber, yapılanlar hem çok zayıf hem de gecikmeli olmuştur. Callaghan, 1976'da İşçi Partisi konferansındaki konuşmasında şöyle diyordu (H. VANE, 1992, S.28).

"Biz hep vergileri kısarık ve hükümet harcamalarını canlandırarak istihdamı ve resesyonndan kaçmayı başarabileceğimizi düşünürdük. Bütün içtenliğimle söyleyebilirim ki bu şimdiye kadar gerçekleşmiş olsa bile, artık işlemiyor; ya da ekonomiyi gittikçe daha yüksek bir işsizlik düzeyini izleyen daha büyük dozda bir enflasyona sokarak çalışıyor. Son yirmi yılın tüm hikayesi budur".

Bu açık kabul, politikalara da bir ölçüde yansıdı: Enflasyona karşı mücadelede para arzı hedefi ve kontrolü devreye sokulurken, bir yandan da sendikalarla gönüllü bir anlaşma -sosyal sözleşme- yapılarak gelir kısıtlaması politikaları sürdürülüyordu. (Bkz. P. CURWEN, 1990, S.320-321).

Tablo 1'den 1950-79 Dönemine ait ekonomik göstergeleri inceleyerek kaba da olsa 1970'lerdeki çarpıcı kötüleşmeyi izleyebiliriz:

İşçi Partisi hükümetleri politikalar cephesinde bir takım yenilikler yapmalarına rağmen sonuç alamazken; 1974'te muhalefete düşen Muhafazakâr Parti içinde yenilenme hareketleri hızlanmıştır. Sir Keith Joseph ve M. Thatcher'in başını çektiği grup için önemli olan husus, 1945'den sonra İngiltere'de oluşmuş ve giderek kemikleşmiş olan hükümet, sendikalar ve kamu kurumları yönetimi arasındaki konsensüsün kırılması gerekliliğidir. Bu yerleşik düşünce ve yapının kırılabilmesinin ancak

TABLO 1

(%)	1950-69	1950-59	1960-69	1970-79	1970-73	1974-79
Reel GSMH artışı (yıllık ort.)	2,7	2,4	3,1	1,8	2,9	0,5
Enflasyon (yıllık ort.)	3,1	2,7	3,5	12,6	8,0	15,7
İşsizlik (çalışan emekgücüne oranı)	1,7	1,5	1,9	4,1	3,1	4,8

KAYNAK: P.CURWEN, 1990, S.316.

bir fikir savaşıyla mümkün olabileceği düşünülüyordu. Bu karşı koyuşun en önemli boyutu, bir politika meselesinin daha ilerisine gitmek, İngiltere'deki düşünce ortamını dönüştürmek, trendi kolektivizmden bireycilik ve girişimcilğe doğru çevirmekti. Muhafazakâr Parti ekonomik ve sosyal fikirlerinin oluşmasında açıkça Milton Friedman'ın Monetarizminden ve F.A. Hayek'le temsil edilen Avusturya Okulundan etkilendi. (G.PEELE, 1989, S.158). Bunları Yeni Klasik Makro İktisat Okulu ve Arz Yanlı Ekol'ün etkileri izledi. Bu liberal fikirlerin benimsenmesi ve İngiltere'de böyle bir dönüşümün gerçekleştirilebilmesi, Muhafazakâr partinin liderinin bu yeni fikirleri kavrama ve bunları İngiliz Orta Sınıfının değerleriyle bağdaştırabilme ve bir senteze ulaşma gücüne bağlıydı: Thatcher, bir yandan yetiştirildiği Victoryan değerlere (sıkı çalışma, kendine güven, kendi geliriyle yaşamayı bilme, ülkesiyle gurur duyma ve ona hizmet etme, bağımsızlık, kendi ayakları üzerinde durabilme gibi) sıkı sıkıya bağlı bir muhafazakâr, bir yandan da değişim ve dönüşümü liberalizmle gerçekleştirme durumunda olan bir lider konumundaydı. Amaç, İngiltere'deki mevcut ilişkiler ağının ve devlet yapısının kırılması ve sorunlara alışlagelmiş Keynesgil çözümlerin ötesinde çözümler aramak olunca, Monetarizmin getirdiği eleştiri ve çözüm önerileri de Muhafazakâr Partiyi cazip geliyordu. Herşeyden önce, Monetarizm, enflasyonun önlenmesinde, gelirler politikasını dışlayıp, enflasyonu parasal bir olgu olarak değerlendiriyor; parayı da tüm diğer mallar gibi arz-talep yasasına uygun olarak değerlendirip enflasyonu önlemekte para arzı artışının denetlenmesini öneriyordu. İkincisi, **gelirler** politikasının dışlanması ile birlikte ekonomideki tüm monopollerin sınırlandırılması önerileri de, hem hükümetin makroekonomik istihdam politikasından çekilerek sendikalarla yeni bir ilişki ağı oluşturmasını; hem de ekonomik etkinliği arttırmak için sendikaların gücünün azaltılması gerektiğini vurguluyordu. Üçüncüsü, etkinsizlik ve bağımlılık yarattığına inanılan Refah Devleti uygulamalarının kaldırılması önerisiydi. Muhafazakâr Parti, her ne kadar üyelerinin çoğu Monetarizmi teorik düzeyde anlamamış olsa da, daha fazla özgürlük, daha fazla özel girişim, daha az bürokrasi ve daha fazla girişimsel faaliyet sloganında mutabakata varmıştı.

II. 1979-1990 THATCHER YILLARI

1979'da Muhafazakâr Partinin iktidara gelmesiyle, 1974-79 arasında oluşturulmuş olan düşünce ve politikalar uygulama alanı buluyordu. Bu politikalar, düşünsel düzeyde enstrümantal teorilere dayanan, temel ilkeleri iyi tanımlanmış pragmatik politikalardı. Thatcher yönetimi, tüm iktidarlara özgü olan günlük rutin içinde boğulma ve yeni atılımlar yapma gücünü kullanamama gibi sorunları aşabildi. Kendi programlarını uygulamalarına engel olacak bürokrasiyi aşabilmelerinin temel nedenleri, Başbakanın İngiliz politik yaşamının yapısını değiştirmekteki istek ve kararlılığında olması, basının "yeni Muhafazakârlığın" retoriğini ve monetarist düşünceyi benimsemiş olması ve İşçi Partisinin de kendi iç mücadeleleriyle yıpranmış ve düzensiz bir yapı arzemesiydi (G. PEELE, 1989, S.166).

Muhafazakâr hükümet, temel politika hedefinin enflasyonu aşağı çekmek olduğunu, istikrarlı ve sürekli bir büyümenin ön koşulunun da istikrarlı fiyatlar olduğunu belirttiğinden, ilk makro ekonomik uygulamaları deflasyonist bir para ve Maliye politikasının devreye sokmak olmuştur. Buna göre David Laidler'in gradaalizm kavramının belirlediği bir **Orta-Dönemli Finansal Stratejisi** (Medium-Term Financial Strategy) saptanmıştır. Bu stratejiyle başlangıçta parasal ölçütler mali ölçütler üzerinde etkili hale getirilirken; saptanan hedeflerin önceden ilan edilerek iktisadi ajanlara iletilmesi ve belirsizliğin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Orta Dönemli Finansal Stratejide (ODFS) başlangıçta hedef olarak para arzı benimsenmişken, daha sonra Kamu kesimi borçlanma gereği (KKGB); 1983-84'ten sonra ise, sterlinin aşırı değerlenmesi nedeniyle döviz kurları hedef olarak alınmıştır.

Hükümet ikinci önemli hedefleri olan istihdamı arttırmak ve büyüme koşullarını sağlamak için temel araç olarak da **Arz Yanlı Stratejiyi** devreye sokmuştur. Bu strateji ise, vergilerin azaltılmasını; bir sendika reformunu ve deregülasyon ile özelleştirmeyi içermektedir.

A- ORTA DÖNEMLİ FİNANSAL STRATEJİ

1. 1979-81 Resesyonu:

Thatcher hükümeti Haziran 1979'da iktidara

gelmesine rağmen, ekonomik politikasının merkezini oluşturan Orta Dönemli Finansal Stratejisini 1980 bütçesi ile ortaya koydu. 1979 için hazırlanan bütçede de önemli değişiklik kararı vardı. Hükümet daha önceki yönetimden 9 milyar ponuluk (GSMH'nın %5'i) bir bütçe açığı devralmıştı. Hükümet bütçe denkliliğini hedeflediği halde ilk uygulama olarak bütçede yapılan kısıntı 1 milyar ile sınırlı tutuldu. Asıl önemli değişim vergi sisteminde yapıldı. Doğrudan vergilerden dolayı vergilere doğru kayma yapılarak Katma Değer vergileri %8-12 oranından tek orana (%15'e) yükseltildi. Buna karşılık kazanılmış gelirden alınan en üst oran %83'den %60'lara, standart vergi oranı da %33'den %30'a düşürüldü. Daha sonra açıklayacağımız gibi bu düşüşler daha sonraki yıllarda da sürdürüldü. Doğrudan vergilerdeki azalmayı telafi etmek için KDV'deki artışlar, gelir bölüşümü açısından olduğu kadar enflasyonu düşürmek isteyen bir hükümet için eleştiril konusu oldu: Bu kararın tüketici fiyatları üzerindeki etkisi %3 kadarlık artıştı. Buna ilaveten hükümet Kamu sektörü çalışanlarına %16-23 arasında ücret artışları vererek ve geçmişte desteklenmiş olan kamu sektörü mallarının fiyatlarını serbest bırakarak fiyatlarda 1979 içine %12'lik bir artışa neden oldu. (A. CARN-CROSS 1992, S.37). Ücret ve fiyat kontrollerinden kalkmasının yanı sıra, hükümet döviz kontrollerini de Temmuz 1979'da gevşetip, Ekim 1979'da tamamen kaldırdı.

Mart 1980 Bütçesiyle Monetarizm ve Rasyonel Bekleyişler Okulundan etkilenmeleriyle oluşturduğu hem para, hem maliye politikasının içerildiği bir **Orta-Dönemli Finansal Strateji** (ODFS) belirledi. İstikrarlı ekonomik ortamın ancak orta dönemde oluşturulabileceğine, fiyat ve ücret bekleyişlerinin orta vadede düşürülebileceğine inanılıyordu. ODFS'nin iki önemli hedefi Geniş para arzı (£ M3) ile Kamu Kesimi Borçlanma gereği (KKGB) idi. (1) ODFS'nin amacı, £M3'ün büyüme oranını; KKGB'nin de hem GSMH'ya oranını hem de mutlak değerini "önceden belirlenmiş" ve "belirtilmiş" bir şekilde düşürmektir. KKGB'nin paranın kontrolünde bir alet olarak kullanılması, maliye politikasına yardımcı bir konuma getiriyordu. Hükümet KKGB'yi düşürmeyi, £M3 artışı üzerindeki doğrudan etkisinden ve yüksek bir KKGB finansmanının faiz oranları üzerine etkisinden -Crowding-out etkisi- dolayı amaçlıyordu. Hükümet bu nedenle hem para arzı, hem de KKGB için birbiriyle tutarlı olan bir seri projeksiyon yaptı. Örneğin £M3 için 1980 bütçesinde 1980/81 bütçe yılında %7-11; 1981-1982 bütçesi yılında %6-10 oranları arasında bir artış hedeflerken; KKGB için 1980-81 yılında GSMH ya oran olarak %3,75; 1981-1982 yılında %3 hedeflerini saptamıştı. £M3 artışı oranı 1980/81 için %19,5; 1981/82 için %12,75 olurken; KKGB ise 1980/81 de 5,5; 1981/82 için ise 3,2 oldu. Ekonomi 1980'nin sonunda %20'lik bir enflasyon oranıyla karşılaştığı gibi, büyüme oranında önemli bir

düşüş ve işsizliğin 1,7 milyona yükselmesiyle, savaş sonrasının en şiddetli resesyonunu yaşadı. Bu sonuçların altında hem içsel, hem de dışsal bazı değişkenler rol oynamıştır:

Enflasyonun şiddetli artışında öncelikle KDV'nin artışı, ücret ve fiyat kontrollerinin kaldırılışı gibi etkenlerin rolü oldu. Bunun yanı sıra, hükümetin 1980'de aldığı bazı kararların istendiği gibi sonuçlar vermemesi durumu da vardır: Kasım 1979'da hükümet minimum borçlanma oranını (MBO), %12'den %17'ye çıkarmıştı. Faizdeki bu yükselmenin £M3'ün artışı üzerinde iki kanaldan etki yapacağı umulmuştu: Hem faiz oranlarına elastik olacağı umulan banka kredileri talebinin düşeceği, hem de para talebinin (banka mevduatları) diğer aktifler lehine azalacağı tahmin edilmişti. Oysa umulanın tam tersine 1979-80 resesyonu koşullarında zorda kalan firmalar, bankalardan aşırı şeklide borçlanmak zorunda kaldılar. Faiz oranları yükselirken borçlanma oranı da düşeceğine artmaktaydı. Ancak bankalar da mevduatlarını arttırmadıkça borçlarını arttıramayacaklarından, bankalar arasında mevduat ve borç verme yarışı, hükümetin, geçmiş İşçi Hükümeti döneminde uygulamaya konmuş olan ve bankaların faiz getiren pasiflerinin miktarının kontrolünü sağlayan "corset"yi kaldırmasıyla, iyice hızlandı. "Corset"nin kaldırılması demek, bankaların mevduat ve mevduat sertifikalarının faiz oranlarını özgürce yükselterek aktif biçimde rekabet edebilmeleri demektir. (N. H. DİMSDALE, 1991, s.132) £M3, gittikçe normal anlamda 'para' ölçüsü olmaktan uzaklaşır hale geldi. £M3'ün artışı da, sadece ekonomideki finansal araçların büyümesine değil, aynı zamanda ticari bankaların artan paylarına da bağlı hale geldi. Bu durumda, £M3 parasala GSYH'dan daha hızlı artar hale geldiğinden, istikrarlı ve yüksek faiz oranlarına rağmen M3'ün dolaşım hızı da düşüyordu. Bu yapısal gelişme, kuşkusuz ki £M3'ün kontrol edilemez olduğunu göstermiyordu; ancak ilgili kontrol ölçüsünün faiz oranları **seviyesi** değil, banka mevduat faiz oranlarıyla kamu kesimi borç faizleri arasındaki **fark** olması ve aynı zamanda kamu kesimi borç faizlerinin de banka mevduat faiz oranlarından yüksek tutulması gerekiyordu. Ancak £M3'ün bu şekildeki kontrolüne faiz ve döviz kurları açısından çok maliyetli bir şekilde varılıyordu (G. MAYNARD, 1989, S.101).

Uygulanan sıkı para (yüksek faiz oranları) politikasının bir diğer sonucu da, sterlinin aşırı değerlenmesine neden olmasıydı. 1979-81 arasındaki dönemde yüksek faiz oranları, uluslararası sermaye hareketleri üzerine de etki ederek, İngiltere'ye sermaye akışını hızlandırdı. 1979-80'in özel koşullarında, yani ikinci petrol krizinin yaşandığı ve petrol fiyatlarının hızla arttığı bu dönemde İngiltere'nin Kuzey Denizinden çıkardığı petrole 1980'de net ihracatçı durumuna gelmesi ile birlikte, Sterlin Avrupa'daki diğer pek çok ülkenin para-

sına göre en az riskli konuma gelmişti. Bunun yanında Thatcher Etkisi denilen güven etkisi de sermaye girişini hızlandırmıştı. 1980'de (1978'e göre) nominal efektif döviz kuru %25'den fazla, reel döviz kuru ise %30 arttı. (G. MAYNARD, 1989, S.60).

Görüldüğü gibi, hem hükümetin £M3'ü belli sınırlar altında tutma çabasının ters tepmesi, hem de İngiltere'nin ikinci petrol şoku sırasındaki petrol ihracatçısı konumu sterlinin aşırı değer kazanması yönünde bir sonuç yaratmış, bu da £M3'ün artmasında ikinci önemli bir etken olmuştur.

Hükümet, bu olgular yaşandıktan sonra £M3'ün sıkı bir politikası açısından güvenilir bir parasal gösterge olmadığını anlamış ve M₀ ve M₁ gibi dar para hedeflerine yönelmek gerektiği sonucuna varmıştı. Herşeyden önce, finansal sistemdeki yapısal ve teknolojik değişimin sonuçları hükümet tarafından öngörülemediği gibi, dışa açık bir ekonomide para arzının £M3 sadece para politikalarıyla denetlenebileceği, yanlışlığına düşülerek ve döviz kurları ihmal edilerek de hatalar yapılmıştı.

1980'den itibaren, petrol fiyatları artarken İngiltere'nin net petrol ihracatçısı olması, İngiltere ekonomisini, petrol ithal eden diğer Avrupa ekonomilerine göre farklı bir konuma getirmiş; İngiltere imalat sanayiinde ihracatından vazgeçmiş; imalatı açık vermiş ve bunu petrol ihracatından sağladığı fazlayla dengelemiştir. 1979'daki ödemeler açığı, 1987'ye kadar fazlaya dönüşmüştür. Kuzey Denizi petrolünden elde edilen kazançların %40'ı denizaşırı ülkelere yapılan yatırımlara ayrılmıştır. En çok eleştirilen hususlardan biri, petrol gelirlerinin içeride değil, dışarıda yatırıma yönlendirilmesi ve bu politikayla hükümetin imalat sektöründe yarattığı açıklarla ödemeler dengesindeki durumu daha iyiye götürmemesiydi. (G. MAYNARD, 1989, s.97). Ancak, 1979-1980'deki Dünya ekonomisi koşullarının buna ne kadar imkan vereceği kuşkuludur: İngiltere'nin tersine pekçok gelişmiş ekonomi, petrol fiyatları artarken, petrol ithal etmek durumunda olduğundan, yüksek petrol maliyetini ödemek için imalat sanayilerinde net ihracatlarını arttırmak ve ihracata dönük büyüğe sağlamak zorundaydılar. İngiltere'nin imalat sektöründe bu ekonomilerle rekabet edebilmesi için emek maliyetlerini düşürmesi, işgücünü buna ikna etmesi ve sterlinde değer düşüşü yaratması gerekirdi. Oysa bu dönemde (1979-81 arası) birim emek maliyetlerinde %40'lık bir artış vardır. Nominal döviz kurlarının güçlenmesiyle birleşmiş bir emek maliyeti artışı, reel döviz kurlarında daha güçlü bir değerlenmeyi ifade etmiştir. Bu durumun İngiltere'nin rekabet gücünü kırdığı açıktır. Sterlinin umulandan daha fazla değer kazanması sorun yaratsa da, hükümet asıl sterlinin değer kaybetmesi durumunda enflasyonun daha da hızlanacağından korkmuştur N.H. DIMSDALE, 1989, s.133).

Hükümetin anti-enflasyonist politikalarının ve yukarıda belirttiğimiz içsel ve dışsal koşulların sonucunda bir resesyon yaşanmıştır. Bu dönemde GSYH, %-3,6, imalat sanayi üretimi ise %-14,2 oranı da gerilemiştir. İşsizlik ise 1980 sonunda 1,4 milyona ulaşmıştır (P. CURWEN, 1990, S.327). Thatcher hükümetinin aldığı tedbirler "şok" tedbirler değilken, sonuçları açısından bir şok yaratmış; strateji iyi bir başlangıç yapamamıştır.

1980 yazından itibaren otoriteler, £M3'ün para politikasının iyi bir göstergesi olmadığını kabul etmeye başladılar. £M3'deki aşırı büyümeye rağmen, minimum borçlanma oranı %16'dan önce %14'e ve 1981 Mart bütçesiyle de %12'ye düşürüldü. Faiz oranları düşerken, döviz kurları da buna tepki göstererek düşmeye başladı ve 1981'in ilk üç ayında sterlin-dolar oranı (\$ 2.43'den \$1,77'ye) düştü (A. CAIRNCROSS, 1992, s.248). Bu dönem artık hükümetin iç para arzı hedefinde yoğunlaşmaktansa döviz kurlarına ve döviz kuru-faiz oranı ilişkisindeki istikrarlılığa daha fazla dikkat göstermeye başladığı dönemdir. Para otoriteleri, sterlini zayıfladığı zaman faiz oranlarını yükseltip; değerlendirildiği zaman da düşürmeye başladılar. Bu ilişkinin gözlenmesiyle birlikte, hükümet ODFS'nde de bir revizyona gitme gerekliliğini hissetti. Döviz kurunun aşırı değerlenmesine engel olmak için para politikası gevşetilmeye başlanırken, hükümet anti-enflasyonist uygulamalarından vazgeçmemek ve güvenilirliğini kaybetmemek konusunda kararlı olduğu için daha sıkı bir maliye politikasına yöneliyordu. 1980/81 için hedeflenen 12,7 milyarlık KKBG'nin hedefi 1981/82 için 10,5 milyar pounda düşürüldü. Ancak KKBG'nin maliye politikasının sıkılık ve gevşekliğini saptamada ne kadar iyi bir gösterge olduğu tartışmalı kalmıştır. (Bkz. D.K.H. BEGG, 1987, s.35). Ayrıca KKBG ile £M3 hedefleri arasında yakın bağlantı olduğu da kuşkuludur.

Hükümetin daha gevşek para politikası ile daha sıkı maliye politikası eleştirilen bir husustur; Tersine daha gevşek bir maliye politikasıyla, vergilerde düşürme yerine kamu harcamalarını daha yüksek tutup işsizlik ve büyüme sorununda daha iyi sonuçlar alınabileceği, buna karşılık para politikasının sıkı tutulabileceği savunuluyordu. Fakat bu, daha önceki uygulamanın ortaya çıkardığı gibi, yüksek faiz ve aşırı değerli döviz kuru sonucunu yarattığından, ekonominin arz yanını düzeltmeyi ve özel sektörü canlandırmayı düşünen Thatcher hükümetinin tercihi olmadı. Ağırlık sıkı maliye politikasına verildi. 1980'lerde, nominal rakamlara fiili bir kamu açığı görülmekle beraber (örneğin 1980-81'de kamu açığı 12,5 milyar, 1981-1982'de 8,6 milyar; 1982-83'de 8,9 milyar, 1983-84'de 9,7 milyar pounddur). Bu açıklar enflasyona ve konjonktüre göre ayarlandığında reel olarak bir bütçe fazlası göstermektedir (G. MAYNARD, 1989, s:110-111).

2. 1982-85 Arası Dönem

1982'den itibaren ODFS daha fleksibl ve gevşek hale getirildi. Parasal büyüme hedefi (£M3) 1982/83 için %8-12 1983/84 için ise %7-11 arasında saptandı. KKBG'nin GSYİH'ya oranı ise %2,25 den %3,5'e yükseltildi.

Parasal hedefler ise artık hem dar para (M1) hem geniş para (PSL2) için saptanıyor; parasal koşullar bu üç hedef büyüklük ile döviz kurlarına göre değerlendiriliyordu (P. CURWEN, 1990, s.328).

1982'de parasal GSYİH'nin büyüme oranı, 1980'deki %17,5 oranından %8,8'e düşerken enflasyon oranı da %18,1'den %8,7'a geriliyordu. (GSYİH'nin reel büyüme oranı da aynı yıllar için %-2,3'lük orandan %1,5'a yükseliyordu). İngiltere'de deflasyonist politikalar enflasyonu kontrol etmeye başlamıştı. Aynı zamanda, diğer sanayi ülkelerinin de uyguladığı daraltıcı politikalar, dünya ekonomisinin mal fiyatlarında şiddetli bir düşüşe neden olan resesyona itmişti.

£M3'ün artışı 1982/83 döneminde %11,2'ye düşerek ilk defa %8-12 hedefinin içinde kalıyordu; hem M1 hemde PSL2 de saptanan hedeflerin üst sınırlarına yakın olarak gerçekleşiyordu. £M3'ün faiz oranlarını denetleyerek kontrol edilemeyeceği, kredi talebinin de faiz oranlarına duyarlı olduğu ortaya çıkmış olduğundan, para otoriteleri artık kredi talebini kısmak için faiz oranlarını yükseltmek yerine banka-dışı özel kesime devlet tahvili satmayı tercih etmeye başladılar. (N.H. DIMSDALE, 1989, s.135). Bu, bankaların likiditesini kısıarken, KKBG'yi de artırıyordu.

Haziran 1983 seçimlerinde Muhafazakar Parti ikinci kez seçimleri kazandığında, Jaffrey Howe'un yerini alan yeni Maliye Bakanı Nigel Lawson, ODFS'nin yeni versiyonunu 1984 Bütçesiyle gündeme getirdi. ODFS'de, £M3'ün parasal hedef olarak kullanımı sürdürülmekle beraber (1984'ten 1989'a kadar olan dönem için), daha çok dar para tanımları (M0,M1) yeni parasal göstergeler olarak hedeflenmeye başlandı. £M3'ün büyüme oranı 1984/85 için %6-10 arasında belirlenip, her yıl %1'lik düşmeyle beş yıl sonrası (1988/89 için) %2-6 düzeyinde hedeflendi. M0 için hedef ise 1984/85 için %4-8 1988/89 için ise her yıl %1 oranında düşürülerek %0-4 olarak belirlendi.

Maliye politikası açısından N. Lawson kamu harcamalarında, özellikle savunma harcamalarında olmak üzere, 500 milyon poundlu bir kısıntı yapılacağını ve 500 milyon poundluk da BP hissesi satılacağını kamu oyuna duyurdu. Ancak kamu harcamalarındaki kısıntı çabası, pratik amaçlar nedeniyle, harcamaları reel açıdan istikrarlı hale getirme stratejisine dönüştü. Hazine, kamu harcamalarının GSYH'ya oranında yavaş bir düşmeyi benimsedi: 1981-82 de %47,5 olan bu oran 1983-84'te %46,5'e, 1984-85'de %46,9'a; 1985-86'da

%45'e; 1986-87'de %44'e; 1989-90'da ise %39,5'e kadar düşürüldü. (A. GAIRNCROSS 1992, bs.246).

1984/85 yıllarında ekonominin temel özelliği, 1984 yazıyla, 1985 başlarında sterlindeki zayıflık olmuştur. Sterlinin bu zayıflığına neden olan temel etkense %2,5 olarak saptanmış olan KKBG hedefinin %3,1 çıkmasıdır. KKBG'nin yükselişini temel nedeni ise, hükümet bütçesine olumsuz yönde etki eden ve pounda olan güveni kıran maddenciler grevinin uzaması olmuştur. Grevin uzaması o dönemde doların değerlenmesiyle birleşerek döviz kurunda bir kriz yaratmış; sterlin-dolar kuru £=1,04\$'a kadar düşmüştür (A. CAIRNCROSS, 1992, s.251). 1985 bütçesinde Maliye Bakanlığı, KKBG'deki yükselmeyi düzeltmek için 1985/86'da KKBG hedefini, nominal GSYİH'ni %2'si olarak saptadı. 1985 sonunda, hem bütçe deki mali sıkıştırma ile hem de sterlin-dolar arası da uygun bir faiz farkı korunarak döviz kuru yeniden güçlendirildi.

Döviz kurlarına ve faiz oranlarına (1985'de baz faiz oranı %14'e çıkarılmıştı ki bu reel olarak aşağı yukarı %5'lik bir faiz oranıydı) bakıldığında para politikası tamamiyle sıkı olarak değerlendirilebilirdi. Fakat £M3'deki artış hızı %5-9 hedefine rağmen, yıl sonunda %14,75'e ulaşmıştı. £M3'de bu artışın temel nedeni, 1985 bütçesinde hükümetin KKBG'yi kısmak için aşırı borçlanmadan vazgeçmesi, bu durumun da geniş para artışını bankaların borç verme oranına bağlı hale getirmesiydi. Para otoriteleri banka kredilerini kısmak için faiz oranlarını çok yükseltmeye de gönüllü olmadıkları için, 1985 sonunda £M3 hedefini kaldırmayarak karar verdiler. Finans kesimindeki teknik gelişmelerden (özellikle bankaların hızla gelişen ipotek piyasalarına girmesi) ve rekabetin artmasından doğan yapısal değişimler, hem geniş parayı hem de banka kredi talebini arttırdığından, GSYİH ile £M3 arasındaki ilişki ortadan kalkıyor ve £M3'ü hedeflemeyi anlamsız hale getiriyordu. £M3 deki hızlı artışa rağmen M0, hedeflenen %3-4 oranı sınırları arasında kalıyor ve %4,1 oranında artıyordu. KKBG ise, GSYİH'nin %2'si olma hedefinden de düşüğe gerçekleşiyordu. (N. H. DIMSDALE, 1989, s.137)

3. 1986 ve 1988 Arasındaki "Boom" Dönemi ve Sonrası

1986 ve 1987'de döviz kurları, para politikasında dikkate alınan temel hedef değişkeni haline geldi. 1985 sonunda dolardaki aşırı değerlenmenin ve bunu izleyen zayıflamanın, diğer gelişmiş ülke paralarında istikrarsızlık yarattığı dikkat çekti için, ABD ve Batı Avrupa ülkeleri Maliye Bakanları New York'ta yaptıkları bir toplantıyla, döviz kurlarının istikrarı için Uluslararası ortak bir anlaşmaya gitme gereğini duymuşlardı. 1987'de de buradaki Louvre Anlaşması izledi.

İngiltere'de para Otoriteleri, Sterlinin İngiltere'nin ticari performansından tersine olarak etkilenerek istikrarsızlaştığını ve döviz kurundaki değer kayıplarının enflasyonu iç ekonomiye taşıdığını gördüklerinden 1987'den itibaren sterlinin değerini istikrarlı tutmak için onu istikrarlı bir paraya bağlamanın enflasyonu düşürmekte etkin bir yol olacağına inandılar. Bu nedenden dolayı 1987'de hükümet, resmi olmayan bir 1£=3 DM hedefini saptadı. (P. CURWEN, 1990, s.330). Bu politika Louvre Anlaşmasının ruhuna uygundu ve İngiltere'nin Avrupa Para Sisteminin Döviz kuru mekanizmasına katılma hazırlıkları olarak yorumlanabilirdi. Bu yaklaşım çerçevesinde, sterlinin dolar ve marka karşı değer kazanmasına yol açan %3-4 oranındaki faiz farkını azaltmak için İngiltere Bankası, temel faiz oranlarını 1986'da %11'den 1987'de %8,5'e ve 1988 Mayısından da %7,5 düşürerek sermaye girişini engelliyordu. Böylece, tek bir içsel parasal hedef yerine tek bir dışsal parasal hedefin saptanmasıyla para politikasında aşırı bir gevşeme, dönemi başlamıştır. 1986/87'de Mo ve KKBG' hedeflenen sınırlar içinde gerçekleşmesine rağmen 1987/88 de Mo hedef sınırın en üstüne çıkmış £M3 ise yıllık %20 den fazla artmıştır. 1987-88 Parasal GSYİH'nın da beklenen %7,5'lik artışı çok aşarak %9,8'e yükselmesi otoriteler için bile şaşırtıcı bir sonuç olmuştur. Bu, önceki dönemde faiz oranlarını düşük tutmanın bir sonucuydu. (N.H. DIMSDALE, 1989, s.138) Her ne kadar 1988 Haziranından itibaren baz faiz oranları %7,5'dan %13'e yükseltildiyse de, düşük faiz oranlarının teşvik ettiği kredi talebi ve canlanan iç talep 1988 'Boom'unu yaratmıştı. Mo bile 1988'de %1-5 hedefini aşıp %7'ye yükseldi. Fakat kamu kesiminde, ekonomik faaliyet düzeyi arttığı için artan vergi gelirleri ve özelleştirme gelirleri nedeniyle önemli fazlalar oluştu. Gerçekten KKBG'deki düşüşlerin ve bütçenin dengelenmesi amaçlarının gerçekleşmesi, Maliye Politikasındaki sıkılığın devam ettirildiğini kanıtlamaktadır. Maliye Politikasının sıkılığı, ODFS'nin başlangıçtan beri devam ettirilebilen tek hedefi olarak kalmıştır.

Boom'un temel göstergeleri, tüketim kredilerinde hızlı bir genişleme, ev fiyatlarının aşırı artışı, tüketim harcamalarının çok canlanmasıydı. Tüketim harcamaları 1985-88 arasında ortalama yılda %6,2 oranında arttı; ev fiyatları artışı ise, gevşek para ve kredi politikasının temel göstergesiydi; 1986-87'de yıllık ortalama %16 olan artış oranı 1987-88 arasında %38'e yükseldi (P. CURWEN, 1990, s.331).

Otoriteler, geniş para arzı ve kredilerdeki artışın temel nedenini, bankalardaki yapısal ve teknolojik hızlı gelişmeye bağlayarak; döviz kurlarını düzenleme amacıyla faiz oranlarını düşük tutma politikalarının bu-kredi patlamasındaki rolünü gözardı etme eğilimindeydiler. Geriye bakıldığında, 1986-88'deki kredi genişlemesinin, hem ödemeler

dengesi açıkları yaratmaya, hem de enflasyonu tekrar arttırmaya neden olarak, ekonomiyi aşırı bir canlanmaya soktuğu görülmektedir. 1986'da ortalama olarak %3,5'a kadar düşen enflasyon 1988'in son üç ayında %6,5'a kadar yükselmiştir. (1988'in ortalama enflasyon oranı ise %4.9'dur). (Bkz. Tablo. 4)

1988'den sonra hükümet tekrar kısa-dönemli faiz oranlarını artırma kararıyla, boom'un etkilerini azaltmayı amaçlayan bir sıkılaştırma politikasına yönelmiştir. Maliye Bakanı Lawson, kısa-dönemli faiz oranlarının para politikasının etkin bir aracı olduğunu ve talebi etkilemenin en iyi yolu olduğunu açıklıyordu. Bu da, nihai politika amacına varmak için toplam talebi bilinçli olarak belirleme anlamına gelen talep-yönetimli politikaların halen yaşadığının bir kanıtıydı. Eski talep-yönetimli politikalarından farklı yanı ise ilkin, nihai amacın enflasyonun kontrolü olması; ikincisi, talep yönetiminde maliye politikası yerine, para politikasının kullanılmasıydı. Maliye politikası ise talep yanından ziyade, arz yanlı bir enstrüman olarak kullanılmaktaydı.

İngiltere'nin 1990 Ekiminde Avrupa Topluluğu Döviz kuru mekanizmasına girene kadar, 1988'den sonra tekrar faiz oranlarını yavaş yavaş (1988 Kasımında %13'e, 1989'da %14 ve 15'e) yükselttiğini görüyoruz. 1990'dan itibaren İngiltere ciddi bir resesyon sorunuyla karşı karşıyadır. Genişlemenin durduğu, enflasyonun ise 1986'daki %3,5 oranından 1990'da %10'a çıktığı görülmektedir. İşsizlik oranı ise 1991'de %8,1 olmuştur. Tüm endüstriyel dünyada bir durgunluk eğilimi varsa da, İngiltere bunların arasında en uzun ve en derin durgunluğu yaşayan ülkedir. Bunu yaratan iki temel politikadan söz edilebilir: İster M3 isterse M4 olarak tanımlansın, geniş para arzının 1980'lerin sonlarından itibaren çok hızlı bir şekilde yılda 50-100 milyar pound artarak GSYİH'nın %5 ila 10'una ulaşmasıdır. İkincisi ise, Avrupa Para Sisteminin döviz kuru mekanizmasına üyeliğin ve poundun 1£=2,95 DM gibi yüksek bir pariteyle bağlanması resesyonu genişletici etki yapmasıdır. İngiltere ekonomisinin iç durumu faiz oranlarının acilen düşmesini gerektirirken; sterlinin değeri daha düşük limitlere yaklaştığında Avrupa Döviz Kuru Mekanizması buna engel olmuştur. (B. BLACEWELL, 1992, s.30). Özellikle Alman ekonomisinin, iki Almanya'nın birleşmesinden sonraki ekonomik sıkıntıları gidermek ve artan enflasyonu önlemek için faiz oranlarını sürekli yüksek tutması, DM'in değerinin yükselmesine yol açmış, Almanya Sermaye İthalatçısı bir ülke konumuna gelmiştir. İngiltere'nin döviz kuru mekanizması içinde DM'a olan paritesini koruma zorunluluğu durgunluk ve işsizlik sorunlarının daha da derinleşmesine neden olmuştur. 1992 sonunda ise bu gerilim içinde İngiltere önce faizleri 5 puan yükseltmiş, poundu serbest bırakmış; fakat sterlinin durumunu düzel-

temeyince mekanizmadan geçici olarak çekilmiş-tir.

B. ARZ YANLI STRATEJİ

Muhafazakâr hükûmetin başarmayı amaçladığı ikinci temel amacı, sürekli bir büyümeyi sağlayarak istihdam yaratmaktır: "Bunu gerçekleştirmek için, felsefesiyle uyumlu üç temel yolu benimsiyordu" Devletin rolünü azaltmak için Kamu Harcamalarını Kısma ve Bir Vergi Reformu yapma; bir sendikalar Reformu Gerçekleştirme ve deregulasyon ile özelleştirmeyi sağlamaktır.

1- Kamu Harcamalarının Kısılması ve Vergi Reformu:

Thatcher hükûmetlerinin benimsenmiş olduğu Liberal iktisadi düşünceye göre devlet ekonomik hayatta sınırlı bir role sahip olmalıydı. Bunun politikaları yansıyan kısmı ise kamu harcamalarının kısılmasıyla ilgiliydi. Ancak 1979'dan sonraki uygulamada baştan amaçlandığı kadar büyük bir sınırlamanın gerçekleştirilemediği görülür. Öncelikle Adalet, Savunma emeklilik gibi konulardaki harcamalar, kural dışı kalmıştır. Sağlık ve eğitim harcamalarında düşüşlerin gerçekleşmesi pratik olarak imkansızdı. En büyük düşüşler konut, enerji ve ticaret kesimlerinde ve sübvansiyonlarda gerçekleşmiştir. Kesin olan bir şey varsa o da, 1979'dan sonra kamu harcamalarında reel olarak bir düşme değil, bir artış vardır. Ancak buna karşılık, halkta, sosyal ve fizik altyapının yetersiz olduğu ve harcamaların kısıldığı düşüncesi yaygındır. Bunun cevabı, bu on yıllık dönemin ilk yıllarında hükûmetin bazı ek yardımları kesmiş olmasında yatar. Daha sonraki yıllarda ise GSYİH'daki nispi artış hızının kamu harcamalarındaki artışı aşmış olmasıyla, mutlak toplam olarak kamu harcamaları artmış olsa bile, GSYİH'ya oran olarak gerilemiş bulunması rol oynar. Gerçekten de 1978-79'da kamu harcamaları /GSYİH oranı %44'ken, 1982-83'e kadar %47,5 olmuş, 1986 boom'undan sonra %39,5'a kadar düşmüştür (A. CAIRNCROSS, 1992, s.265).

Muhafazakâr Hükûmetin Refah Devletine karşı güçlü bir saldırısı olduğu da söylenemez. Ek yardımlarda yavaş bir kısıntı olmasına rağmen, seçimlerin ve koşulların zorlamasıyla hükûmet hem işsizler için harcamalar yapmak, hem de sağlık, eğitim gibi hizmetlerin geleceğini garanti etmek için kendini sorumlu hissetmiştir. Ancak hem sağlık sisteminin (NHS) hem de eğitimin özelleştirilmesi tartışmaları hiç bitmemiştir.

Eğitim ve bilime yapılan harcamaların, kamu içindeki payı 1978-79 için %14.4 iken 1986-87 için bu oran %13.3, 1990-91 için %13,7 olmuş; sağlık harcamalarının aynı dönemlerdeki payları ise %11.9; %13.1, %14.1 olmuştur. Savunma için

bu oranlar aynı dönemler itibarıyla, %11,4, %12,6; %12,1 iken Adalet ve Düzen için %3,7, %4,8; %5,3 olmuştur. Kamu mal ve hizmet harcamalarında önemli düşüşler olduğu söylenebilir: Sanayi, ticaret ve enerjinin kamu harcamaları içindeki payı 1978-79 için %5,1 iken 1986-87'de %2,4 ve 1990-91'de ise %1 olmuştur. Ulaştırma bu oranlar %4,9'den %4 ve %3,7'ye; konutta ise %8; %4,1 ve %3,8'e düşmüştür (P. CURWEN, 1990, s.110, şekil 3.3).

Kamu harcamalarının kısılmasıyla birlikte vergilerde de kısıntı yapılarak özel girişimin faaliyetlerinin canlandırılması amaçlanıyordu. Bu nedenle iktidar ilk yıllarından itibaren vergilemede ciddi bir reforma yönelmiştir.

Muhafazakâr Hükûmet, yüksek vergi oranlarının çalışma gayretini kırıdığını inandığından, vergileri kısarak ekonomide çalışmayı artırabileceğini; düşük vergi oranlarının insanları daha sıkı ve daha uzun süreli çalışmaya iterek daha fazla istihdam yaratılacağını düşünüyordu. Bu nedenlerle, ilk uygulama olarak hem yüksek gelir, hem de düşük gelir gruplarının karşılaştığı yüksek marjinal vergi oranlarının düşürülmesi hedeflendi. Yüksek gelirli olarak, hükûmet 1979'da kazanılmış gelirden alınan en üst vergi oranını %83'den %60'a düşürdü ve 1988'de %40'ın üzerindeki gelir vergisi oranlarını tamamen kaldırdı. Küçük işletmelere ait kurumlar vergisi oranı 1984'de %29 iken 1987'de %27'ye, 1988'de %25'e düşürüldü. Genel olarak kurumlara ait vergi muafiyetleri kaldırılarak kurumlar vergisi oranı %52'den %35'e düşürüldü.

Düşük gelirli olarak, "işsizlik" ve "yoksulluk" tuzakları yoluyla iş dışı kalan bireyler dikkate alınıyordu. "Yoksulluk" tuzağı, daha çok çocuklu ve düşük gelirli işçileri etkiliyordu. İşçinin bir yandan ladiği aile yardımları, ödediği vergi ve sigorta kesintileri örtüştüğünden; gelir artarken vergi ödemeleri de artıyor ama aile yardımları geride kalıyordu. Bu da daha fazla çalışmak ve daha çok kazanmak isteyen işçinin %100'e varan bir marjinal vergi oranıyla karşılaşmasına neden oluyordu. "İşsizlik" tuzağı ise, yine işçinin iş-dışı kaldığında elde ettiği yardım miktarı, işte çalışırken elde ettiği (vergi sonrası) gelirden daha yüksek olduğu için yaptığı değişiklikler, 1979'da %33 olar temelde gelir vergisi oranını %30'a, 1986'da %29'a 1987'de %27'ye, 1988'de %25'e düşürmek, gelir vergisi alt ödeme dilimini reel olarak yükseltmek 1982'de işsizlik yardımından ek ödenekleri kaldırmak ve 1982'de işsizlik yardımını vergilendirmek olmuştur (H. VANE, 1992, s.32).

Vergilemedeki en çok gelişme ise baş vergisi ve kamu harcının gündeme getirilmesi olmuştur. 1989'da İskoçya'da 1990'da Caller'de uygulanmaya başlanan vergi çok yoğun bir tepkiye neden olmuş; bölgesel otoriteler için gelir kayıplarına yol açmıştır.

2. Sendikalar Reformu

İngiltere'de sendikaların gücü 1906 Ticari Uyuşmazlık Yasasının getirmiş olduğu yasal dokümanlıklarla garanti edilmişti. Muhafazakâr Hükümet, yüksek birim ücretlerin yarattığı maliyet artışlarının sendikaların gücünden kaynaklandığına inanıyordu. Yüksek ücretlerin hem enflasyona neden olurken, hem de işsizliğin artmasına katkı yaptığı düşünülüyordu. Buna ek olarak, sendikaların monopolcü gücü, Muhafazakâr Partinin oluşturmaya çalıştığı, (yeni Liberal) düşünceye ters geldiği gibi, hükümet, millileştirilmiş endüstriler ve sendikalar ağının kırılıp endüstriyel ilişkileri değiştirmek endüstriler ve sendikalar ağının kırılıp endüstriyel ilişkileri değiştirmek istiyordu. Bütün bu düşünceler, 1980'den itibaren Sendikaları düzenleyen çok sayıda yasanın (1980 İstihdam Yasası, 1982 Norman Tebdi Yasası, 1984 Sendika Yasası, 1988 İstihdam Yasası) çıkarılmasıyla hayata geçirilmeye çalışıldı.

Bu yasalarla, öncelikle sendika seçimlerinde gizli oy kullanımını yaygınlaştırma, tüm firmaların işçilerinin mutlaka sendika üyesi olma gerekliliğini ortaya çıkaran "closed shop" anlaşmalarına çeşitli sınırlar getirme, grev gözcülüğüne sınırlar koyma (örneğin yasal bir grev gözcülüğü, ancak bir işçinin kendi işyerindeki gözcülüğüyle sınırlıdır) ve ikincil sendikal faaliyetlerden muafiyetin kaldırılması gibi düzenlemeler yapılmıştır.

Daha sonraki yasalarla, sendika üyesi ve işveren arasındaki ücret ve iş koşulları konusundaki uyuşmazlıklar dışında, yapılan grevlerde sendika ve sendika memurlarının bağımsızlıklarının kaldırılması; sendikal olmayan işçilere "closed shop" uygulamalarına karşı daha geniş korumalar getirilmesi kararlaştırılmıştır. 1984'teki yasa ile, sendika seçimlerinin ve grev kararı alınması oylamalarının gizli oyla yapılabilmesi yolunda kararlar kesinleştirilmiştir.

Kısaca özetlemeye çalıştığımız bu yasaların sendikaların gücünü zayıflattığı, çalışma koşullarına esneklik getirdiği ve üretkenliği artırdığı doğrudur. Ancak ücretleri (aşağı doğru) daha fleksibl hale getirmesi pek mümkün olmadığı gibi, işsizliğin çözümünde de kısa-dönemde katkı yaptığı söylenemez.

3. Özelleştirme

Muhafazakâr Partinin ilk seçim manifestosunda özelleştirmeden bahsedilmiyordu. 1983-1984'e kadar da muhafazakâr Arz-yanlı politikanın (sanayi politikasının) temel teması olduğu halde, tam anlamıyla işletilemedi. 1983-84'e kadar kamu teşebbüslerinin aktif satışlarından elde edilen gelir yarım milyon pounddu. 1983 seçimlerinden sonra, özellikle Muhafazakâr Parti parlamento çoğunluğunun elde ettikten sonra özelleştirme hızlı bir gelişme göstererek 1988-89'a kadar özelleştirmeden

elde edilen gelirler 7 milyar poundu buldu (J. DUNKERLY and P.G. HARE, 1991, s.413).

Özelleştirme programının temeli, rekabetin erdemlerine olan güven ve inanca dayanıyordu. Bu çerçevede içinde özelleştirme dört önemli amacı gerçekleştirmeye yönelikti: Pay sahipliğini topluma yaygınlaştırmak; dengeli bir bütçe ve düşük vergilerle kamu borçlanma gereğini düşürebilme amacı için kamu gelirlerini arttırmak; endüstrilerin karar mekanizmalarında depolitizasyonu sağlamak ve piyasayı liberalize ederek endüstrilerin etkinliğini sağlamak (C. ROBINSON, 1991, s.30).

Özelleştirme terimiyle edilmek istenen birden çok faaliyet biçimi vardır: İlki, kamunun sahip olduğu aktiflerin özel kesime satılması (denasyonalizasyon); daha önce kamu kesimi tarafından üretilmiş ve finanse edilmiş olan mal ve hizmetlerin üretiminin imtiyazını özel müteahhitlere vermek (contracting-out); önceden monopol niteliğinde olan alanlarda rekabeti sınırlandıran düzenlemeleri kaldırmak (deregulasyon) (H. VANE, 1992, s.34). İngiltere, 1983'den itibaren hızlanan bu uygulamaları gerçekleştirmek için çok çeşitli araçlara başvurdu: (J. BURTON, 1990, s.20).

1. Bölgesel otoritelere ait kiralık evlerin onlarda ikamet edenlere satılması.
2. Borsa yoluyla kamu hisselerinin dağıtılması (örneğin, Cable and Wireless; British Aerospace; British Telecom; British Gas; the Water Boards)
3. Yönetim Kurulunun tüm hak ve imtiyazlarının satılması (İdari özgürleşme) (Örneğin the National Freight Corporation).
4. Kamu şirket aktiflerinin özel şirketlere satılması.
5. Özel ve kamu işletmelerinin ortak teşebbüsler kurması (örneğin British Steel ile GKN firmasının birlikte oluşturdukları bağlı şirket Allied Steel and Wire)

Bu kitlesel özelleştirme programının açık bir piyasa ekonomisi yönünde ne kadar güçlü bir eğilim yarattığı üzerinde tartışma vardır: Gerçekten deregulasyon faaliyetleri, bazı alanlarda rekabeti sınırlandıran engelleri kaldırarak daha küçük çaplı özel firmalarla rekabet yaratma yönünden ilerleme sağladıysa da bunun fazla yaygınlaşmadığı görülmektedir. Örneğin Express Coach gibi, British Airways gibi doğal tekel olmayan fakat her nedense tarihsel olarak rekabetin çok sınırlı olduğu bu alanlarda rekabeti engelleyen faktörleri kaldırmanın o kadar kolay olmadığı bu alanlarda rekabeti engelleyen faktörleri kaldırmanın o kadar kolay olmadığı görülmüştür. Doğal tekel olan bazı sektörlerde ise (örneğin, dağıtım ağı gerektiren gaz, elektrik gibi endüstriler) firmaları özelleştirmeye açmanın fizibil olup olmadığı ve bunların özelleştirilse de bazı düzenleme biçimlerinin sürdürülmesiyle uygulama-

nır olup olmadığı da önemli sorular olarak ortaya çıkmıştır. Bu soruların uygulamadaki cevabı, doğal tekel durumundaki endüstrilerin (elektrik, gaz üretimi, haberleşme, hatta ilerde demiryolları), bir devlet kurumu tarafından (OFTEL) düzenlenerek özelleştirilmesi veya ilkeri yıllarda özelleştirme planına alınması (demiryolları gibi) olmuştur. Gerekçesi ise, bu endüstrilerdeki doğal tekel durumunun onların faaliyetlerinin sadece bir kısmının niteliği olduğu; diğer faaliyetlerinin rahatlıkla rekabete açılabilmesidir. (Örneğin demiryollarının özelleştirilmesinde ray ve sinyal sistemlerinin kamunun elinde kalmasına karşın, vagonların işletilmesinin rekabete açılabilmesi). (J. KAY, C. MAYER and D. THOMPSON, 1986, s.18). Fakat uygulamaların bazı kesimlerde ortaya çıkardığı sonuçlar genellikle zayıf bir şekilde düzenlenmiş olan özel sektör yarı-tekellerinin, kamu teellerinin yerini alması olmuştur. Küçük çaplı rakip firmaların ortaya çıkması, özelleştirilen sektörde hisse fiyatlarının artmasına ve kamunun gelir elde etmesine yol açmış olsa da, sonuçta tüketicinin ne yarar sağladığı çok kuşku kalmıştır (British Telecom Örneği) (J. DUNKERLY and P. G. HARE, 1991, s.414).

Özelleştirme faaliyeti, başlangıçta belirtilmiş olduğumuz amaçlara ulaşma konusunda, amaçların birbiriyle çelişmesinden dolayı, sorunlu kalmıştır. Herşeyden önce, özelleştirmede, bir yandan devletin daha fazla gelir elde etmesinin, bir yandan da piyasa liberalizasyonunun, pay sahipliğinin daha fazla yaygınlaşmasıyla çelişkisi vardır. Diğer koşullar eşitken, bir mal piyasası ne kadar fazla liberalize olursa, ilgili şirketlerin kazanç bekleyişleri o kadar kötü, payların çekiciliği o kadar az ve devletin tahvil satmaktan elde edeceği gelir o kadar düşük olacaktır. Bütün amaçlar bir arada düşünüldüğünde, liberalizasyon en düşük öncelikli amaç durumuna gelmektedir. Liberalizasyonu şiddetle savunacak organize olmuş herhangi bir grup yokken, aksine diğer amaçlar nedeniyle liberalizasyona herhangi bir grup yokken, aksine diğer amaçlar nedeniyle liberalizasyona karşı çıkabilecek pek çok organize olmuş çıkar grubu vardır. Genellikle kısa dönemde, yönetsel engeller olmadan, en fazla geliri elde etme amacıyla politikacılar ile çıkar grupları arasında kolaylıkla bir uzlaşma sağlanabilmektedir (C. ROBINSON, 1991, s.31). Kısaca, İngiltere'deki özelleştirme programı genel olarak rekabetin yaygınlaşması (liberalizasyon) konusunda zayıf kalmıştır. Ekonomideki etkinliğin ve endüstrilerdeki performansın artırılabilmesi için, teşebbüs sahipliğinin değiştirilmesinin (sahipliğin kamu sektöründen özel sektöre geçmesinin) yeterli olmadığı; etkinliğin artmasının rekabetin yaygınlaştırılmasıyla mümkün olduğu ortaya çıkmıştır. Finansal hizmetler kesimi buna iyi bir örnektir. 1986'dan itibaren yapılan büyük deregülasyon kararları, mali işletmelerle onların ilişkili olduğu sektörler arasında rekabeti canlandırmış; finansal kesim etkinliği ve gelişimi en hızlı alanlardan biri ol-

muştur.

Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi devletin özelleştirme faaliyetlerinden elde ettiği gelirlerde 1983/84'ten itibaren önemli artışlar sağladığı bir gerçektir. Bu sonuç, kamu borçlanma gereğini azaltabilmekte hükümete büyük destek sağlamıştır.

III. 1979-1990 DÖNEMİNİN MAKROEKONOMİK PERFORMANSI

1984'ten 1990'a kadar İngiltere'nin Maliye Bakanı olan Nige Lawson, Yeni İktisat Politikalarını, "Geleneksel politikaların tersine, Makroekonom politikasını, enflasyonu aşağı çekmek için; mikroekonom politikasını da ağırlığı kısa dönemden ziyade orta ve uzun döneme vererek ekonominin arz yanını iyileştirmek için kullanarak, her iki politikaya da uygun rollerin verileceğini belirtiyordu (G. DICKS, 1991, s.32). Yukarıda yaptığımız açıklamalra, 1979'dan beri Muhafazakâr hükümetlerin bu politikaları nasıl uyguladıklarını anlatmaya çalıştık. Politikaların ne kadar başarılı, ne kadar başarısız olduğunun vurgulanabilmesi, bir yandan İngiltere'nin 1989-1990 dönemindeki performansını önceki dönemlerle mukayese ederek; bir yandan da gelişmiş diğer ülkelerin bu dönemlere denk gelen performanslarıyla karşılaştırarak mümkün olabilir. Ancak sonuçların başarılı ve başarısız olarak değerlendirilmesi de, inceleyenlerin bakış açılarına ve dönemin pozitif ve negatif yönlerine verdikleri nispi değere göre değişmektedir. Bir "Thatcher Mucizesi" yaşandığına inanlar dönemin artıları olan GSYİH'daki artışları, verimlilikteki yükselişi ve enflasyondaki düşüşü dikkate almaktadırlar. Buna karşılık Thatcher hükümetlerinin negatifleri ise, işsizlik sorununun 1979 başında olduğundan daha kötü durumda olması ve Refah Devleti uygulamalarının zayıflamasıdır. Bunun yanısıra enflasyonda 1989'dan itibaren tekrar başlayan yükselişler ve ödemeler dengesindeki zayıflık belirtileri de, Kuzey Denizi petrolünün sağladığı avantajların artık daha az olumlu etki ettiğini düşündürmekte; bazı yorumcular, İngiltere ekonomisinde temel olarak hiçbir şeyin değişmediğini; doymak bilmez şiddetli bir talebin yol açtığı ithalatın kolayca cari hesap açıklarına ve ücret-fiyat baskılarına yol açtığını öne sürmektedirler (Bkz. B. LAYARD and S. NICKELL, 1989).

Şimdi dönemin temel makroekonomik hedef değişkenlerini hem 1973-79 dönemi için, hem de 1979-88 için diğer gelişmiş ülke ekonomilerine bakarak değerlendirelim: (Bkz. Tablo 2)

Tablo 2'deki verilere göre, İngiltere açısından oldukça karışık bir tablo ortaya çıkmaktadır. İngiltere, GSYİH'nin büyüme oranı bakımından, 1980 öncesinde diğer sanayi ülkelerinin çok gerisindeydi. 1980'lerin başından beri, 1980-81 dönemini iki alt döneme ayırarak bakarsak, ilk beş yıl

TABLO 2

Ülkeler	Ort. Yıllık % Artış Oranları 1979-88 (1973-79)			
	Reel Büyüme GSMH ^a -GSYİH	İşsizlik Oranı	Enflasyon Oranı	Ödemeler Dengesinin GSMH ^a veya GSYİH'ya oranı
Kanada	3,1 (4,8)	9,3 (6,9)	6,9 (9,0)	-0,7 (-1,6)
Fransa	2,1 (3,2)	8,7 (4,3)	8,1 (10,2)	-0,5 (0,2)
Almanya(a)	1,8 (2,7)	5,7 (2,9)	3,0 (5,0)	1,6 (1,1)
İtalya	2,8 (4,2)	9,2 (6,5)	12,1 (15,4)	-0,6 (-0,4)
Japonya(a)	4,1 (4,2)	2,5 (1,8)	2,7 (10,3)	1,8 (0,3)
İngiltere	2,3 (2,3)	9,8 (4,7)	8,0 (14,8)	0,4 (-1,0)
ABD(a)	2,6 (3,0)	7,2 (6,4)	6,2 (8,2)	-1,6 (0,1)

KAYNAK: H. VANE (1992), s:37

(1979-84) toplam üretim artışı %3,8; 1984-89 dönemi için %20,4 olmuştur. OECD ülkelerinde ise ilk dönem artış hızı çok daha yüksek gerçekleşmiş (%10,5), buna karşılık ikinci alt dönemde ise İngiltere'nin gerisinde bir oranda (%18,8) gerçekleşmiştir (A. CAIRNCROSS, 1992, s.228). Diğer sanayi ülkelerinden daha yavaş büyümek, İngiltere'nin savaştan beri olağan eğilimidir. Bu nedenle 1985-89 arasındaki üretim artışı çarpıcıdır. Ancak büyüme hızı, sürdürülmesi zor olan bir boom'la iki misli arttığı için geleceğe yönelik tahminlerde ihtiyatlı olmayı gerektirmektedir. Nitekim 1989'dan itibaren genişleme yavaşlayarak azalmış ve 1990'dan sonra da açık bir resesyona gidişle birlikte GSYİH artışı da düşmüştür (Bkz. Tablo 4).

Büyüme hızındaki bu artış, verimlilikteki artışla açıklamak mümkündür. Verimlilikte 1981'den beri önemli ve sürekli bir artış olduğu (Hem sanayide, hem de tüm ekonomide) bir gerçektir. İngiltere'de 1964-73 arasında verimlilik artışı yıllık %2,7 ve 1973-79 arasında yıllık %1,1 iken bu oranlar ABD ve Kanada'dan yüksek olmakla beraber, tüm diğer OECD ülkelerinin gerisinde kalmıyordu. 1979-88 arasında bu kalıp kırılmıştır. Ortalama verimlilik artışı %2 (imalatta ise bu oran %4,2 olmuştur). Özellikle 1987'ye kadar gerçekleşen verimlilik performansından dolayı İngiltere'ye o dönem "Avrupa'nın Japonyası" denilmiştir. (Tablo 3)'dan imalat sanayiinde ve bütün Ekonomideki emek verimliliğindeki gelişmeyi diğer altı sanayileşmiş ülke ile karşılaştırarak görebiliriz: (Bkz. Tablo 3)

Emek verimliliğindeki bu önemli artış hakkında çeşitli nedenler öne sürülebilir. İlki, 1980-81 resesyonu sırasında, düşük verimliliği olan imalat fabrikalarının kapanmasıyla verimliliğin artmasıdır. İkincisi, üretim üzerinde sendikaların ve diğer endüstriyel ilişki faktörlerinin rollerinin değişmesidir. Muhfazakâr hükümetin sendika reform programı yeni teknolojilerin girişini sınırlayan bazı uygulamaları kaldırarak ve daha etkin çalışma faaliyetle-

rine direnen sendikaların gücünü kırarak ve daha etkin çalışma faaliyetlerine direnen sendikaların gücünü kırarak verimlilik artışı sağlamıştır. Üçüncüsü ise, 1980'lerde, yeni teknoloji içeren yeni sermaye yatırımlarının payı toplam yatırımlar içinde güçlü biçimde artmıştır. Daha düşük kurum vergi oranlarının da, kârlılığın daha iyi olmasına ve sermaye kazançlarının da daha iyileşmesine yol açarak yatırımları teşvik ettiği söylenebilir (Bkz. R. LAYARD and S.NICKELL, 1989, s.217; G. DICKS, 1991, s.33; ve H.VANE, 1992, s.40).

TABLO 3

İmalat Sanayiinde (Bütün Ekonomide) İşçi Başına Üretim

7 sanayileşmiş ülke	1964-1973	1973-1979	1979-88
Kanada	4,0 (2,3)	2,3 (1,3)	2,9 (1,1)
Fransa	4,7 (4,3)	2,6 (2,4)	2,8 (1,9)
Almanya	4,0 (4,2)	2,9 (2,9)	1,9 (1,6)
İtalya	4,8 (5,7)	2,3 (1,7)	3,8 (2,1)
Japonya	9,8 (7,8)	4,0 (2,9)	3,2 (3,0)
İngiltere	3,8 (2,7)	0,7 (1,1)	4,2 (2,0)
ABD	3,6 (1,4)	2,2 (-0,1)	3,6 (1,0)

KAYNAK: H.VANE, 1992, s.39

Enflasyona gelince, Thatcher hükümetinin enflasyonda iyi bir başlangıç yapmadığını ve 1980'de %18'e varan bir enflasyonun yaşandığını nedenleriyle beraber açıklamıştık. 1986'da ise en düşük %36'ya kadar enflasyonun düşürüldüğünü görüyoruz. Her ne kadar 1986'dan itibaren enflasyonda yeniden bir hızlanma varsa da, 1973-79 dönemiyle karşılaştırıldığında (örneğin, 1975'de enflasyon %25'e ulaşmıştır) ortaya önemli bir iyileşme çıkmaktadır. Bu görece iyileşmeye rağmen İngiltere'nin halâ diğer sanayi ülkelerindeki enflas-

TABLO 4
M. Thatcher Dönemi Ekonominin Performansı (1979-90)

	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Çıktı (%)												
GSYİH (ortalama)	2,8	-2,0	-1,1	1,7	3,8	1,8	3,8	3,6	4,3	4,3	1,9	0,9
İmalat	-0,1	-8,7	-5,7	0,2	2,9	3,9	2,6	1,3	5,3	7,2	4,2	-0,4
Enflasyon (%)												
Tüketici Fiyat Endeksi	13,4	18,1	11,9	8,7	4,6	5,0	6,1	3,4	4,1	4,9	7,8	9,5
İşsizlik												
Düzye (Milyon)	1,1	1,4	2,2	2,5	2,8	2,9	3,0	3,1	2,8	2,3	1,8	1,7
Oran (%)	4,1	5,2	8,2	9,7	10,5	10,7	11,0	11,2	10,1	8,1	6,3	5,7
Cari Hesap Dengesi												
milyar	-0,5	2,8	6,7	4,6	3,8	1,8	2,7	-0,1	-4,3	-15,3	-19,6	-16,1
% GSYİH	-0,3	1,2	2,7	1,7	1,2	0,6	0,8	0,0	-1,0	-3,3	-3,9	-2,9
Bütçe açığı (Mali yıl, Milyar)												
KKBG	9,9	12,5	8,6	8,9	9,7	10,1	5,6	3,6	-3,4	-14,5	-7,9	-0,6
Verimlilik (çalışan işçi başına üretim %)												
Bütün ekonomi	2,0	-1,4	2,1	4,0	3,5	0,5	2,4	2,9	2,0	1,0	-0,9	-1,6
İmalat Sanayi	0,5	-3,9	3,6	6,8	8,4	5,8	3,0	3,0	7,2	4,8	4,0	-0,3

Kaynak: G. Dicks (1992) s.32

yon kayıtlarına göre yukarılarda bir yerde olması durumu değişmemiştir. 1986'dan sonra yavaşça, 1989'da ise hızlanarak enflasyonda bir artış yeniden ortaya çıkmıştır. Enflasyonu baskı altına almak ve 1987'den itibaren başlayan ödemeler dengesi açıklarını kapamak için girilen sıkı politikaların ise, üretimi düşüren ve işsizliği azdıran bir resesyona yol açtığı görülmektedir.

Ödemeler Dengesinde bir krizden söz etmek mümkün değildir. Her ne kadar İngiltere'nin ithalatında iç talepten doğan ve 1982 den itibaren hızlanarak 1988'de de doruğa çıkan bir artış varsa da, özellikle Kuzey Denizi petrolü ihracatı bunu 1987'ye kadar dengeleyebilmiş; 1987'den itibaren ödemeler dengesi açıkları ortaya çıkmıştır. Açıklar 1989'da doruğa çıkmış; 1990'da ise sürmekle birlikte açıklarda bir azalma görülmüştür.

İthalattaki artıştan doğan dış açıkları teşvik eden bir etken de ekonomideki sürekli işsizlik durumu olmuştur: 1980'lerin başındaki resesyonda İngiltere imalat sanayi üretiminde rekabet edemediği için (özellikle emek maliyetinin yüksekliğinden) imalat sanayi üretiminde büyük düşüşler yaşamış ve imalat sektöründeki istihdama önemli düşüşler yaşanmıştı. Bu da tüketicinin harcama gücünü kırmış; ithal talebini daraltmıştı. 1986'dan sonra özellikle 1987 ve 1988'deki boom yıllarında ise işsizlik gerilerken ve gelirler artarken ilave harcama gücü ithalatla karşılandı. Ekonominin gele-

ceğine ait umutlu beklentiler, ithal talebinin artmasını sağlayan daha fazla borçlanmaya ve daha fazla satın alma gücü yaratmaya yol açtı. İşsizlik oranında 1987'den sonra düşme başladıysa da, işsizlik İngiltere'de sürekli bir hale gelmiştir.

İşsizliğin istenildiği gibi düşürülememesinde ve enflasyonun da tekrar 1989'dan sonra artmaya başlamasında, uygulanan politikaların yanısıra ekonominin bazı önemli değişmez içsel özelliklerinin de rolü olduğu öne sürülebilir: İlki, endüstriyel kapasite problemidir. 1980-81 resesyonunda İngiltere'nin temel sanayi alanlarının çoğu (çelik, kömür, tersaneler ve diğer ağır sanayi dalları) yok olmuş; bunun sonucunda erkek işçiler için gerekli olan fulltime çalışma alanları azalmış; bu durum yeni endüstrilerdeki iş fırsatlarıyla dengelenmiştir. Genişleyen emek talebinin çoğu part-time çalışan kadın işçiler için olmuştur. İkincisi, talepteki değişmelere yeterince hızlı biçimde ayarlanmayı engelleyen faktörlerdir. 1987-88 deki hızlı genişleme birçok darboğaz ve eksikliğin varlığını ortaya çıkarmıştır. Bu eksiklikler, hem ilave kapasite yatırımlarındaki yetersizlikten, hem de çabuk adapte olabilecek emek gücünün eğitim yetersizliğinden kaynaklanmıştır. Gerçekten işçilerden talep edilen ustalıkla, onların sahip oldukları arasında önemli farklar vardır (A. CAIRNCROSS, 1992, s.263 ve R. LAYARD and S. NICKELL, 1989, s.218). Her ne kadar İngiliz firmalarının verimliliklerindeki artış önemli bir gelişmeye de, İngiliz firmalarının diğer

sanayileşmiş ülke firmaları arasındaki verimlilik farklılığı, İngiliz işgücünün düşük eğitim seviyesi sorunu çözümlenmedikçe, gelecekte daha zor kapılar hale gelebilecektir.

Üçüncü bir temel sorun ise, ücretlerin oluşturulmasında yatar. Hem verimlilik artışları devam ettiği ve hem de ithal malları fiyatlarında görece olarak çok az bir artış olduğu için 1986'dan sonraki enflasyonda ücret artışlarının payı önemlidir. İngiltere'de ücretler reel olarak 1980'ler boyunca yıllık olarak hemen hemen %2'ye yakın artmıştır. (artış, 1986'da %3,8; 1989'da ise %3,4 oranında artış olmuştur.) (J.N. SMITHIN, 1990, s.60).

DEĞERLENDİRME

Muhafazakâr Partinin Mrs. Thatcher'la üç dönem seçim kazanarak iktidara gelmesiyle, İngiltere'nin son on yılına damga vurduğu, politik ve ekonomik gündemi değiştirdiği artık üzerinde tartışılan bir konu değildir. Ancak Thatcher hükümetlerinin başarılı olup olmadığına ilişkin yoğun ve heyecanlı tartışmalar sürmektedir. Konuyu gündemde olmasının önemli bir nedeni, Muhafazakâr Partinin 1992 Nisanında yapılan seçimle dördüncü kez iktidarı-bu kez Thatcher'sız olarak- elinde tutmaya devam etmesinde yatmaktadır. Thatcher Yıllarının değerlendirilmesinde farklı kesimler farklı yorumlar yapmaktadır. Libertaryan sağ açısından, Thatcher'in "devrim"i çok hafif ve etkisiz olmuştur; gelecekte muhafazakârlar için ise değişim çok hızlı ve şiddetlidir. Sosyalistler ise; toplumdaki değişim ve eğilimlere endişeyle bakmaktadırlar. Bazı entelektüellerin, akademisyen ve sanatçıların ise Thatcher'a şaşırtıcı bir kızgınlıkla saldırdıkları bilinmektedir (A.H. SHAND, 1990, s.195). Aşırı bakışları bir yana bırakırsak ve objektif olarak değerlendirmek istersek, yapmamız gereken şey, Thatcher'ın iktidara gelirken hedeflediklerine, yapmak istediklerine bakıp, sonuçların bu hedeflere ne kadar uyum uymadığının araştırılması olmalıdır. Yeri geldiğinde bu soruların cevapları metin içinde verilmiş olduğundan, burada daha genel bir değerlendirme yapmak yeterli olacaktır. Diğer bir önemli konu da, halen Muhafazakâr Parti iktidarı sürdüğü için, Thatcher politikalarının ne ölçüde yeni hükümete yansıyor yansımadağının araştırılması olacaktır.

Herşeyden önce, Thatcher'ın verdiği sözler ve taahhütleri yerine getirme konusunda, Başkan Reagan'ın uygulamalarından çok daha başarılı olduğu, ekonomik politikaları değiştirmekte çok daha güçlü olduğu öne sürülmektedir. Taahhütlerini yerine getirebilmesindeki temel etken, yönetim gücü üzerinde bir yazılı anayasasının getirdiği sınırların olmaması ve iktisat politikası kararlarını uygulamada ısrarlı olabilmesidir. Her ne kadar bu açıklama, Klasik Liberal analizin Kamu seçimi (Public Choice) yaklaşımı açısından zorluklar içerse de, M.

Thatcher'ın anayasal ölçütlere başvurmadan da Klasik Liberal bir reform yapılabileceğini gösterdiği Buchanan tarafından da kabul edilmiştir (J. BURTON, 1990, s.22).

Bu başarıya rağmen Thatcher "Devrim"inden söz ederken dikkatli olmak gerekir. Thatcher'ın reformu, Parti Programlarında belirtildiği gibi bir Klasik Liberal "devrim" ve köklü bir değişimden çok, parça parça (piecemeal) bir reform olmuştur.

Thatcher'ın Makroekonomik politikalarının uygulanışı çok başarılı bir tablo sergilememektedir. Sonuçta, enflasyonun düşürülmesinde, büyüme ve üretkenlik artışları sağlanmasında bir başarı vardır, ama uygulamak istedikleri politikalarından ciddi sapmalar olmuştur. Öncelikle, 1980'de benimsenmiş olan Monetarist Orta-Dönemli Finansal Strateji 1983'de uygulamadan fiilen kaldırılmıştır. £M3 ile parasal GSYİH ve enflasyon arasında doğrudan bağ kuran Monetarist görüş, dış aleme dikkate almadığından zayıf kalmıştır. İkincisi, iradi fine-tuning talep yönetimli makro politikalarla bir dönüş olmuştur. Her ne kadar bu politikaların amacı ve uygulama araçları daha önce de belirttiğimiz gibi, eski uygulamalardan farklı olmuşa da, başlangıçta tamamen reddedilen bir yaklaşımın benimsendiği de gözardı edilemez.

Thatcherizmin mikro politikalarının değerlendirilmesine gelince, hükümeti destekleyenler açısından, özelleştirme ve sendika reformları özellikle icraatın artı hanesine kaydedilecek hususlar olarak görülmektedir. Millileştirilmiş endüstriler, hükümet ve sendikalar üçlüsünün oluşturduğu ilişki çok büyük bir değişime uğramıştır. Sendikaların gücü ciddi biçimde kırılmış ve büyük sendikalar üyelerinin çoğunu kaybetmişlerdir. 1979'da 13,3 milyon olan sendikali işçi sayısı, toplam istihdam aşağı yukarı, aynı seviyede kalırken, 1992'de 8,5 milyona inmiştir. Sendikaların bu ölçüde zayıflaması, demokratik sistem açısından bir dengesizlik yaratmıştır (A. SAMPSON, 1992, s.14).

Özelleştirme, daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi çok sayıdaki amaçlarından gelir sağlayarak kamu borçlanma gereğini düşürme ve pay sahipliğinin yaygınlaşması konularında başarılı olmuştur. Ancak özelleştirmenin de sorunları vardır: İlk, kamu tekellerinin bir kısmı özel tekele dönüşmüştür; bazı tekellere dokunulamamıştır. Bazı çıkar çevrelerinin hisselerinin satın alınarak uzaklaştırılması özelleştirme sürecinde yeni çıkar grupları yaratmıştır. İkincisi, özelleştirme sürecinin de makro-politikalar gibi parça parça işletilmesi, çabuk verim alınmasını engellemiş ve süreç uzadıkça sonuçlar geciktikçe yükselen eleştiriler, muhafazakâr partiye oy veren seçmeni de etkilemeye başlamıştır.

Thatcher hükümetlerinin politikalarının en dikkate değer yanı, 1970'lerdeki politikaların tamamen tersine, bireylerin ve firmaların kendi kararla-

rını merkezi otoriteye göre daha iyi değerlendirdiklerini ve ekonomik seçimlerdeki hatalarının sonuçlarına da katlanmaları gerektiğinin açıkça kabul edilmesi olmuştur. Bu, dönemin başlangıcında İngiltere'de çok eksik olduğuna inanılan teşebbüs ruhunun canlanmasına ve kendi ayakları üzerinde durabilme idealinin bir ölçüde gerçekleşmesine yol açmıştır.

Son on üç yılda İngiltere'nin daha dinamik, daha girişimci bir toplum olma yolundaki başarıların bazı maliyetler pahasına gerçekleştiğini kabul etmek gerekir. Sonuçta gelir dağılımı eskisinden daha az adildir. İngiliz toplumunda güç yapısı daha fazla üst sınıfta toplanmıştır. Sendikaların yanı sıra mahalli idareler ve bölgesel güçler etkinliklerini yitirmiş, toplumdaki alt ve üst gelir grupları arasındaki açık daha gözle görülür bir hal almıştır.

Thatcher'ın son kabinesinde Maliye Bakanı olan J. Major'un hükümetlerinin, Thatcher'ın makroekonomik amacında (enflasyonun düşürülmesi) ve ideolojik tercihlerinde farklılaşacakları düşünülemez. Ancak farklılaştıkları husus araçlarda olmuştur. Thatcher'ın hemen hemen mümkün en

son ana kadar karşı koyduğu ve sonunda istifasına neden olan, Major'ın poundu Avrupa para sistemine dahil etmesi ve bu yolu düşük bir enflasyon oranı için en sürekli ve emin yol olarak görmesi olmuştur. Thatcher ve bir grup Monetarist iktisatçı Avrupa Para Sistemine girişin para politikasındaki bağımsızlığı kaldıracağına ve para politikasının kontrolünün Avrupa Merkez Bankası veya Bundesbank'a geçeceğine inanıyorlardı. Thatcher'ın bu konudaki tutuculuğu parti içinde ona karşı muhalefeti canlandırmış, aşırı otoriter tutumuna tepkileri artırmıştı. Buna rağmen Thatcher istifa ettikten sonra da hem parti içinde, hem de kamu oyunda halen etkili bir konumdadır. Arz yanlı politikalarda (özelleştirme, vergi indirimleri vs.) ise Major hükümetlerinin aynı eğilimleri sürdüreceği 1992 seçim manifestosunda da ifade edilmektedir.

Major hükümetlerinin Sosyal Politikalarla ilgili tutumunda ise Thatcher'dan daha yumuşak bir yaklaşımı benimsedikleri izlenimi vardır. Evsizlik ve sağlık hizmetleri konularında devletin sorumluluğu dikkate alınmakta, sınıfsız bir topluma ulaşma

TABLO 5
Orta Dönemli Finansal Stratejinin Hedefleri ve Sonuçları (%)

£M3 hedefi											
(%) değişim	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1986/87	1987/88	1988/89	1989/90
Mart 1980		7-11	6-10	5-9	4-8						
Mart 1981			6-10	5-9	4-8						
Mart 1982				8-12	7-11	6-10					
Mart 1983					7-11	6-10	5-9				
Mart 1984						6-10	5-9	4-8	3-7	2-6	
Mart 1985							5-9	4-8	3-7	2-6	
Mart 1986								11-15			
Sonuç	16,2	19,4	12,8	11,2	9,4	11,9	16,9	19,0			
KKBG (GSYİH'ya oranı)											
	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1986/87	1987/88	1988/89	1989/90
Mart 1980	4,75	3,75	3,00	2,25	1,50						
Mart 1981	5,00	6,00	4,25	3,25	2,00						
Mart 1982		5,75	4,25	3,25	2,75	2,00					
Mart 1983			3,50	2,75	2,75	2,50	2,00				
Mart 1984				3,30	3,25	2,25	2,00	2,00	1,75	1,75	
Mart 1985					3,25	3,25	2,00	2,00	1,75	1,75	
Mart 1986						3,00	2,00	1,75	1,50	1,50	
Mart 1987							1,50	1,00	1,00	1,00	1,00
Mart 1988								1,00	-0,75	-0,75	0
Mart 1989									-0,75	-3,00	-2,75
Sonuç	4,75	5,5	3,5	3,25	3,25	3,0	1,5	1	-0,75	-3,0	

Kaynak: P. Curwen, 1990,s.324-325

steği vurgulanmaktadır.

Sonuç olarak denilebilir ki, Thatcher Dönemi liberal iktisadi düşüncenin hızla yükseldiği, fa- at iktisat politikaları düzeyinde tam bir değişimin apılamadığı bir dönemdir.

KAYNAKÇA

ALLSOPP, C. (1989): "The **Macro- economic Role of the State**" D. HELM (1989): **'he Economic Borders of the State** içinde, Ox- ord Üniv. Press, ss.180-217.

BEGG, K.H. (1987): "Fiscal Policy in Brita- 1"

MINFORD, P. (1987) (Ed.) **Monetarism and Macroeconomics** içinde, London: Institute of Economic Affairs, 26, ss.18-43.

BRACEWELL, B. (1992): "Towards Popular 'apitalism" **Economic Affairs**, February. 12 (2), s.30-31.

BURTON, J. (1990): "Has there been a clas- ical Liberal Revival? "SHACKLETEN, J.R. (1990): **New Thinking in Economics** içinde, Ed- ward Elgar, ss.10-26.

CAIRNCROSS, A. (1992): **The British E- conomy Since 1945**, Blackwell Publishers.

CURWEN, P. (1990) (ed.): **Understanding the UK Economy**, Mac Millan.

DICKS, G. (1991): "Economic Viewpoint: /hat Remains of Thatcherism" **Economic Outlo- k 1990-94**, 15(5), February, ss.31-37.

DIMSDALE, N.H. (1991): "British Monetary olicy since 1945"

CRAFTS, N.F.R. and WOODWARD, .W.C. (1991): **The British Economy since 945** içinde Oxford: Clarendon Press, ss.89-140.

DUNKERLEY, J. and HARE, P.G. (1981):

"Nationalized Industries" CRAFTS, N.F.R. and WOODWARD, N.W.C. (1991) içinde, ss.381-416.

HELM, D. (1989): "The Economic Borders of the State"

HELM, D. (1989)(ed.) içinde, ss.9-45.

HMSO Central Statistical Office, Annual Abstract of Statistics 1992, London.

KAY, J. MAYER, C. and THOMPSON, P. (1986)(eds): **Privatization and Regulation**, Ox- ford: Clarendon Press.

INDEPENDENT, 7 April 1992.

LAYARD, R. and NICKELL, S. (1989): "The Thatcher Miracle" **American Economic Review**, May, 79(2), ss.215-219.

LICHFIELD, J. (1992): "Freedom's Demon King" Interview with Milton Friedman, **Indepen- dent**, 26 July 1992.

MAYNARD, G. (1989): The Economy Under Mrs. Thatcher, Basil Blackwell.

PEELE, G. (1989)(ed.) içinde, ss.152-179.

ROBINSON, C. (1991): "The Political Eco- nomy of Privatization" **Economic Affairs**, Novem- ber, 12 (1) ss.30-31.

SAMPSON, A (1992): "The Anatomy of Bri- tain 1992" **Independent**, 29 March.

SHAND, A.H. (1990) **Free Market Mora- lity**, Routledge.

SMITHIN, J.N. (1990): **Macroeconomics after Thatcher and Reagan: Conservative Po- licy Revolution In Retrospect**, Edward Elgar.

VANE, H. (1992): "The Thatcher Years: Macroeconomic Policy and Performance of the UK 1979-88" **National Westminster Bank Quer- terly Review**, May, ss.26-43.

İdeolojilerin Sonu mu?

Ufuk Uras

"...nasıl oluyor da insanlar sahip olduklarından daha fazlasını hak etmediklerine inandırılabilirler ve birilerinin başkalarının emeği üzerinde tasarruf yetkisi olabileceği düşüncesini onaylayabiliyorlar? 'Erken yat, erken kalk' İdeolojisiyle yaşamlarını programlayıp, özgürce davranışlarını düşünüp, hep kendilerinden beklendiği gibi yaşıyorlar? Gelecek ütopyalarının bile parçellenip parçellenip satıldığı bir dünya pazarının müşterisi olabiliyorlar. Kısacası pembe rüyalar piyasası nasıl kuruluyor? Acaba inandığımız şeylere neden inanıyor, inanmaya neden olan ar gumanlar hakkındaki inanışlarımıza neden inanıyoruz?"

Elinizdeki kitabın yazarı Ufuk Uras araştırmasında işte bu ve benzeri soruların yanıtlarını arıyor. Bu soruların sorulmasının doğrudan hayatın sorgulanması anlamına geldiği ortada; sadece bunları sormak bile yaşamda, kafalarımızın içinde ve ruhlarımızda şok dalgaları yaratmak aynı zamanda; dolayısıyla da, beyinlere akıtılıp orada taşlaşmış çimentoları, yaşamı donduran betonarme kalıpları ve ilişkileri buzlaştıran mermerleri çatlatıp kıran işlevleri var bu soruları sormanın. Özgür düşünce ve giderek de bilim, kardelen çiçekleri gibi çatlaklardan gün yüzüne çıkabilmekte, gökyüzüne yükselip dünyayı aydınlatabilmekte...

Umuyorum ki, bu önemli çalışmanın ortaya koyduğu gerçekler ve sorunlar yeterince tartışılır. Böylece de 12 Eylül'den sonra üniversitelerden ve akademik yaşamdan silinmek istenen konuların ve yöntemlerin yeniden gündeme sokulması sadece kimi araştırmacıların bireysel uğraşı olmaktan çıkar. Yeni Dünya Düzeni aldatmacasının yoğun ideolojik saldırılarına maru kaldığımız bugünlerde Ufuk Uras'ın bu çalışmasının basılması, "tarihin sonu"nun gelmediğini ve bilimin YÖK'e kurban verilmeyeceğini göstermesi açısından gerçekten umut vericidir.

Haluk Gerger

İDEOLOJİLERİN SONU MU?

Ufuk Uras
Sarmal Yayınevi
Siyasal Kültür Dizisi
Birinci Baskı Mart 1993

1992 Marksist Araştırmaları
Destek Ödülü

Hayallerinizin gerçeğe dönüşmesi için Akkredi yeterli...

...Çünkü Akkredi çok
kapsamlı, çok seçenekli.

Bir otomobil, minibüs ya da bir kamyonet...
Markası, modeli hiç farketmez... Akkredi
ile hayalini kurduğunuz her tür taşıtın
sahibi olmak şimdi çok kolay. Siz de
Akbank'a gelin, Akkredi/Taşıt Kredisi'nin
cazip seçenekleri ve uygun koşullarından
yararlanın.

Hayalleriniz, "hayal" olarak kalmasın.
**AKKREDİ İLE ÜÇ KREDİYİ
AYNI ZAMANDA KULLANIN.**

Ödemeleriniz devam ederken, Akbank'ın
diğer tüketici kredilerinden de yararlan-
abilirsiniz. Çünkü konut ve diğer ihtiyaç-
larınızı karşılamak için ödemelerinizin
bitmesini beklemek

zorunda değilsiniz.

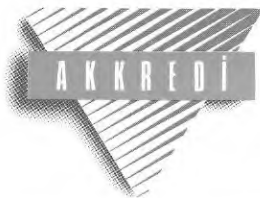
Akkredi'yi aldığınız Akbank

şubesine uğrayın, Akkredi'nin kapsa-
dığı diğer kredilerden de aynı zamanda
yararlanın. Talebiniz, en kısa zamanda
cevaplanacaktır.

Kredi Miktarı (Milyon TL)	Aylık Taksit Tutarı				
	3 Ay Vadeli	6 Ay Vadeli	12 Ay Vadeli	18 Ay Vadeli	24 Ay Vadeli
20	7.535.206,-	4.116.260,-	2.435.817,-	1.900.542,-	1.650.343,-
75	28.257.023,-	15.435.975,-	9.134.316,-	7.127.034,-	6.188.787,-
150	56.514.046,-	30.871.951,-	18.268.633,-	14.254.068,-	12.377.575,-
250	94.190.077,-	51.453.252,-	30.447.721,-	23.756.780,-	20.629.292,-
350	131.866.108,-	72.034.553,-	42.626.810,-	33.259.492,-	28.881.009,-

"0" kilometre ve 5 yıla kadar kullanılmış
her tür taşıt için Akkredi alabilirsiniz.

Vade : 3-24 ay arası 3 aylık devreler ha-
lindedir. **Faiz :** % 5,75 (Vergi ve fonlar
ilave edilince % 6,3825 olmaktadır.)

**EN GÜÇLÜ
FLUORİD
FORMÜLÜ
SADECE
İPANA'DA!**

diş çürümelerine karşı en güçlü florid formülü

Saten salonda
hanımefendinin beş çayı var.

JZ BEYAZI

Bu salonda eskiden duvar vardı. Şimdi Saten var.

Duvarlar Saten giyinmiş. Yıllarca silinmiş, rengini yitirmemiş,
çekici, güzel Saten. Pastel tonlarda, mum parlaklığında sentetik
boya ÇBS Saten. Çağdaş estetik bilincinin

20 seçkin temsilcisi. 20 ÇBS Saten.

Saten salonda hanımefendinin
beş çayı var.

ÇBS
Saten

Çağdaş, atılımcı Bankacılık

Dev projelerin finansmanı

Menkul değerler ve portföy yönetimi

En düşük faizli

En kolay ödeme koşullu

Yuva kredisiyle halkımıza büyük destek

Konut yapımında titizlik

Konut pazarlamasında uzmanlık

İnşaat sektöründe güçlü öncülük

Köklü geçmiş, tecrübe, gelenek

Geleceğin dünyasına bugünden hazırlık

Hizmette uzmanlığın ve güvenin ayrıcalığı

RENK DEVRİMİ

Dünyada Bankacılık, cari hesap cüzdanı sınırlarını aşan... Kompüterize ve evrensel bir kavramdır bugün... Türkiye'de Emlak Bankası, Bankacılık boyutlarını yeni ufuklara taşıyan... Yeni ve genç bir kadroyla güvenli bir geleceğe yatırım yapan kurumdur bugün...

EMLAK BANKASI

"Daha Uygar Bir Yaşam İçin"

1980 SONRASI VERGİ SİSTEMİ VE POLİTİKASI

Pınar ALTIOK*

Kalkınmanın hızlı, adil ve dengeli bir şekilde sağlanabilmesi için, vergi politikası, son derece önemli bir aktif bir araçtır. Vergi sisteminin gelir sağlama, sosyal adâletin gerçekleşmesine yardımcı olma, ekonomik istikrarı ve tam çalışmayı sağlamak gibi çeşitli fonksiyonları vardır.

Kamu gelirlerinin esasını teşkil eden vergilerin ekonomik yapıdaki kullanılış biçimi, gerek fertler ve toplum açısından gerekse devlet açısından önemli etkiler yaratır. Vergi politikası, geniş kapsamlı ve devamlılık arzeden bir ekonomi politikası aracıdır. Vergi politikasının yanlış kullanımı, genel ekonomik politikayı da aksatır. Bu nedenle, vergi politikası, bütçe ve para politikalarıyla uyumlu bir şekilde uygulanmalıdır.

24 Ocak 1980 ekonomik modelinde, vergi politikasının, bütçe ve para politikalarıyla koordine bir şekilde ele alındığı vergi politikasının yeni bir anlayışla ele alınarak iç tasarrufları arttırmak, kaynakların yeniden tahsisini sağlamak, gelir dağılımı gibi önemli hedefleri gerçekleştirebilecek bir araç olarak düşünüldüğü belirtilmiştir.

Bütün bu amaçlara ulaşabilmek için, ilk elde, 24 Ocak programının amaçlarının gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bunların gerçekleştirilmesinde de vergi politikası en etkin politikalardan biri olacaktır. Şöyle ki; 1980 ekonomik modelinin ilk amaçları arasında yer alan enflasyonun kontrol altına alınması, üretim maliyetlerindeki artışların durdurulması ve malî tedbirlerin uygulanmasıyla sağlanabilecektir. Ülkeyi içinde bulunduğu döviz sıkıntısından kurtarmada ve dış ödemeler dengesini sağlıklı bir yapıya kavuşturmada vergi politikaları devreye girecektir. Dış ödemeler dengesinin düzeltilmesi amacıyla, son derece önem ve destek verilen ihracat, vergi alanında da gözetilmiş, ihracat uygulamasına gidilmiş, ihracat kredileri vergiden arındırılmış, böylece ihracat sektöründe dinamizm kazandırılacağı düşünülmüştür.

Vergi politikasının ekonomi politikası içinde daha etkin bir araç haline getirilebilmesi için, T.B.M.M.'nin Bakanlar Kurulu'na vergi, resim, harç vb. gibi çeşitli malî yükümlülüklerin oranlarında, muafiyet ve istisnalarında değişiklik yapma yetkisini tanıması, önemli bir olay olarak nitelendirilmiştir. Çünkü, böylece fiyat artışlarının vergi, resim ve harçlar üzerindeki olumsuz etkileri giderilebilecek, dar ve sabit gelirliiler üzerinde yoğunlaşmış olan aşırı vergi yükü hafifletilebilecek, vergi kayıp ve kazançları önenebilecek, vergi sistemine etkinlik kazandırabilecek, mahallî idarelerde daha fazla malî kaynak sağlanabilecektir. Bütün bunlar da, ekonomik programın temel amaçları arasında olan kamu harcamalarının sağlıklı kaynaklara da-

yandırılması ile gerçekleştirilebilecek, böylece enflasyonla mücadele amacına da hizmet edilmiş olunacaktır.

Bakanlar Kurulu, bütün bu amaçlara ulaşılabilmesi için, bazı düzenlemelere gitmiştir. Şöyle ki; Vergi Usul Kanunu ve Gelir Vergisi Kanununda, bazı değişiklikler yapılmış, bazı Amme Alacaklarının Özel Uzlaşma Yoluyla Tahsil Hakkında Kanun çıkartılmıştır.

"Uygulamaya konulan yeniden değerlendirme müessesesi, yeni amortisman rejimi, menkul kıymet satışlarından doğan kazançların vergi dışı bırakılması ve âtil fonların ekonomiye kazandırılması, şirketleşmenin teşviki,Türk ekonomisinin yapısı değiştirecek ekonomik amaçlı malî adımlardır" ¹.

Bakanlar Kurulu, T.B.M.M.'nden aldığı yetkilere dayanarak, vergi kanunlarında birtakım düzenlemeler yapmıştır. Bunların başlıcaları şunlardır:

1982 yılı sonunda, 474 sayılı kanunda yapılan değişiklikle, gümrük ve ithalde alınan istihsal vergisi, rihtim resmi, belediye hissesi, damga resmi oranlarını, kanunda yazılı oranlara kadar yükseltme ve sıfıra kadar indirebilme yetkisi, Bakanlar Kurulu'na tanınmıştır.

Ayrıca, 1983 tarihinde, gelir ve kurumlar vergisi kanunlarında değişiklik yapma yetkisi de Bakanlar Kurulu'na verilmiştir.

Bakanlar Kurulu'na, gelir vergisinde yer alan, sosyal amaçlı istisnâ ve indirim hadlerini, üç misline kadar artırma yetkisi de verilmiştir.

Bakanlar Kurulu, sağlıklı bir vergilemenin yapılabilmesi için, gerek gördüğü zaman, götürü vergileme usulüne, iş kolları itibarıyla sınırlar koymaya ve götürü vergi hadlerini yükseltmeye yetkili kılınmıştır.

Bütün bunların yanında, vergi sistemimizin temeli olan Gelir Vergisi'nde vergi oranları arttırılmıştır. Buna gerekçe olarak, satınalma gücünün kısılması, böylece aşırı talebin frenlenebilmesi gösterilmiştir. Vergi değişiklikleri yoluyla, götürü vergilemeye de el atılmış, götürülük müessesesi günün koşullarına göre düzenlenmiştir.

Enflasyonu azaltmak amacıyla, vergi tevfi katı yaygınlaştırılmıştır. Vergi tecillerinde uygulanan tecil faizleri yükselterek, enflasyon oranlarına uygun hale getirilmiştir. Bunlara ek olarak, Kamu gelirlerinin arttırılması ve talebin kısılması açısından önemli etkileri olacağı düşünülen Hayat Standardı Esası, vergi sistemine sokulmuştur.

Bunların yanında, vergi idaresinin örgütlenmesi, değişen şartlara uygulanması amaçlanmıştır. Öncelikle, vergi idaresinin, vergicilik hizmetlerinin teknik özelliklerinin gereklerine cevap verebilecek ve bu hizmetleri yeterli düzeyde ifâ edebilecek, düzenli bir organizasyona sahip olabilmesi i-

çin yenilikler yapılacağı belirtilmiştir. Bunun için; vergi idaresinin mükelleflerden beklediklerinin kamuoyuna duyurulması, vergi idaresi ile mükellef arasındaki ilişkilerin karşılıklı yerleşmesi ve gelişmesi için gerekli şartların hazırlanması, vergicilik hizmetlerinin iyileştirilmesi için ilk elde yapılması gereken organizasyonlar olarak belirlenmiştir.

Bütün bunlar, bir reform niteliğinde telakkî edilerek, Türk vergi hayatında büyük bir devrimin meydana getirildiği ileri sürülmüştür. Bunların, reform olup olmadığını daha iyi anlayabilmek için, öncelikle, bir vergi reformunun temel olarak hangi özellikleri taşıması gerektiğine bakılmalıdır. Şöyle ki;

Kamu harcamalarının sağlıklı finansman kaynakları olan vergiler, adâlet ilkelerine sâdik kalarak, devlet gelirlerini sağlayacak şekilde alınmalı; plan, program ve bütçe hedefleri ve rakamları ile uyumlu olmalıdır. Bir vergi reformunda ilk hedef, vergi yükünün tesbitinden sonra, vergi-bütçe-ekonomi ilişkileri ve büyüklüklerinin tam olarak belirlenmesiyle ilgilidir².

Bu tesbitler yapılırken, vergi adaleti, vergi verimliliği gibi vergileme ilkelerinin gözönünde bulundurulması büyük önem arzeder.

Bütün bunlardan sonra, şu söylenebilir:

"....Vergi yasalarında yapılan küçük değişiklikler "vergi reformu" sayılmazlar. Vergi sistemi içinde yer alan bütün vergilerin gözden geçirilmesi, bunların ekonomik ve sosyal gelişmelere uydurulması "vergi reformu" sayılmaktadır" ³.

Şimdi, 24 Ocak süreci, vergi sistemine nasıl bakmış? Hangi politikalarla yaklaşmış? vergilerin durumu, bu süreçte ne olmuş? Bunlara bakmaya çalışacağım.

1) Gelir Üzerinden Alınan Vergiler:

a) Gelir Vergisi:

24 Ocak 1980 dışı açılma süreci içinde vergi politikasında amaç, sermaye üzerindeki vergi yükünü azaltmak olarak belirlenmiştir. Böylece sermayedarların kârları, vergilerin ödenmesine gideceğine yatırıma gidecek, istihdam artacak, piyasalar canlanacaktır. Temel hedefin bu olmasına rağmen, büyük sermaye grupları, vergi yüklerinin ağırlığından daha 1980'lerin ilk yıllarında söz etmeye başlamışlardı. Ancak vergi yükü henüz 1984 yılının başlarında umulanın çok altına düşmüştü. Büyük sermaye çevreleri, kendi vergi yükleri arttırılmasın, vergi dışında kalan kesimlerin vergilendirilmesini ya da vergi kaçırıcı kesimlerin üzerine gidilmesini, böylece onların vergi yükünün yükseltilmesini talep ediyorlardı. Bu çevrelere göre, vergi yükü sanılanın aksine düşük olmaktan çok uzaktı ve bu yükü de kendileri çekiyorlardı.

Oysa, durum acaba büyük sermaye çevrelerinin dile getirdiği gibi miydi?, vergi yükü gerçek

ten ağırlığını bu kesim üzerinde mi hissettiriyordu?

1985 yılında, vergi yükünün artırılması amacıyla bir vergi paketi hazırlandı. Ve, bu paket, büyük sermaye gruplarının talepleriyle tam anlamıyla uyuşan, hatta bu gruplara çok daha fazla ayrıcalıklar getiren bir çerçeve çiziyordu. Büyük sermaye gruplarının ödemesi gereken vergilerin arttırılmayışına gerekçe olarak da, aslında Türkiye'de vergi yükünün düşük olmadığı, ancak, yerel yönetimlere genel bütçe vergi gelirleri tahsilatından daha büyük pay ayrılması ve bütçe dışı fonların kamu gelirlerini giderek daha fazla toplamaları nedeniyle, vergi yükünün yetersizmiş gibi gözüktüğünü; bunun yanında gelişmiş ülkelerde, vergi yükü hesaplanırken, parafiskal gelirlerin de gözönünde bulundurulduğu, Türkiye'de böyle olmadığı, bu nedenle, uluslararası karşılaştırmalarda Türkiye'de vergi yükünün düşükmüş gibi görüldüğü öne sürülmüştür.

"Hangi kapsamdaki vergi yükünü alırsak alalım, 1980'lerin ilk beş yılındaki vergi yükü 1979'ların son beş yılındaki vergi yükünden bir hayli düşük çıkmaktadır. Vergi yükleri G.S.M.H'ya göre değil, G.S.Y.I.H.'ya göre hesaplandığında da... durumda bir değişiklik olmayacağı açıktır" 4.

Bütçe dışı fonların kamu gelirlerini toplamaları nedeniyle vergi yükünün yetersiz bir seviyede gözüktüğü savına gelince; 1985 ve 1986 yıllarında bütçe dışı fonların ağırlığının giderek büyüdüğü dikkate alınırsa, bu ters yaklaşımın daha da katmerlenerek devam ettirildiğini görürüz. Ancak,

"1984 için ilginç olan, bu yılda ilk defa 73, 2 milyarlık bir fon geliri toplam vergi yükü içinde kapsanmasına rağmen, önceki yıllara göre çok düşük bir yükün oluşmasının önlenememesidir" 5.

1985 vergi paketi, vergi yükünün düşük olmasının telâfisine, sermaye grubundan vazgeçerek, sabit gelir gruplarına yönelmek suretiyle girişmiştir. Bu vergi paketi, gelirler üzerinden alınan vergilerde kaynakta kesme yönteminin yaygınlaştırılmasında yeni bir dönüm noktası olmuştur. Vergi idaresinin iş yükünü azaltan bu yöntemle, vergi gelirlerinin artması amaçlanmıştır. 1981 yılında uygulanan ve başarısız olan "peşin vergi" uygulamasına tekrar gibi dönülmüştür.

Gelir vergisi yükümlüsünün K.D.V. borcu esas alınmış, bu borcun %50'sine kadar çıkabilecek bir dahilî tevkiât uygulaması getirilmiştir.

Vergi paketinin hasılat arttırıcı önlemleri arasında, gelir vergisi tarifesindeki dilimlerin (bilhassa ilk dilimin) genişletilmesi de vardır.

"....Vergi düzenlemelerinin en önemli sonuçlarından birisi.... gelir vergisi sisteminde üniter yapıdan sedüler yapıya geçiş olarak görülmektedir. Bize göre bu sonuç.... asıl varılmak istenen amaç değil, vergi yükünün yeniden dağıtılması ve vergi gelirlerinin kolay yoldan arttırılmasının bir a-

racı olarak başvuru kaynakta kesme tekniğinin aşırı kullanılması yüzünden ortaya çıkmıştır" 6.

1980'lerde üzerinde en çok oynanan vergileme aracı, gelir vergisi genel tarifesi olmuştur. Durum, 1986 tarifesinde de aynıdır. Yeni tarifede, yükseklik farkı (en küçük oranla, en büyük oran arasındaki fark) düşürülmüştür. Tarifenin ilk basamağı yükseltilmiş, bu da, sabit gelirliileri rahatlatacak bir yenilik olarak sunulmuştur. Ancak, bu sav, gerçek dışıdır. Şöyle ki:

Yeni düzenlemeyle, tarifenin ilk basamağı, 1 milyondan 3 milyon çıkartılmıştır. Gelir vergisinin en önemli ödeyicisi olan sabit gelirliilerin çok büyük bir çoğunluğu, 1986'da 1 milyon T.L.'nin altında net gelir elde ediyorlardı. 1987'de de durum aynıydı. Beyannameli yükümlülerin büyük bir kısmı da, gelirlerini, tarifenin en alt basamağına girecek şekilde beyan ediyorlardı. Bu koşullarda, ilk dilimin genişletilmesi, kısa dönemde, sadece sınırlı sayıdaki orta veya orta-üst gelirli ücretli veya maaşlıların gelir vergisi yükünü bir nebze hafifletebilmiştir. Bu arada, enflasyondan dolayı ortaya çıkan aşındırıcı etkinin, orta ve uzun dönemde dilim genişletilmesinden fayda sağlayacakların sayısını arttıracığı da bir gerçektir.

"Oysa 1986'da bütün sabit gelirliilere özellikle düşük ücretlilere gerçek bir gelir vergisi yükü hafifletmesi getirecek ve uzun dönemli kalıcı bir kazançla dönüşebilecek uygulama, ilk dilimin genişletilmesi değil, bu dilime ve izleyen dilime uygulanan oranların düşürülmesi olabilirdi" 7.

Gelir vergisi yükümlülerinin büyük kısmının, ilk dilim içinde toplanmalarının, yeni tarifenin yük hafifletici etkilerinden en fazla yararlananların, düşük ve sabit gelirliiler olduğu gibi bir düşünceye yol açtığı söylenebilir. Ancak, birinci dilimin genişletilmesiyle vergi yükümlülerin çoğunluğu ilk basamağa girmiştir.

Gelir vergisi tarifesinin 1981'den itibaren artan oranlı bir yapıya doğru gidişi, her defasında, birinci dilim büyük boyutlarda genişletilerek engellenmiştir. Kaldı ki, yüksek menkul sermaye geliri sağlayanlar için, gelir vergisinin artık, bir önemi de kalmamıştır.

1980'lerin iktisadî politikalarını oluşturan, dışa açık büyüme modelini benimseyen zihniyet, kendi tercihlerine paralel vergi tarifelerini de beraberlerinde getirmişlerdir. Vergi adaletsizliğini büyüten, vergileme ilkelerini tersine çeviren vergi tarifeleri, bunun en canlı örneğidir. Genel vergi tarifesi, stopaj tarifesine dönüştürülmüştür. Gelir vergisi, giderek üniterlikten çıkmaya, sedüler yapıya kaymaya yönelmiştir. Görülen bu manzara da, zaten 1980'lerin politik ve ekonomik dengeleriyle uyumsuz bir yapı arz etmiyor.

"Gelir vergisinde yapılan tarife değişiklikleri ile indirimlerden sonra birden çok yüksek oranlara

tırmanan bir tarife oluşturulmuş ve hayat standardı esası getirilmiştir... Hayat standardı esasının getirilmesi, ücret dışı gelir sahiplerinin gelir vergisinden kaçınmalarını sınırlayacak bir tedbir olarak düşünülmüş, ancak bu tedbir vergi hasılatını azaltabilecek bir seri değişikliklerle yumuşatılarak uygulamaya aktarılmıştır"⁸.

Bu değişiklikler, serbest meslek kazançlarına ve gayrimenkul sermaye kazançlarına uygula-

TABLO:1

1986 YILI GELİR VERGİSİ DAĞILIMI

Yükümlü Kategorisi	Yükümlü sayısı (bin)	Yükümlü yüzde Payı	Ödenen Vergi (Milyar)	Vergi yüzde Payı	ort. Yıllık (bin)	Vergi. Aylık (bin)
Vergisi Kaynakta kesilenler	4.600	67,3	1.606	76,5	349	29
Götürüler	1.012	14,8	74	3,5	73	6
Beyannameler	1.221	17,9	447	21,0	336	30
Toplam	6.833	100,0	2.127	100,0		

Kaynak: Oğuz Oyan, **Dışa Açılma ve Malî Politikalar Türkiye: 1980-1989**, 2.B., Ankara, Verso Matbaacılık Sanayii, 199, s.175.

nan istisnâların yükseltilmesi, dağıtılmayan faizlerden vergi kesilmesi, menkul kıymetlerin satışından elde edilen kazançların vergiden bağışlanması olarak sayılabilir.

1981 yılından itibaren, ücretliler için uygulanan özel indirim tutarının, yükseltildiğini görüyoruz. Ayrıca, asgarî geçim indirimi denen, herkese uygulanan bir de genel indirim var. 1981 gelir vergisi tarifesinin alt düzeydeki gelir sahiplerinin ortalama vergi oranlarını arttırdığını düşünürsek, özel indirimin yükseltilişi, bu alt kategoriler için telafi edici bir etki yapmış gibi görünebilir. Ancak, 1985'den sonraki yıllar da dahil olmak üzere, aradan geçen zamanda, vergiden bağışık tutulan miktar değişmemiş, buna karşılık, enflasyonu geriden de izlese, nominal ücretler şişmiştir. Toplam indirimin, (özel indirim+genel indirim) ücretler içindeki payının da hızla azaldığını görüyoruz. 1986'da, genel indirimin kaldırılması ve özel indirim eklenmesi gibi bir durumla karşı karşıya kaldık. 1988'de de özel indirimin iki katına çıkarıldığı duyuruldu. Bütün bunlar, ücretliler açısından bir durum değişikliği yaratmadı.

Şunu da eklemek gerekir: Kalkınmada öncelikli yörelerde 1985 sonrası, özel indirim daha yüksek tutarlarda uygulanmaya başlandı. Teşvik belgeli yatırımlarda çalışanlar için indirim daha da yüksek tutuldu. Ancak, burada da, sermayedarların, devlet sayesinde ücret maliyetlerini azalttığını görüyoruz. Şöyle ki; ücretlilerin gelir vergisinin düşürülmesi, ücretli ile net ücret üzerinden pazarlık yapan özel sektör için ayrı bir teşvik niteliği taşıyor.

Böylece, net ücret üzerinden yapılan pazarlık değişmediği sürece, brüt maliyeti azaltan her türlü vergi indirimi sermayedara hizmet etmiş oluyor.

Yansımaya da bir bakalım: Kaynakta kesilen vergilerin, bir maliyet unsuru sayılarak yansıtıldığını biliyoruz.

Tablo 1'de görüldüğü gibi, 1986 senesinde, gelir vergisinin %75,5'lik bölümü, kaynakta kesilmek suretiyle tahsil edilmiştir. Ayrıca, işverenlerin, kendilerinden kesilen gelir (ve kurumlar) vergisini yansıtma ve yansıtırma, yanlarında çalıştırdıkları ücretlilerin gelir vergisini, konut edindirme yardımlarını, S.S.K. primlerini, vb. gibi kesintileri hem ürettikleri malların fiyatlarına yansıtma hem de gelir (ya da kurumlar) vergisi matrahlarından düşükleri de gözardı edilmemelidir.

Böylece, gelir vergisine yakıştırılan adalet sağlama özelliği, Türkiye'de sadece teoride kalmış, hatta bu özellikler tamamen ortadan kalkmıştır.

Ocak 1989'da, yeni bir vergi paketi ortaya çıktı. Bu vergi paketindeki en önemli düzenlemeler, şöyle özetlenebilir:

Gelir ve Kurumlar Vergilerinde uygulanmak üzere, "geçici vergi" adındaki usulün getirilmesi; gelir vergisi tarifesinin ve özel indirim tutarının yeniden değiştirilmesi; devlet tahvili, hazine bonusu gibi menkul değerlerinden gelir vergisi tevkifatı yapılması; hayat standardının temel göstergesinin yeniden artırılması.

Burada, önemle belirtilmesi gereken, bu vergi paketinde, gelir vergisi tarifesinin de yeniden değiştirilmiş olmasıdır.

1981 ve 1982 yıllarında, ücretliler üzerine bindirilmiş gelir vergisi yüklerini azaltmasının, istikrar programıyla tamamen çelişeceği açıktı. Nitekim, istikrar programı, başta ücretler olmak üzere

geniş tüketici kesimlerin reel gelirlerini kısmaya yönelmişken, bu kesimlerin vergi yüklerini azaltmak malî yönetim açısından anlam taşımıyordu. 1985'ten itibaren sisteme dahil edilen KDV, halktan gelen tepkilere karşılık olarak, dolaylı vergilerin ağırlığının arttırılmasına hizmet etmeyi amaçlıyordu. Bunun yanında, gelir vergisi tarifesinde, oranlar sabit tutulup, dilimler genişletiliyordu. Bu yöntemin de, en fazla üst düzey gelir dilimlerinde bulunanlara yarar sağladığı açıktır.

"Örneğin 1989 tarifesinde en üst basamakta marjinal oran %50 olmakla birlikte, en üst basamak eşiği olan 96 milyon TL. gelir düzeyinde ortalama vergi %40 dolayında bulunmaktadır.

%49'luk bir ortalama oranın yakalanması için 1 milyar gibi en üst basamak eşiğinin 10 katına çıkan bir gelir beyanında bulunmak gerekmektedir"⁹.

Bu uygulamanın, arz yönlü iktisat politikalarının amacına hizmet ettiği açıktır, çünkü, üst gelir düzeyindeki gelir düzeyindeki yükümlülükleri son derece koruyan bir yapı arzeder.

Ücretlilere tanınan özel indirimin arttırılması ise, fiyat artışlarının yine gerisinde kalması nedeniyle yetersiz kalmış, özel indirimdeki reel yıpranmayı telafi edememiştir.

Gelir ve Kurumlar Vergilerinde, geçici vergi adında bir usulün getirildiği belirtilmiştir. Bu usul, dahilî tevkifatı adı altında alınan peşin vergi yerine getirilmesi düşünüldükçe geliştirilmiştir. 1981 yılından itibaren uygulanmaya başlanan peşin vergi sisteminin ne olduğuna kısaca değinmekte fayda var.

İlk olarak, 1981-82 yıllarında uygulanan peşin vergi, yerini hayat standardı esasına bırakarak ortadan kaldırıldı. Bu ilk peşin verginin başlıca hedeflerini; büyük sermayeden küçük girişimcilere vergi yükü kaydırması ve enflasyonun frenlenememesine yardımcı olunması olarak özetleyebiliriz. Birinci hedef, tabiidir ki peşin vergiye karşı yoğun tepkilere yol açtı. Bunun yanında, vergi sisteminde, asgarî bir gelir vergisi ödenmesini zorunlu kılan hayat standardı esas henüz uygulanmamış olduğu için, vergi idaresi önemli gelir kayıplarına uğrayacağını önesürdü.

İkinci peşin vergi uygulamasının 1986-1988 yılları arasında "dahili tevkifat" adı altında sürdürüldüğünü görüyoruz. 1.1.1986 tarihinden itibaren uygulanmaya başlanan bu ikinci uygulama gerçek usulde gelir ve kurumlar vergisine tâbî ticarî, zirai ve meslekî kazanç elde edenleri kapsamaktadır.

Bu uygulamanın temel amaçları, vergi gelirlerini yükseltmek ve bütçe açıklarını azaltmak olarak özetlenebilir. Maliye teşkilâtı bu uygulamanın belge düzeninin yerleşeceğini ve gelir ve kurumlar vergisi matrahlarını yükselteceğini öne sürmüştür. Peşin verginin hesaplanmasında, mükelleflerin il-

gili dönemde ödeyecekleri katma değer vergisi temel alınacaktı. Şöyle ki: Mükellefler aylık katma değer vergisi beyannamesinde eğer ödeyecekleri katma değer vergisi varsa, verginin %50'si oranında da peşin vergi ödemektedirler. Ancak mükelleflerin gelirlerinden kaynakta gelir vergisi tevkifatı yapılmışsa, bu tevkifat hesaplanan peşin vergiden düşülerek mükellefin ödeyeceği peşin vergi hesaplanmaktadır.

Bu tür bir peşin vergi uygulaması teorik açıdan pekçok eleştirilere uğradı. Katma değer vergisi harcamalar üzerinden alınan vasıtalı bir vergidir. Gelir vergisi ise, gelir üzerinden alınır ve vasıtasız bir vergidir. Gelir üzerinden alınacak peşin bir vergiyi harcamalar üzerinden alınan katma değer vergisini baz alarak hesaplamak teorik olarak yanlıştır¹⁰.

1989'da dahilî tevkifatı adı altında alınan peşin vergi yerine geçici vergi usulü getirildi.

"...Geçici vergi, geçmiş yılın gelir vergisinin yarısı kadar bir peşin ödemenin 12 çeşit taksitte yapılmasını öngörüyordu. Üstelik, geçici verginin hayat standardı esasına bağlanması sağlanarak, hiçbir faaliyeti veya kazancı olmayan girişimciden de peşin vergi alınması sistemi getirildi"¹¹.

Geçici vergi, dahilî tevkifat, faaliyetlerini çok düşük seviyede sürdüren (veya faaliyet göstermeyen) işletmeleri ve küçük girişimcileri, belgeyle çalışmayan serbest meslek sahiplerini kapsamazken, geçici vergi bu kesimleri ilk olarak peşin vergi kapsamına almıştır. Ancak, "Geçici Vergi'nin büyük işletmeler üzerindeki yükünün çok hafif olduğunu söyleyebiliriz.

1989 vergi paketinde, tüm gelir vergisi yükümlülükleri için uygulanan genel indirimin yükseltilmesi ve gelir vergisi tarifesinin değiştirilmesiyle, ücretlilerin gelir vergisi yükünün hafifletildiği ileri sürülmüştü. Ancak, gelir vergisi yükünün bütün yükümlüler için azaltılması sonucunda devletin uğrayacağı gelir kaybının, yine ücretlilerin ödeyeceği vergilerin yükseltilmesi ile (ve katma değer vergisinin yardımıyla) karşılanması öngörüldüğü için ücretlilerin toplam yükü hafiflemeyecekti. Bu durumda, vergi adaletini sağlamaktan çok uzak bir gelir vergisi uygulaması ortaya çıkıyordu.

Ayırma ilkesi de, tam anlamıyla bir süs işlevi görüyordu. Öncelikle, ayırma ilkesinin ne olduğuna bakmakta fayda var.

"Bu görüşün esasını, sermaye kazançlarının emek gelirlerine nazaran vergi ödeme gücü bakımından daha üstün olduğu fikri teşkil etmektedir. Bu sebeple, vergi teorisinde ayırma prensibine göre, kurum kazancı sermaye iradî olduğu için, emek gelirlerine nazaran daha ağır bir şekilde vergilendirilmelidir"¹².

Ancak, 1980'den sonra, Türk gelir vergisi sisteminde, kâr, faiz, kira gibi sermaye gelirleri, şu

avantajlardan yararlanı hale geldiler:

- Gelir vergisini, ücret geliri elde edenler gibi geliri elde ettikleri yılda değil, bir sonraki yılda ve üstelik de taksitlerle ödeme hakkı vardır. Bu uygulamanın oranları, ücretlilerin özel indirim nedeniyle elde ettikleri avantajlı durumdan daha avantajlı kılacağı son derece açıktır. Kaldı ki, enflasyonun yüksek olduğu bir ortamda, bir yıl sonra ödenecek verginin reel olarak daha düşük olacağı da ortadadır. Bu da, doğal olarak sermaye gelirleri için, büyük bir avantajdır.

- Mevduat faizleri gibi menkul sermaye iratlarına, gelir vergisi tarifesinin altında vergi ödeme olanağının getirilmesi de sermaye gelirleri lehine bir durum arzeder.

Demek ki, Türkiye'de, ayırma ilkesinin teknik amacı, tamamen tersine dönmüş durumdadır.

"Modern gelir vergisi sistemi içinde temel ilke olarak kabul edilen global tarife sistemi, diğer bir ifade ile ücret ve ücret dışı gelirlerin aynı tarifeyle teklif edilmesi sadece vergilemede ayırma ilkesinin uygulanmasının ücretliler aleyhine oluşturduğu tüm sakıncaların statik olarak ortaya çıkmasına sebep olmakla kalmamakta, fakat aynı zamanda dinamik süreç içinde vergi yükünün ücret gelirleri üzerinde yoğunlaşmasına yol açmaktadır" ¹³.

Türkiye'de de, vergi sisteminin belkemiğini oluşturan gelir vergisinde, vergi yükü büyük ağırlığı ile ücretliler tarafından üstlenilmektedir.

b) Kurumlar Vergisi:

24 Ocak 1980 ekonomik büyüme modeli, ülke kalkınmasının temel taşı olan sanayileşmeyi teşvik etmek, sermaye birikimini hızlandırmak amacıyla, sermaye kesimine, diğer bütün kesimlere göre daha geniş ayrıcalıklar tanımıştır. Kurumlar Vergisi de bu ayrıcalıklardan biri hatta en önemlisi olarak sayılabilir.

Bu vergi, ayrı bir ödeme gücü üzerine konan bir vergidir ve şirketin statüsünün sağladığı avantaj ve ayrıcalıkları da kapsamına alan bir vergi olmalıdır. Örneğin, dağıtılan kâr payları, gelir vergisine konu olmalıdır. Özellikle holdinglerin, holding olma statülerinin sağladığı vergiden kaçınma aleti haline gelen vergi ayrıcalıkları önlenmelidir.

Bütçe gelirlerinin %80'e yakın bir bölümü, kaynakta kesilerek (stopajlar) toplanmaktadır. Bunların da büyük bir kısmı şirketler vasıtasıyla vergi dairelerine ulaşıyor. Stopaj uygulamasının yaygınlaşmasının bir anlamı da, vergilerin yasal yükümlülere ile fiili yükümlülerinin giderek ayrılması, yani bir nevi, verginin tüketicilere yansıtılmasının kolay hale getirilmesidir. Kurumlar Vergisi gibi dolaysız vergiler de bu kapsam içine girer. Hatta, ücretlilerin gelir vergileri, S.S.K. primleri, ücret üzerinden yapılan fon kesintileri de, işverenler tara-

findan mal veya hizmet fiyatlarına yansıtılır. Bu yansıtılma durumu, bazen işveren vergi yönünden çifte kazanç sağlamaya götürür. Çünkü, örneğin ücret üzerinden hesaplanan vergi ve kesintiler zaten işverenin kendi vergi matrahından düşülebilmektedir. Bir de fiyatlara eklenince o zaman çifte kazanç ortaya çıkmış olur.

Bütün bunların yanında, devlet, büyük sermayeye, hem faiz getirisi gelir vergisi kesintisinden bağışık tutulan, hem de getirisi gelir ve kurumlar vergisi matrahlarından düşülebilen tahvil ve hazine bonusu çıkararak borçlanılabilmesi gibi bir imkân da sağlamıştır.

Devletin büyük sermayeye yaptığı bu büyük ikramın çapını iyi değerlendirebilmek için, 1987 yılında vergi öncesi kâr toplamaları 632 milyar lirayı bulan 19 bankanın ödemeyi taahhüt ettikleri kurumlar vergisi miktarının sadece 48,8 milyar lira olduğunu bilmek yeter. (Cumhuriyet, 20.4.1988). Ortalama %7,7 oranında kurumlar vergisiyle "vergi ödevi"ni yerine getirmiş sayılan bankalarımız aslında fon kesintileriyle birlikte %48,3 oranını bulan kurumlar vergisinden devletin yardımlarıyla kurtulmayı başarmışlardır ¹⁴.

Bankalardan başka, pek çok sermaye şirketlerinin de nakit fazlaları oldukça, kurumlar vergilerini küçültmek için çaba harcadıkları da gözardı edilemeyecek bir gerçektir. Bu konuda TUSİAD hazırlamış olduğu bir raporda şunları söylüyor:

"Bir bankanın Hazine bono-tahvil faiz gelirleri vergi öncesi kârını aştığı sürece, o bankanın geliri üzerinden vergi ödemesi için hiçbir neden kalmamaktadır. Bu husus diğer anonim şirketler için de geçerlidir. Kurumlar vergisi hasılatının 1986 yılında 930 milyar lirada kalmasının ve bunun da önemli diliminin K.I.T.'lerce ödenmiş olmasının nedeni, haklı olarak, diğer kurumlarımızın kârları teşekkül ettikçe, Hazine bono ve tahvili satın almalarıdır. Her ülkede vergiden yasal kaçınma temel haklar arasında sayılmaktadır. Suç olan, vergi kaçırmaktır" ¹⁵.

Bu durumda, vergiden kaçınmanın büyük sermayedara tanınan yasal bir hak olmaktan çıkarılması gereği ortadadır. Bunu gerçekleştirmek için de, giderek artan iç borçlanmalara bir çözüm bulmak gerekir. İç borçlanmanın (ve dış borçlanmanın) azaltılması için, vergi yükünün artırılması gerektiği de bir gerçektir. Ancak, bu yük artışını hangi kesimlerin yüklenmesi gerektiği konusu da son derecede önemlidir. Bu sorunun cevabı da doğal olarak, emek lehine olmalıdır.

1980'den sonra ortaya çıkan "Geçici Vergi"nin büyük işletmeler üzerindeki yükü çok hafiftir. Yüksek işlem hacmine sahip olan işletmeler, vergi teşvikleri sayesinde matrahlarını daraltmak gibi bir avantajla da karşı karşıya bulunmaktadır. Bunların hayat standardıyla ilişkilendirilmeleri (Geçici Vergi'nin hayat standardı esasına bağlanması-

nın sağlandığını hatırlatmalıyım) ise bir yenilik olarak sunulmuştur.

Bu durum, "...ancak yedekte tutulan işletmelerin anonim şirketten limitede dönüştürülmesi-ne veya bazılarının tasfiyesine yol açacak bir yeniliktir"¹⁶.

1980'den önceki yıllarda, Türkiye'nin önemli döviz darboğazlarına girmesi, 24 Ocak kararlarında, bu konuya ağırlık verilmesini gerektirmiştir. Vergi politikası burada devreye girerek, döviz kazandırıcı sektörleri teşvik etmek ve döviz akışını kolaylaştırabilmek amacıyla, esas itibarıyla Kurumlar Vergisi çerçevesinde birtakım yeni müesseseler tesis edilmiştir. Bu müesseseleri şöyle sıralayabilmek mümkündür:

"a- Sanayi ürünleriyle, yaş meyve ve sebze ihracatından elde edilen hasılatın kurum kazancından indirilmesi

b- Dış ülkelere yapılan taşıma işlerinden elde edilen döviz gelirlerini kurum kazancından indirilmesi,

c- Turizm hizmetleri karşılığında elde edilen dövize tekabül eden hasılatın kurum kazancından indirilmesi,

d- Yurt dışında yapılan inşaat, onarım ve montaj işleriyle teknik hizmetlerden sağlanan kazançların kurum kazancından düşülmesi ve stopaj matrahına dahil edilmemesi,

e- Yurt dışındaki işçi vatandaşların döviz tevdiat hesaplarına yürütülen faizlerin vergi dışı bırakılması"¹⁷.

Bunların yanında, Kurumlar Vergisi Yasası'nda yapılan değişikliklerle, kalkınmada öncelikli yö-

relerde yapılacak yatırımların teşviki ve bu yörelerde çalışanların vergi indirimleri ile ödüllendirilmesi sağlanmıştır. Ancak, daha kapsamlı sayılabilecek iki düzenleme getirmektedir ki, bunları da şöyle özetleyebiliriz:

".....Bakanlar Kurulu'na yabancı sermaye kazançlarının vergi yükünü sifıra kadar indirme yetkisi tanınmakta ve Kurumlar Vergisi yükümlülere, katılma payları ve/veya gayrimenkullerinin 1984 ve 1985'te satışından doğan kazançların kurum sermayesine ekledikleri takdirde vergi istisnasından yararlanmaktadır"¹⁸.

Bunların yanında, Vergi Usul Yasası ile, şirketler kesimine önemli destekler sağlanmıştır. Şöyle ki; kusur-ağır kusur ve kaçakçılık tanımları yumuşatılmıştır.

Kurumlar Vergisi, tek oranlı olarak uygulanan ve yansıtılması, gelir vergisine oranla çok daha kolay olan bir vergidir.

Tablo 2'de, Kurumlar Vergisi'nin ve Gelir Vergisi'nin esnekliklerinden karşılaştırılması da bunu destekliyor.

Bütün bunlar, 24 Ocak sürecinde sermayenin korunması politikalarına hizmet eden durumlardır. 24 Ocak Kararları, sermayenin korunması amacıyla sermaye kesiminden alınacak vergilerin düşürülmesini hedef almıştır. Buna gerekçe olarak da, vergiye ödenecek kârların yatırıma veya tasarrufa dönüşeceğini ve bu vesile ile sermaye birikiminin sağlanacağı ileri sürülmüştür.

Ancak, "Türkiye'de ortalama tasarruf oranı 1975'lerde %25 iken, halen %16'ya düşmüştür. Demek ki, özel kesimde bırakılan fonlar, tasarruf ve yatırıma gitmiyor" ¹⁹.

Tablo 2
Gelir ve Kurumlar Vergilerinin Esnekliği

	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989(*)
Gelir Vergisi (Milyar TL.)	879,6	1069,3	1323,7	2103,7	*3092,0	4800,9	9870,7
Kurumlar Vergisi (Milyar TL.)	215,0	271,7	448,1	949,2	*1331,6	2117,6	3597,8
GV-KV yıllık artışı (%) (1)	18,9	22,5	32,1	72,3	44,9	56,4	94,7
G.S.M.H. yıllık artışı (%) (2)	32,2	59,1	51,2	41,5	48,5	71,7	69,6
ESNEKLİK (1/2)	0,6	0,4	0,6	1,7	0,9	0,8	1,4

(*) Geçici

Not: - Vergi tahsilât rakamları Kesin Hesap Kanunlarından alınmıştır.

- Ayrı ayrı esneklikleri hesaplansaydı; Gelir Vergisi esnekliğinin daha düşük, kurumlar Vergisinininki-nin daha yüksek olduğu görüldü. Bunun nedeni Kurumlar Vergisindeki artışların vergi gayreti artışının sonucu değil, Gelir Vergisini kemirmesinin sonucu olmasıdır. Bu yüzden esneklikler 1'in altında çıkmaktadır. 1986 yılı dahilî tevkiyatın bu yılda sisteme sokulması nedeniyle istisnaî özelliğindedir.

Kaynak: Oğuz Oyan, *Dışa Açılma ve Mali Politikalar, Türkiye 1980-1989* 2.B., Ankara, Verso Matbaacılık Sanayii, 1989, s.199; Maliye ve Gümrük bakanlığı, 1988 Yıllık Ekonomik Raporu'ndan Naklen, ve Maliye ve Gümrük Bakanlığı, 1990 Yıllık Ekonomik Raporu, s. 78'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

2) Servet Üzerinden Alınan Vergiler:

Servet üzerinden alınan vergiler, bilindiği gibi, Emlak Vergisi (ki bu vergi de Arazî Vergisi ve Bina Vergisi, Veraset ve Intikal Vergisi, Taşit Alım Vergisi gibi vergilerden oluşmaktadır. Burada, bütün bu vergilerin durumunu tek tek incelemeden, önemli olabilecek temel noktalara değinmekle yetineceğim.

Ancak, şunu söylemek gerekir ki, servet üzerinden alınan vergiler, Türkiye'de son derece yetersizdir. Zaten, konusu itibarıyla, yüksek gelir düzeyindeki gruplardan alınması gereken bu vergiler, taşıdıkları yetersizliklerle, bu kesimleri adeta ödüllendirmektedir.

1983 yılında, emlak vergisine asgarî beyan müessesesi getirilmiş, böylece, gayrimenkullerden alınan emlak vergisi ile emlak transferlerinden alınan birtakım harçlarda önemli artışlar sağlanacağı umulmuştur.

Emlak vergisi ile, emlak transferlerinden alınan alımsatım harçlarının geniş tabanlı olduğu, bu nedenle de toplam satınalma gücünü yaygın biçimde etkileyeceği ileri sürülmüştür.

Gayrimenkul Kıymet artışı ve Emlak Vergilerindeki değişiklikler sırasında hızlı kentleşmenin doğurduğu rantların kısmen de olsa kamuya mal edilmesi ve sabit matrahlı vergilerin enflasyonla aşınmaması için önemli fırsatlar kaçırılmış. Türk vergi yönetimi, taşınır ve taşınmaz servet sahipliğinde yatan vergi potansiyelini değerlendirilmekte adeta direnmıştır²⁰.

Motorlu taşıtlar vergisi ve taşıt alım vergisi ile ilgili olarak da 1988 yılında düzenlenen vergi paketinde, bazı artırımlar yapılmıştır.

Şöyle ki:

Taşıt alım vergisine %25 ile %100 arasında, Motorlu Taşıtlar vergisine de, ticarî taşıtlarda %50 olmak üzere %66,6 oranında zam yapıldı.

Fakat, yine de Motorlu taşıt vergisinde, ve taşıt alım vergisine ilişkin hükümlerde, enflasyonla aşınmış vergileri arttıran yasa değişikliklerinin, toplam vergi hasılatına bir katkısı yoktur.

"Tüm devlet gelirleri içinde çok cılız bir yer tutan servet vergileri, gerek işlemsel, gerek ekonomideki ağırlığı itibarıyla etkileri daha çok parasal niteliktedir. Bu vergilerin, özellikle servet transferi vergilerinin "tikama etkisi" olduğu ileri sürülmektedir"²¹.

Türkiye'de 1980 sonrası, servet vergileri çok yetersiz seviyededir. Bu, tamamen sermaye kesimini korumayı ve emek kesimiyle sermaye kesimi arasındaki gelir uçurumlarını arttırmayı amaçlayan politikaların eseridir.

3) Tüketim Üzerinden Alınan Vergiler:

a- Katma Değer Vergisi:

Katma Değer Vergisi (K.D.V.) 24 Ocak 1980 dışı açılma sürecinden sonra Türkiye'nin gündemine giren bir vergidir; bu nedenle, ayrı bir önem taşıyor. K.D.V., Avrupa Topluluğu'na üye olan ülkelerde uygulanmakta olan bir vergi olduğu için, böyle bir verginin Türkiye'de de uygulanmasının Türkiye'deki vergi sistemini Avrupa ülkelerinin vergi sistemlerine yaklaştıracığı düşünülmüştür.

"Verginin matrahını oluşturan satış fiyatı, daha önceki safhalarda konulan vergi payını da içerdüğinden, üstelik vergi dahil fiyatlar kar payının hesabına da esas teşkil ettiğinden, "vergi ve kâr piramitleşmesi"ne yol açan kümülatif veya "şelale tipi" bir vergi türü ortaya çıkmıştır"²².

Bu vergi, fiyatların artmasına neden olmuştur. Bunun yanında, şirketleri üretim - dağıtım zincirinin kısaltılmasında itmiştir. Çünkü, bu zincirin kısaltılması demek, verginin daha az tekrarlanması dolayısıyla kâr marjlarının yükseltilmesi demektir. Ayrıca, verginin uygulama alanının genişliği, yükümlü sayısını arttırmış ve bu da özellikle ticaret kesiminin tepkisine neden olmuştur.

Türkiye'de K.D.V.'ye geçilmesini gerekli kılan nedenler, ekonomik ve malî nedenler olarak belirtilebilir:

Ekonomik nedenler arasında; ihracatın geliştirilmesi, sanayî, üzerindeki vergi yükünün azaltılması, yatırımların teşvik edilmesi, enflasyonist baskının önlenmesi gibi amaçlar sıralanabilir. Bu amaçların ilk üç mantıklı ve dikkate alınabilir gerçeklerdir. Ancak, enflasyonist baskının önlenmesi amacı tartışılması gereken bir konudur. K.D.V.'nin, bir defaya mahsus olmak üzere, fiyat artışlarına yol açacağı, böylece tüketim harcamalarını, frenleyeceği, bunun sonucu olarak bir çok malda fiyat düşüşlerinin görüleceği, sonuçta da fiyatlar genel seviyesinin kontrol altına alınacağı, yersiz tüketim harcamalarını sınırlama ve fiyatları da denetim altında tutma iddiası, zam politikasının süreklilik kazandığı bir ülkede, ciddiye alınamaz.

Malî nedenler ise; vergi adaletinin sağlanması; vergi kaçakçılığının önlenmesi, geniş bir vergi olması nedeniyle vergi hasılatına yapacağı olumlu etkiler, vasıtasız vergileri tamamlayıcı niteliği ve batılı ülkelerin vergi sistemleriyle bir uyumun sağlanabilmesi gibi amaçlara dayanır.

1970'li yıllarda, pek çok kere tasarıları hazırlanan, ancak yasallaşamayan K.D.V., 1984 yılında, tekrar gündeme gelerek, 1985'de yürürlüğe girmiştir. Bu tarihlerde gündeme gelmesinin nedeni, 24 Ocak sonrasının iktisadî/malî politikalarıyla ilişkilidir. Bu nedenle, öncelikle 24 Ocak programının temel yönelişleri çerçevesinde, iktisadî ve malî politikalar içinde K.D.V.'ye verilen yere bakmak faydalı olacaktır.

24 Ocak 1980'den sonra, 1980'den önce uygulanan ithal ikameci sanayileşme modeli ve biçim tarzı, yerini, dünya kapitalist sisteminde kendisine verilen rolü kabul eden bir iktisadî sisteminde kendisine verilen rolü kabul eden bir iktisadî bütünleşme modeline bırakmıştır. Bu modelin işleyebilmesi için de, Türkiye'nin gerek dış ekonomik ilişkilerinde neo-liberal bir siyaset izlemesi, gerekse yurt içinde üretim maliyetlerini düşürebilmek için ücretliler üzerinde yoğun bir ekonomik baskı uygulaması söz konusu olmuştur. İhracatta sağlanmak istenen artış, üretim yapısının dış talebe uygun olmasını gerektirmektedir. İthalatta koruma olanaklarını düşürmek, yerli üretimi dış rekabete açmak, yabancı sermayenin girişini kolaylaştırmak, kamu kesiminin ekonomideki yerini küçültmek, hep bu modelin işleyebilmesi için yapılması gereken şeyler olmuştur.

İhracat artışının sağlanması için, iç pazarın daraltılması yoluyla, ihraç edilebilir ürün fazlasının sağlanabilmesi gerekiyordu. Bu amaca ulaşabilmek için, geniş tüketici kesimlerin satın alma gücünü kısıp, iç talebi daraltmak ve iç üretim maliyetlerini düşürerek, ihraç mallarına dış piyasalarda ekabet avantajı sağlamak gerekiyordu. İç talebin daraltılması için, hem kamusal hem de özel harcamaların kısılmasına gidilmiş, ücretli kesimin tüketim harcamaları baskı altına alınmıştır. Bu baskıya, iç talebi kısan ve dışa açılmayı zorlayan politikaların, gelir bölüşümünü daha bozan enflasyonist bir ortam yaratması problemi eşlik etmiştir.

İşte K.D.V., bütün bu amaçlara hizmet edebildi. İç talebi daraltma politikasıyla büyük bir uum içinde olan K.D.V.'nin uluslararası rekabette, nemli bir avantaj sağlayabileceği düşüncesi, 1985'te K.D.V.'ye geçilmesinin en önemli nedeni olmuştur.

İhraç ürünlerinin taşıdıkları vergi yükünün, K.D.V. ile çok azalacak olması, ayrıca, uluslararası taşımacılığın da vergiden istisna edilmesinin, ihracatın artırılmasına destek olacağı düşünülmüştür. İhraç ürünleri ile ilgili istisna, şöyle uygulanmaktadır.

"....İhracata tâbî mal ve hizmetler, vergi iadesi mekanizması ile vergiden istisna edilmiştir. Bu uygulama, dolaylı vergilerde "varış ülkesi ilkesi"nin bir sonucu olmaktadır. Bu ilkeye göre, dövizli vergiler, harcamanın gerçekleştirildiği ülke iadesine ödenir"²³.

Hükümetin, K.D.V. ile ilgili bir başka beklenside, sanayi üzerindeki vergi yükünün azaltılmasıydı. Sanayiciler, üzerlerindeki dolaysız vergi yükünün azaltılmasını istedikleri için, vergi sistemi içinde dolaylı bir vergi olan K.D.V.'nin ağırlığının artırılmasını desteklemişlerdir.

"Ücretlilerin kaynakta kesilen gelir vergisini smen ikame eden bir K.D.V., emek faktörünün maliyetler içindeki payını düşürecek ve verginin

yansımaları otomatikleştirilecektir"²⁴.

Bunun yanında, Türkiye'de uygulanan K.D.V. sistemi, "....sermayeye indirim tanıyan bir sistemdir. Bu tanıma göre, verginin Türk ekonomisi üzerindeki etkisinin, vergi türü itibarıyla yatırımları özendirici olacağı söylenebilir. Zira yatırım malları alış sırasında ödenen K.D.V., tümüyle satışlar üzerinden ödenen K.D.V.'den düşülebilecektir. Görüldüğü gibi, Türk vergi teşvik sisteminin bütününde olduğu gibi bu vergi de maddî sermaye yoğun üretim teknolojisini özendirici niteliktedir"²⁵.

K.D.V. Kanununun, ortaya çıkardığı iyi bir sonuç vardır ki, o da yıllık geliri düşük, tahsilâtı çok masraflı, neredeyse devlete getirdiği gelirden daha pahalıya mal olan bazı vergilerin kaldırılmış olmasıdır²⁶.

K.D.V.'nin en önemli özelliklerinden biri, güvenilir muhasebe uygulamalarına duyulan ihtiyacı arttırmasıdır.

K.D.V.'nin hesabının ve uygulanmasının, diğer vergilere oranla daha karışık ve zor olması, muhasebe örgütlerini modern bir sisteme oturtmuş işletmeleri şart kılar.

Ancak, bizim muhasebe uygulamalarımız, çağdaş bir toplum yapısının gerektirdiği seviyeye (ve dolayısıyla etkinliğe) kavuşmamıştır.

K.D.V., gelir dağılımını haksız bir biçimde bozan, yükünü ücretliler ve, gelirini düşük göstermek gibi bir imkânı olmayan kişiler üzerinde yoğunlaştırmış bir gelir vergisinin üzerine, yeni vergi yükleri ile gelmektedir. Muhasebe uygulamaları düzenlenmediği takdirde, K.D.V. de aynen bu şekilde gayriâdil bir vergi konumuna gelecektir.

"K.D.V. Kanunu hükümleri altında satış hasılatı ile alışlarını vergi yükünü enaza indirmek amacıyla ayarlayabilen yükümlüler, bu vergiden... kaçınmak imkânını bulabilecektir. Böylece, K.D.V.'nin gelecek yıllardaki yükü, tedbir alınmadığı takdirde, bu imkândan mahrum bulunanlar üzerinde yoğunlaşacaktır"²⁷.

Verginin kapsamı, çok geniş olduğundan, mükellef adedi milyonlarla ölçülecek, vergi denetimi zor hale gelecektir. Mükellef adedinin artması, vergi idarelerinin işyükünü arttıracak, bu durum da geniş bir denetim ve kontrol örgütünün kurulmasını gerektirecek, bu da vergi tahsil giderlerinin artması gibi olumsuz bir etki ortaya çıkaracaktır.

"Bu vergiyi haklı ve etkili bir biçimde uygulayacak organizasyonun düzenlenmesi, mekanizasyon ve personelin iyi biçimde eğitimi konuları devletin sorumluluğundadır. Yoksa, sistem kaçakçılığa ödenen bir sistem olur..."²⁸.

Hükümet, K.D.V.'nin Gelir ve Kurumlar Vergisi ile fonksiyonel bir bütün oluşturacağını ileri sürmüştür.

Ancak, "....K.D.V. sistemi, yeteri kadar telafi

edici, artan oranlı bir gelir vergisi sistemi ile desteklenmedikçe vergi adaletsizliğini arttırma olasılığı yüksek bir vergidir... Gelir Vergisi sistemi, K.D.V. sisteminin etkilerini azaltacak biçimde daha adaletli hale getirilmedikçe K.D.V.'nin gelir bölüşümünü ve vergi yükü dağılımını bozacağı açıktır" ²⁹.

Türkiye'de ise, ne sağlam bir kayıt ve denetim mekanizması, ne de K.D.V.'nin uygulanmasına yardımcı olacak ölçüde güçlü ve âdil bir yapıya oturtulmuş bir vergi sistemi vardır.

b- Diğer.

K.D.V.'nin uygulamaya konmasının, nakliyat vergisi, P.T.T. hizmetleri vergisi, işletme vergisi, spor-toto Vergisi, şeker istihlâk vergisi gibi idareye getirisinden fazla masraf yükleyen vergileri ortadan kaldırdığı, daha önce belirtilmişti. Bunların hâricinde, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi, Damga Vergisi, Harçlar, Akaryakıt Tüketim Vergisi gibi tüketimi konu alan devlet gelirlerine değinilebilir.

1988 vergi paketinde, bu vergilerle ilgili vergi arttırıcı düzenlemelere gidilmiştir.

Harçlar kanununda değişiklik yapılarak, tüm harçlar arttırılmıştır. Bunlara; yargı, noter, tapu ve kadastro, pasaport, diploma, ruhsatname, trafik harçları örnek verilebilir.

Damga vergisi de, miktar ve oran olarak arttırılmıştır.

Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi'nin oranı da arttırılmıştır. Bu dolaylı vergi, mal ve hizmet fiyatlarına yansıtılan bir vergidir.

Savunma Sanayî Destekleme Fonu (S.S.D.F.) için, Akaryakıt Tüketim Vergisi matrahı üzerinden yapılacak kesintinin oranı da arttırılmıştır.

Vergilerdeki artışların dolaylı vergiler ve fon kesintileri üzerinde yapıldığı düşünüldüğünde, başta ücretliler olmak üzere geniş bir tüketici grubunun vergi yüklerinin bir kez daha arttırıldığı görülmektedir.

Demek ki, diğer tüketim vergileri de, gayriâdil yapının devamında etkili olmaktadır.

Bütün bu açıklamalardan sonra, 24 Ocak 1980 sonrası, vergi sistemine bir göz atalım.

Günümüz vergi sisteminde, en önemli sorunların başında, vergi yükünün dolaylı ve dolaysız vergiler arasında dağılım şekli gelir. Tüketim harcamalarını kontrol altına alabilmek, böylece, sermaye birikimini arttırabilmek için, tüketim vergilerinin taşıdıkları önem ortadadır. Gelir üzerinden alınan vergilerin, vergi yükü dağılımındaki adaletsizlikleri gözönüne alındığında, tüketim vergilerinin önemi daha da artıyor.

Bilindiği gibi, dolaysız vergiler içinde en bü-

yük pay, gelir vergisininidir. Dolayısıyla, vergi yükünün gelir üzerinden alınan vergilerde yoğunlaşması demek, ücretliler ve sabit gelirliler üzerinde alınan gelir vergisinin artması demektir.

Vergi yükünün adil dağılımında, en etki vergi türü, Gelir Vergisi ile Kurumlar Vergisidir. Ancak, gelir ve kurumlar vergilerinin etkinlikleri tümüyle yok edebilecek hatalar yapılmıştır. Böylece, bu iki vergimiz, vergi yükü dağılımındaki fonksiyonlarını yerine getiremez duruma gelmiştir. Bunun nedenleri, kısaca şöyle belirtilebilir:

"a- İstisnâ ve bağışıklıkların çokluğu,

b- Kurumlardan elde edilen kişisel gelirleri vergi dışı bırakılması,

c- Gelir vergisinde üniter sistemden uzaklaşılması,

d-

e- Artan oranlı tarifenin bilimsel ve gerçek biçimde saptanması,"³⁰ v.b. gibi.

Bunun yanında, K.İ.T. ürünlerine yapılan sıklıkla rekli zamlar da, dolaylı vergi etkisi ortaya çıkarmaktadır.

"Vergi yükünün dengeli dağılmasının bir diğer sonucu da, enflasyon gibi, gelir dağılımı bozmasıdır. Çünkü gelir dağılımı ile vergi politikası arasında organik bir bağ vardır"³¹.

Türk vergi sistemini, yeniden sağlığa kavuşturabilmek amacıyla, şunlar yapılabilir:

Gelir vergisi, Kurumlar Vergisi, Katma Değer Vergisi yeniden gözden geçirilmeli, gerekli düzeltmelere gidilmelidir.

Gelir vergisinde; artan oranlılık tatbikâta sokulmalıdır.

İstisnâ ve muafiyetler gözden geçirilme sosyal adaleti bozan istisnâ ve muafiyet uygulamalarına yer verilmelidir.

Kaynağı ne olursa olsun, her türlü menkı sermaye iratları vergilendirilmelidir.

Gelir vergisinin üniterliği korunmalıdır, ve bu konuda hiçbir tavize yer verilmemelidir.

Sermaye kazançlarını da etkin bir şekilde vergi kapsamına alınmalıdır.

Kurumlar Vergisi'nde; ayrıcalıklar yeniden gözden geçirilmelidir. Kurumlar vergisi hasılatını sürekli düşük seviyelerde seyretmesi, kurumların yeteri kadar etkin bir şekilde vergilendirilmediği (vergilendirilmediğini) göstermektedir. Vakit kaybedilmeden, kurumların daha etkin bir şekilde vergilendirilmesi sağlanmalıdır.

Tüketimden ve ithalattan alınacak vasıteler vergilere ağırlık verilmelidir.

Katma Değer Vergisi, giderek tahminler altında kalmaktadır. Tüketicilerin fiş isteme irade-

ini ayakta tutmak için, yaşam için zorunlu olan mal ve hizmetlerin (sağlık, eğitim, yiyecek, giyecek, yakacak v.b. gibi) tüketiminden alınan vergi oranı, çok düşük seviyelerde seyretmelidir. Lüks tüketimde, vergi oranları önemli ölçüde artırılmalıdır. İthal edilmiş olan, dayanıklı ve dayanıksız malların kullanımında da vergi oranları artırılmalıdır.

Bundan da öte, istisnâ ve muafiyetler gözden geçirilmelidir.

Ülkemizde, son derece az bir yer tutan servet vergileri vardır. Bunun başında Emlak Vergisi'ni, sonra da Motorlu Taşıtlar Vergisi, Veraset ve Miras Vergisi, Taşıt Alım Vergisi'ni sayabiliriz. Çok büyük bir vergi kapasitesi, öylece durmaktadır. Biran evvel değerlendirilmelidir.

Nihayet, vergi sistemi kadar önemli bir konuda, "vergi yönetiminin iyileştirilmesi"dir.

Bölüme başlarken bir vergi reformunun, hangi özellikleri taşıması gerektiğine değinilmişti. Buraya geldiğimizde, Türk Vergi Sistemi'nin sağlıklı temellere oturtulamamış yapısı ile karşılaştık. Vergi reformları sırasında gözönünde bulundurulması gereken; vergi sisteminin kendi içinde tutarlı olması, vergileme ilkelerini devamlı gözönünde bulundurulması, sosyal ve ekonomik amaçlı tesbitlerin hakkiyle yapılması, vergilerin yapı ve uygulanış itibarıyla adalete ve vergi verimliliği anlayışına uygun olması gibi unsurlardan son derecede uzak bir tablo çizdiğini gördük.

Büyük bir rahatlıkla şu söylenebilir:

1980'den sonra, Türk Vergi Sistemi'nde, iddia edilenin aksine, "reform" sayılabilecek bir düzenleme yapılmamıştır.

DİPNOTLAR

- 1 Aykon Doğan, "1980 Sonrası Türk Vergi Politikası", **Maliye Dergisi**, Mayıs-Haziran 1983, Sayı:63, s. 11.
- 2 İlhan Özer, "Türk Vergi Sisteminde Reform Sorunu İktisat ve Maliye, Ekim 1984, Sayı 11, s.284.
- 3 Ibid., s.284.
- 4 Oğuz Oyan, **Dışa Açılma ve Mâli Politikalar, Türkiye: 1980-1989**, 2.B., Ankara, Verso Matbaacılık Sanayii, 1989, s.138.
- 5 Ibid., s.139.
- 6 Ibid., s.148.
- 7 Ibid., s.150.
- 8 Bilsay Kuruç, et.al., **Bırakınız Yapsınlar Bırakınız Geçsinler; Türkiye Ekonomisi: 1980-1985**, 3.B., İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1988, s. 112-113.
- 9 Oyan., op. cit., s.195.
- 10 Fethi Heper, Ziyaettin Bildirici, "Ülkemizde ve Bazı Ülkelerde Gelir ve Kurumlar Vergisinde Peşin Vergi Uygulanması", **"Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Cilt: V, Sayı:2, Kasım 1987, s.231.**
- 11 Oyan., op. cit., s.190.
- 12 Şerafettin Aksoy, **Vergi Hukuku ve Türk Vergi Siste-**

mi, 2.B., İstanbul, Filiz Kitabevi, 1989, s.325.

- 13 İzzettin Önder, "Türk Vergi Sisteminin Yapısının Ekonomik Analizi", **Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Yirmidokuzuncu Serî**, Sene: 1983/1984, Gür-Ay Matbaası, İstanbul, 1985, s.144.
- 14 Oyan., op.cit., s.181.
- 15 Ibid., s.182; Tüsiad, İç Borçlanma, Durum ve Sorunlar, İstanbul, Mayıs 1987'den Naklen.
- 16 Ibid., s.191.
- 17 Doğan., op. cit., s.14.
- 18 Kuruç., et. al., s.114.
- 19 Esfender Korkmaz, "Gelir Sistemimizin Yapısal Gelişimi ve Sonuçları", **Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Otuzbirinci Serî**, sene: 1985/1986, Gür-Ay Matbaası, İstanbul, 1988, s.27.
- 20 Kuruç., et. al., op.cit., s.114.
- 21 Önder., op.cit., s.147.
- 22 Oyan., op.cit., s.96.
- 23 İzzettin Önder., "Katma Değer Vergisi", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Ocak 1985, Yıl:22, Sayı:1, s.49.
- 24 Oyan., op. cit., s.115.
- 25 Ömer Faruk Batirel., K.D.V. Tüketicilerin Reel Gelirini Azaltacaktır." **Para Dergisi**, Kasım 1982, s.33-34.
- 26 Ibid., s.34.
- 27 Mustafa. Aysan., "Katma Değer Vergisi'nin Başarısı Muhasebe Uygulamalarının İyileştirilmesine Bağlıdır", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Aralık 1984, Yıl:21, Sayı:12, s.7.
- 28 Üstün Akmen, "Katma Değer Vergisi'nde Madalyonun Diğer Yüzü", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Aralık 1984, Yıl:21, Sayı:12, s.51.
- 29 Tülay Arın, "Dünya'da Katma Değer Vergisi Uygulanması", **Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Otuzuncu Serî**, Sene: 1984-1985, İstanbul, Gür-Ay Matbaası, 1986, s.47.
- 30 Vural Arıkan, "Vergi Sistemimiz Sistemsizliğe Dönüştü mü? Bunu Tartışmaya Açıyorum (2)", **Vergi Dünyası**, Ocak 1990, Sayı 101, s.4.
- 31 Ibid., s.4.

KİTAPLAR:

* AKSOY, Şerafettin, **Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi**, 2.B., İstanbul, Filiz Kitabevi, 1989.

* KURUÇ, Bilsay, et.al., **Bırakınız Yapsınlar Bırakınız Geçsinler; Türkiye Ekonomisi: 1980-1985**, 3.B., İstanbul, Bilgi Yayınevi., 1988.

* OYAN, Oğuz, **Dışa Açılma ve Mali Politikalar, Türkiye:1980-1989**, 2.B., Ankara, Verso Matbaacılık Sanayii, 1989.

MAKALELER:

* AKMEN, Üstün., "Katma Değer Vergisi'nde Madalyonun Diğer Yüzü", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Aralık, 1984, Yıl:21, Sayı:12.

* ARIKAN, Vural., "Vergi Sistemimiz Sistemsizliğe Dönüştü mü? Bunu Tartışmaya Açıyorum (2)", **Vergi Dünyası**, Ocak 1990, sayı:101.

* ARIN, Tülay, "Dünyada Katma Değer Vergisi Uygulaması", **Maliye Araştırma Merkezi Konferansları**, 30. seri, Sene:1984/1985, İstanbul., Gür-Ay Matbaası, 1986.

* AYSAN, Mustafa., "Katma Değer Vergisi'nin Başarısı Muhasebe Uygulamalarının İyileştirilmesine Bağlıdır," **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Aralık 1984, Yıl:21, sayı:12.

* BATIREL, Ömer Faruk., "K.D.V. Tüketicilerin Reel gelirini Azaltacaktır", **Para Dergisi**, Kasım 1982.

* DOĞAN, Aykon., "1980 Sonrası Türk Vergi Politikası", **Maliye Dergisi**, Mayıs-Haziran 1983, Sayı:63.

* HEPER, Fethi-Ziyaettin Bildirici., "Ülkemizde ve Bazı Ülkelerde Gelir ve Kurumlar Vergisinde Peşin Vergi Uygulaması", **Eskişehir Ana-**

dolu Üniversitesi, İktisadi ve İdarî Bilimler Fakültesi, Cilt:V, Sayı:2, Kasım:1987.

* KORKMAZ, Esfender., "Vergi ve Gelir Sisteminin Yapısal Gelişimi ve Sonuçları", **Maliye Araştırma Merkezi Konferansları**, 31. Seri, Sene 1985/1986, Gür-Ay Matbaası, İstanbul, 1988.

* ÖNDER, İzzettin, "Türk Vergi Sistemi Yapısının Ekonomik Analizi", **Maliye Araştırma Merkezi Konferansları**, 29. Seri., Sene:1983/1984 Gür-Ay Matbaası, İstanbul, 1985.

* ÖNDER, İzzettin., "Katma Değer Vergisi" **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Ocak 1985 Yıl:22, Sayı:1

* ÖZER, İlhan., "Türk Vergi Sisteminde Reform Sorunu", **İktisat ve Maliye**, Ekim 1984, Sayı:11.

DÜZELTME: İKTİSAT DERGİSİ OCAK 1993 sayısında yayınlanan Birsen Hekimoğlu-Örs'ün makalesi* için Yanlış-Doğru cetveli

Sayfa	Yanlış	Doğru
49 3. Paragraf	Bir toplumda halkın hakkındaki tutum, inanç ve duyguları	Bi toplumda halkın siyaset hakkındaki tutum, inanç ve duyguları
54 Tablo 2	GSMH DEFLATÖRÜNDEKİ DEĞİŞİM ORANLARI YILLAR ENFLASYON ORANI (%)	DÖVİZ KURUNDAKİ DEĞİŞİM ORANLARI YILLAR DEVALÜASYON ORANI (%)
54 Tablo 2	1983 3.40 1985 29.62 - -	1983 39.40 1985 42.32 1989 50.72
57 3. paragraf	1963-67 ve 1968-72 yılları arasında ve 1979 yılında uygulanmaya başlayan diğer iki plan ara veyatırım malları sanayilerinin geliştirilmesi üzerinde yoğunlaşmıştı.	1963-67 ve 1968-72 yılları arasında uygulanan ilk iki plan daha ziyade tüketim mallarının ikamesi üzerinde, 1973-77 ve 1979 yılında uygulanmaya başlayandiger iki plan ise ara ve yatırım malları sanayilerinin geliştirilmesi üzerinde yoğunlaşmıştı.

* Sosyal Bilimler Kongresi'ne tebliğ olarak sunulmuştur.

TÜRK KAMU BÜTÇELEMESİ SİSTEMİ HAKKINDA GENEL DEĞERLENDİRME

Y.Doç.Dr. Ateş OKTAR*

Bütçeleme, kamu ekonomisinde üretim ve tüketim kararlarının alınmasında sınırlı kamusal kaynakların alternatif kullanım alanlarına dağıtımını sağlayan bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Politik süreç içinde belirlenen kamu mal ve hizmetlere talebi bütçeleme süreci aracılığı ile bir sipariş listesi haline dönüşmekte, daha sonra ise bu talep kamu ekonomisi üretim birimlerince karşılanmaktadır.

Bütçeye yüklenen mikro-ve makro ekonomik amaçların gerçekleştirilebilmesi, önemli ölçüde, uygulanan bütçeleme sistem ve yöntemlerine bağlıdır. Oluşturulan iktisat politikaları ne kadar mükemmel olursa olsun, bütçeleme sistemi bu mükemmelliği yansıtmıyorsa, bütün çabaların boşa gitmesi kaçınılmazdır.

Bütçeleme sürecinde kullanılmak üzere çeşitli bütçeleme sistemleri geliştirilmiştir. Bunları klasik (geleneksel) ve modern bütçeleme sistemleri olarak ikiye ayırmak mümkündür. İlk ve en eski sistem olan klasik bütçeleme sistemi, bütçe anlayışının gelişimine özellikle ilkeleri ile çok önemli katkılarda bulunmuştur. Ancak, zamanla bazı eksikliklerinin ortaya çıkması, yeni bütçeleme sistem ve yöntemlerine yönelik arayışları hızlandırmış; elde edilecek çıktılarının nicelik ve niteliklerini esas alan performans bütçe, program bütçe, planlama-programlama - bütçeleme ve sıfır-esaslı bütçeleme gibi sistemler oluşturulmuştur.

Ülkemizde yaklaşık olarak 20 yıldır klasik bütçe sistemi terkedilmiş ve planlama-programlama-bütçeleme sistemi benimsenmiş bulunmaktadır. ancak, bu değişim-her ne kadar bir reform olarak düşünülüp sunulmuşsa da- gerçek bir dönüşüm niteliğinde olamamış, bekleneni verememiştir. Klasik bütçe sisteminin geçmiş yıllardaki gelişime dayanılarak yapılan tahminlerle sınırlı kalması, mevcut ödenek düzeyinin temel alınması, farklı harcama alternatiflerinin araştırılmaması ve harcama gerekçeleri ile kaynak dağılımı arasında ilişki kurulmaması gibi önemli eksiklik ve aksaklıkları, giderilmek bir yana, hemen tümüyle yeni döneme devrolunmuş; bütçe reformu harcamaların tasnif şeklinde yapılan değişikliklerle sınırlı kalmıştır. Aslında, bu sonucun sürpriz olmaması gerekir. Zira eğitim personel yönetimi ve politikası, enformasyon sistemleri, devlet muhasebesi ve denetim alanlarında yapılması gereken reformlar gerçekleştirilmeden, bütçe reformunun başarılması mümkün değildir. Nitekim böyle de olmuştur.

Planlama-programlama-bütçeleme sistemi, diğer modern bütçeleme sistemleri gibi, kamu kesiminde verimlilik ve etkinliği arttırmak amacı ile geliştirilmiştir. Verimlilik ve etkinliğin artıp artmadı-

ğını anlamının yegâne yolu ise "ölçmek"dir.

Kamu mal ve hizmetlerinin (kamusal programların) değerlendirilmesi süreci olarak tanımlanan program değerlendirme, program performansına ilişkin bilgi sağlama fonksiyonunu yerine getirecek tek araçtır. Program değerlendirme; 1. program performansının sistematik olarak ölçülmesini; 2. bu ölçüme dayanılarak çeşitli kıyaslamaların yapılmasını; 3. kamusal programlarla ilgili kararların alınmasında, politikacı ve yöneticilerce kullanılacak değerlendirme bulgularının ilişkisinin sağlanmasını gerçekleştirmektedir.

Bu tür ölçümler yapılmadıkça uygulama sonuçları hakkında sağlıklı bilgi sahibi olunamayacağı açıktır. Ölçümlerin yapılması ise herşeyden önce ölçümü yapabilecek nitelikteki personelin varlığına bağlıdır. Bütçenin hazırlanmasında görev alan bir memur, rasyonel karar alma tekniklerini kullanacak bilgi ve deneyimden yoksun ise, ölçümün gerçekleştirilebilmesi mümkün olmayacaktır. Bütçeleme sürecinde yer alan memurların bu konuda uzman olmadığı, başka alanlardan bütçenin hazırlanma çalışmaları için geçici olarak bu alana aktarılmış olduğu düşünüldüğünde, sistem analizi, yöneylem araştırması, maliyet-fayda analizi, maliyet-etkinlik analizi ve doğrusal programlama gibi tekniklerin sözkonusu elemanlar tarafından uygulanabilirliğinin bulunmadığı sonucuna ulaşmak güç olmayacaktır. Bunun doğal sonucu ise ödeneklerin

"elyordamı" yöntemi ile belirlenmesi olmaktadır.

Bu yöntemin, etkin bir bütçe sisteminin kaynakları verimliliği düşük faaliyetlerden yüksek olanlara doğru yeniden dağıtma fonksiyonunu yerine getiremeyeceği aşikârdır. Her bütçe hazırlık döneminde geçmiş yıl ödenek düzeylerini enflasyon oranında arttırıp, biraz da pazarlık payı ekleyerek belirlenen yeni mali yıl bütçe ödenekleri gerçek ihtiyaçları yansıtmaktan da uzak kalmakta, sadece israfın biraz daha büyümesine yol açmaktadır.

O halde, yapılması gereken, öncelikli faaliyetlerin gerçekçi bir şekilde belirlenmesidir. Bu ise, rasyonel karar alma tekniklerini kullanarak program değerlendirme yöntemlerini de uygulayabiler nitelikli uzmanların yetiştirilmesine bağlıdır.

Bütçe, geçici elemanlar tarafından değil her dairede bu konuda tam anlamı ile uzmanlaşmış elemanlarca yapılmalıdır. Bu öneri ilk bakışta rasyonel görünmeyebilir. Ancak, örneğin beş adet niteliksiz ve geçici bütçe elemanının işini, bir veya iki uzmanlaşmış bütçe elemanı rahatlıkla görebilecektir.

Etkin bir bütçe sisteminin oluşturulup uygulanabilmesi için -ister planlama-programlama bütçe sistemi, ister sıfır-esaslı bütçeleme sistem ya da bir başkası olsun-öncelikle uygun altyapının oluşturulması ve gerekli reformların gerçekleştirilmesi zorunludur. Başarı ancak böylelikle daha yakın olabilir.

DOĞAL GAZ SEKTÖR ARAŞTIRMASI

Muhammet KÖYMEN*

SUNUŞ

Aşağıdaki çalışma daha çok doğalgaz pazarına ilişkindir. Ancak sektör eski sistemlerle içiçe geçmiş olduğundan önce kısada olsa sektörün bütününe bakmak gerekli oldu.

Çalışma 1992 yılı başında İGDAŞ, EGO gibi kurumlar ve sektördeki firmalarla yüzyüze görüşmek suretiyle yapılmıştır. Pazar büyüklüğüne ilişkin varsayımlar firma yöneticileri ve diğer ilgili kuruluşların tahminlerinden hareketle oluşturulmuştur.

Elbette kullanıcının karşı karşıya olduğu sorunlar kapitalist amaçlı üretimin insani değerler dünyasında bir nesne haline getiren kar hırsı ve rekabete doğrudan bağlıdır. Biz yine de bu sorunlara ancak geçerken değindik.

TÜRKİYE'DE ISI SEKTÖRÜ VE DOĞALGAZ

Türkiye'de ısı sektörünün gelişimi son yıllarda hızla yeni pazarlar yaratma yönündedir. Önceleri odun, kömür ve diğer maddelerin soba içinde yakılması ile gerçekleştirilen ısınma, sonraları kalorifer sistemleri ile ısınmaya dönüşmeye başladı. Hemen ardından yerden ısıtma sistemleri geliştirilmeyi başladı. Bugün ise doğalgaz ile ısınma, sektörü etkilemeye başlamıştır.

Bu hızlı gelişimin yeni pazarlar yaratarak yol almasının yanında, aynı biçimde "vahşi kapitalizm" uygulamalarını çağrıştıracak tarzda kaynak kaybı ve insanların hayatlarına mal olan "kazalar"ın da oluşumu ile atbaşı gitmektedir. Bu, özellikle doğalgazın pazarlanmaya başlanması ile daha ciddi "felaketleri" potansiyel olarak barındıran bir güncelliğe de sahiptir.

Tablo 1

Türkiye'de Isınma Amaçlı Kullanılan Temel Yakıtlar ve Tüketim Miktarları-1991

YAKIT	TÜKETİM
Tezek	17.0 milyon ton
Odun	30.0 milyon ton
Kömür	7.5 milyon ton
Fuel-Oil	2.5 milyon ton
Doğalgaz	4.0 milyar m ³

Kaynak: DİS

Sektörün gelişimi içinde dikkati çeken üç temel nokta vardır. Birincisi, ısı sistemlerindeki yenilikler, eski pazar ile yanyana varolmaktadır. Bu açıdan sektör, bazı yönleri ile beyaz eşya kanalı ile,

* İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

bazı yönleri ile de inşaat malzemeleri kanalı ile birleşmektedir. Yeni yeni, özellikle doğalgazın gelişi ile birlikte ısı sistemleri pazarlayan yetkili satıcılık sistemi oluşmaya başlamıştır.

İkinci nokta, eskiyen teknoloji ile birlikte eskiyen ürünler pazarından, ağır ağır da olsa talep yeni ürünler pazarına kaymaktadır. Bu nedenle de eski teknikle üretilen yüksek fiyatlı ürünler pazarda giderek daha az yer bulabilmektedir.

Üçüncü nokta, ısınmanın yaşam tarzı ile ilişkisinden gelmektedir. Bu nedenle yeni sistemler ve yeni mamuller daha çok büyük kentlerde yaygınlaşmaktadır. Buna rağmen bir ölçüde kat kaloriferi ve merkezi sistem pazarlamasının sonucu olarak yanlış bilinçlendirme ile merkezi sistemden kaçış ve mülk edinme projesinin de etkisi ile kat kaloriferi sistemlerinin masraflı olmasına rağmen tercih edilmesi olgusu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2

Hanelerde Kullanılan Yakıt Türleri (%) -1992 (Tahmini)

	Toplam Haneler İçindeki Payı
Kömür	%43
Odun	%41
Fuel-Oil	%2
Tezek	%8
Diğer	%6
Toplam Hane (1992)	11.700.000 Adet
Kaynak: DİE	

Tablo 2'den de anlaşılacağı gibi toplam hanelerin %84'ü odun veya kömürle ısınmaktadır.

Öte yandan hane halkının %10'u kalorifer %89'u soba ile ve %1'i ise diğer yollardan ısınmaktadır.

Tablo 3

Hane Halkının Kullandığı Isınma Araçları (1992 Tahmini)

	Kalorifer Soba	Diğer	Hane Halkı
İstanbul	%30 %69.8	%0.2	1.900.000
Ankara	%30 %69.6	%0.4	900.000
Eskişehir	%15 %84.8	%0.2	165.000
Bursa	%9 %90.5	%0.5	365.000
Genel	%10 %89	%1	11.700.000

Kaynak: DİE

Yukarıdaki tablo doğalgaz kullanılmaya başlanıldığı bugünlerde sektörün durumunu göstermektedir. Elbette bu veriler ülkenin gelişmiş göstergeleri açısından en az hane başına buzdolabı adedi kadar önemlidir.

DOĞAL GAZLI MAMULLER PAZARININ GELİŞİMİ VE YAPISI:

Doğal gazlı mamuller pazarı temel olarak iki kısımda incelenebilir.

- Merkezi ısıtma sistemleri
- Bireysel ısınma sistemleri,

Merkezi ısıtma sistemleri pazarı, brülör, kazan ve dönüştürme faaliyetlerini kapsamaktadır. Bireysel ısınma sistemleri ise kat kaloriferi, kombi ve sobalardan oluşmaktadır.

Ülkemizde, doğal gaz ithalatı BOTAŞ tarafından yapılmaktadır. BOTAŞ gazı Ankara'da EGO'ya İstanbul'da İGDAŞ'a vermekte bu kurumlar ise dağıtımını yapmaktadır. Ana hatların döşenmesi ihale ile İGDAŞ, EGO gibi kurumlarca yapılmaktadır.

Ülkemizde düzensiz kentleşme ve konut sektörünün durumu ile doğal gaz çalışmalarında belirsizlik ortamı hakim olmaktadır. Firmalar bu belirsizlik nedeni ile İGDAŞ ve EGO'yu suçlarken (Ankara'da firmalar EGO'dan memnunlar), İGDAŞ ve EGO, bunun nedeninin düzensiz şehirleşme olduğunu belirtmektedir.

Aslında bu belirsizlik ortamı en çok 1988-1990 yılları arasında yaşanmıştır. Bu yıllarda pazara giren firmalar içinde zamanlamadaki yanlışlar nedeniyle batan ya da zorluklar geçiren firma sayısı kabardır. Ülkenin bütününde var olan tekelleşme olgusu, sektörde kısa sürede çok sayıda firmanın batmasının bir nedenidir. Bu nedenle pazarın gelişimi daha çok ithalata bağlıdır. Fiili olarak pazar haline gelen Ankara'da Nisan 1991'e kadar özel firmalar girememiştir. Bu özellikle, brülör ve doğal gaz sobası için geçerlidir. EGO İngiliz NUWAY, HAMWORTHY, BRAY brülörleri ile, yine İngiltere'den ithal edilen Baxi, Valor ve Bantam markalı sobaları satmıştır. Brülör ve soba pazarı Nisan 1991'den itibaren özel sektöre açılmıştır.

Gelişimin bu tarz bir yol izlemesi, pazarın henüz büyük bölümünün realize olmamış oluşu ithalatın pazara egemen olması sonucunu doğurmaktadır. Brülör üreticisi firmalar olan Alarko, Gökçe, Selnikel ve Gaz Teknik firmaları da önceleri ithalat yolunu tutmuştur. Bu firmalar içerisinde Gökçe ve Gaz Teknik üretime (doğal gazlı brülör üretimine) başlamıştır.

Brülör pazarında büyük ölçekli firmaların yanında çok sayıda küçük firma da bir Avrupa firmasından lisans alarak pazarlama işine atılmaktadır. Bu noktada ise karşımıza kazan pazarı ve dönüşüm faaliyetleri çıkmaktadır.

Kazan sektörü brülör sektöründe farklılıklar arz etmektedir. Kazan sektörü temel olarak iki kısımda incelenebilir.

Birincisi Çelik kazan pazarı, ikincisi döküm kazan pazarıdır.

KENTLERDE, KÖYLERDE BÜTÜN TÜRKİYE'DE

İPRAGAZ
UZUN

İPRAGAZ
ŞİŞMAN

İPRAGAZ
FİKNİK

İPRAGAZ

"Büyüklüğüne güvenin"

YİNE ZİRVEDE, YİNE BÜYÜK ALTIN

1992 yılında Ürgüp'te
yapılan 6. Uluslararası
Şarap Yarışmasında
"BÜYÜK ALTIN"
madalya kazanmıştır.

TEKEL

Şampuan + Saç kremi + Koruma faktörü

ŞİMDİ NIVEA

3'ü 1 arada

A2 REKLAMCILIK

nutmayın! 3 2'den büyüktür!

Başkaları için, aşağıda okuyacaklarınız 6 sayfa ilanı doldururdu. Oysa lider Ziraat için bu başarılar olağan.

Ziraat yurt içinde ve yurt dışında Türk Bankacılığı'nın lideri olmanın sorumluluğuyla atılımlarını sürdürüyor. Dünyanın önemli merkezlerindeki Ziraat'lerin yanına yenileri ekleniyor.* Türkiye'nin Bankası Ziraat Türkiye'yi dünyaya, dünyayı Türkiye'ye daha da yakınlaştırmak için şimdi Orta Asya Cumhuriyetleri ve Rusya'da.

1. Rusya'da	Türk - Rus Bankası
2. Azerbaycan'da	Türk - Azeri Bankası
3. Kazakistan'da	Türk - Kazak Bankası
4. Özbekistan'da	Türk - Özbek Bankası
5. Türkmenistan'da	Türk-Türkmen Bankası

Yurt içinde de Ziraat'e ait mevduat rekorunu
gene ancak Ziraat aşıyor...

6. Türk Milleti'nin 1992'de Ziraat'e emanet ettiği mevduat

60 Trilyonu aştı

1991'de rekor kırarak 31.6 Trilyon olan mevduatımız bir yılda %100 arttı. Bu, Türk Milleti'nin artan güveni demek. Verdiğiniz bu destek Ziraat'in yurt içinde ve yurt dışında devam edecek başarıları demek. Teşekkür ederiz.

Bazıları konuşur, Ziraat başarır.

T.C. ZİRAAT BANKASI

Türkiye'nin Bankası

Çelik kazanlar ülkemizde imal edilmekte olup, pazarın genel görünümü yukarıda çizilmiştir DÇD, Erginsan, DESA, Sungurlar, Selnikel gibi çelikkazan üreticileri doğal gazlı pazara adapte olmakta zorlanmamışlardır. Öte yandan döküm kazanlar ithalat yolu ile pazara girmektedir.

Hem büyük firmalar, hem de küçük firmalar pazarda iyi bir yer tutabilmek için kazan ve brülör pazarlamasına (dönüşüm hizmetlerini verebilecek bir organizasyon da gerçekleştirerek) birlikte girmeye çalışmaktadırlar.

ÜRETİM TEKNOLOJİSİ

a) BRÜLÖR:

Doğal gazlı brülör üretimi bugünkü durumda iki firma tarafından yapılmaktadır.

Sıvı yakıtlı (fuel-oil, motorin) brülör ile doğal gazlı brülör arasında önemli farklılıklar vardır. Ancak yine mevcutta sıvı yakıtlı brülör üreticisi olan firmaların, doğal gazlı brülör üretimine girmeme nedenleri pazarın tam olarak açılmaması, yeterli büyüklüğe ulaşmamasıdır.

Halen üretim yapan firmalar ise aşağıdaki 5 kalemi ithal etmek zorundadır.

- 1- Beyin
- 2- İşletme Selonoiti (Operation Valf)
- 3- Emniyet Selonoiti (Safety Valf)
- 4- Gaz proses data
- 5- Hava proses data

Bu malzemeler Landis (Almanya), Brehma (İtalya) Kromschöder, DUNGS (Alman), UGB (İtalya) gibi firmalardan ithal edilmektedir. Üretim maliyetinin %70'ini bu beş kalem oluşturmaktadır. Ayrıca bazı firmalar yan sanayi nedeniyle kaliteli malzeme bulamadıklarından fan'ı da ithal etme yoluna gitmektedir. Böylelikle sözü edilen brülör üreticileri daha çok "dökümcü" sıfatına sahiptirler. Standartkcsal Lisans ile çalışan DESA beynin üzerine yerleştirildiği elektronik panoya monte etmek için (Türkiye'de monte etmek için) hazırlıklar yapmaya başlamıştır. Oysa DESA kendisine brülörçü firma sıfatını vermemektedir. DESA'nın brülör piyasasına girişi yukarıda anlatıldığı gibi tüketicinin kazan ve brülörü aynı firmadan talep etme eğilimi sonucudur.

b) KAZAN:

Döküm kazanları ülkemizde üretilmemektedir. (TDD kat kaloriferi kazanları üretimine yeniden başlamak üzeredir). Döküm kazan teknolojisi, işçilik maliyetlerinin az olduğu teknik yoğun bir teknolojidir. Buna karşın çelik kazan üretimi basit tekniklerle gerçekleştirilebilen, emek yoğun bir üretilmektedir. Bu nedenle Türkiye'de çelik kazan üretimi

oldukça yaygındır. 550 firma çelik kazan üretmektedir.

Öte yandan çelik kazan ithal edebilmek, işçilik maliyetlerinin yüksekliği ve ulaşım maliyetleri nedeniyle tercih edilmemektedir.

Türkiye'de çelik kazan üretiminde iddialı olan bir kaç firmadan biri olarak Erensan, Rohleder firması ile yaptığı anlaşma gereği, Know-How karşılığı olmak üzere Avrupa ülkelerine (Almanya ve İsviçre) ihracat yapmaya başlayacaktır. (Anlaşma Şubat 1992'de imzalanmıştır).

Ancak mevcutta üretilen çelik kazanlar, aynı biçimi ile doğalgaza dönüştürülmesi durumunda düşük verimli çalışmaya razı olunacak demektir. Mevcut çelik kazanlar radyasyon yolu ile ısınmayı sağlamaktadır. Özellikle DÇD kazanları böyledir. Oysa doğal gazın alevinin kırmızı renkte olmaması nedeniyle bizzat yüzeyi ısıtması gerekmektedir.

İtalya'da çelik kazanlar, toplam kazanların %65'ini oluştururken, Almanya ve İngiltere'de ağırlık döküm kazanlardadır. İngiltere'de kazanların %80'i dökümdür. Türkiye'nin daha çok İtalya örneğine benzeyeceği sanılmaktadır.

Döküm kazan yüksek teknoloji gerektirmektedir, ayrıca konulacağı yerde montajı yapılabilmektedir. Döküm kazanların parçalar şeklinde ithal edilmesi mümkün olmaktadır. Bu durum da ithalatla kolaylıklar sağlamaktadır. Almanya ve İngiltere'de çelik kazanların (özel olarak dizayn edilmesi, işgücü maliyetlerinin yüksekliği nedeni ile) fiyatları dökümlerden yüksek iken, ülkemizde tersine döküm kazanı fiyatları daha yüksektir.

Öte yandan diğer faktörler aynı olmak üzere (yani proje ve işçilikten kaynaklanan sorunlar olmadığı varsayımı altında) döküm kazanın verimi, çelik kazanın veriminden daha yüksektir.

Tüketici tercihi açısından kazan-brülör sisteminin verimi ve sessiz çalışması oldukça önemlidir. Bu nedenle atmosferik kazanların şansı vardır.

c) BACA SİSTEMİ:

Ankara doğal gaz çalışmalarında doğal gaz kullanmaya başlayan konutlarda en ciddi problem baca sistemidir.

EGO 1992 Ocak ayından itibaren baca sisteminin uygun olup olmadığına bakmakta uygun olmayan baca sistemine sahip mahallerde, soba dahil doğal gaz ile ilgili herhangi bir ısıtma aracının takılmasını engellemektedir.

1991 yılının son aylarında birlikte baca sistemleri de satılmaya başlanmıştır. Bu konuda faaliyet gösteren başlıca firmalar Form A.Ş., Isısan, Süperlit ve Koçtaş'tır. Pazarlanan (ithal edilmek suretiyle) başlıca baca sistemleri ise şunlardır; Cem baca ekipmanları, Alüminyum spiral baca e-

kipmanları çelik baca sistemleri, Asbestli Çimento-
dan imal edilen baca sistemleri. Avrupa'da ilk dö-
nemler yaygınlaşan asbestli çimentodan imal edi-
len baca sistemlerinin kanserojen maddeler içerdi-
ği söylenmektedir.

Çelik ve Alüminyum'dan yapılan bacalar,
düzgün baca sistemine sahip binalarda bacanın iç-
çine geçirilebilmektedir. Ancak bacanın düzgün ol-
maması durumunda alüminyum baca sistemlerin-
de çatlamalar oluşmakta (alüminyum spiral malze-
menin döşenmesi daha kolaydır), çelik sistemler
ise işlememektedir. Diğer baca sistemleri ise yeni
bir baca yapılması şeklinde kullanılmaktadır. Baca
sisteminin düzgün olmaması durumunda zorunlu
olarak ikinci bir baca sistemine ihtiyaç duyulmak-
tadır.

d) KAT KALORİFERİ, KOMBİ VE DOĞAL GAZ SOBALARI:

Kat kaloriferi, suyu ısıtmaması nedeni ile gi-
derek tercih edilmemektedir. Örneğin Alarko kat
kaloriferi satışlarını 1992 yılı başından itibaren dur-
durmuştur. Kombi, kat kaloriferine ikame edilmek-
tedir. Kombi üretimi, lisans altında yapılmaktadır.
En son Alarko montaj üretimine geçmiştir. Piyasa-
ya 2.000 adet kombi satan Ferroli toplam satışını
30.000 adete çıkardıktan sonra Türkiye'de üretime
geçmeyi planlamaktadır.

Doğal gaz sobasında ise ithal ürünlerin ya-
nısına yerli üretim mevcuttur. TDD, Auer, Şakir
Zümre üretim yapmaktadır. Asya-Delogni, Süs-
ler, Termosit* ve Simtel üretim hazırlıkları yapmak-
tadır. Alarko ise doğal gaz sobası satışını bırak-
mıştır. Baymak-Baxi ilişkisi Baymak'ın geçirdiği
sarsıntı sonucu bitmiştir. İngiltere'den ithal edilen
(EGO tarafından) Baxi, Valor gibi sobaların gaz
kesilmesi emniyeti mevcut değildir.

PAZARIN BÜYÜKLÜĞÜ, REKABET VE FİRMALARIN PAZAR PAYLARI

DOĞAL GAZ PROJESİNDE SON DURUM:

Doğal gaz projesi kapsamında 4 il yer al-
maktadır. Bu illerde doğal gaz çalışmalarının son
durumu şöyledir.

Ankara'da 150.000 konuta doğal gaz ulaştır-
ılmış olup fiilen kullanılmaktadır. Tüketilen doğal
gaz ise 250.000 konuta eş değerdir. (Büyük çaplı
kullanıcılar Gülhane Hastahanesi, ODTÜ, TBMM
v.b. bu rakama dahildir.) 26.03.1992 tarihinde
EGO/Maltepe'de yapılan toplantıda, firmalara Gazi
Osman Paşa, Emek ve Bahçeli'de her tür işleme
(projeye) başlanabileceği duyurulmuştur. 1992 yılı
sonuna kadar Dikmen, Etlik, Cebeci ve Yeni Ma-
halle'ye doğal gaz kullanımına başlanması plan-

lanmaktadır.

Ankara'daki 13.000 kazanın %60'ı katı,
%40'ı sıvı yakıtlıdır. EGO kazan dönüşümleri için
20 yaş sınırını koymuştur. Buna bağlı olarak 8000
kazanın dönüştürülebilir olduğu belirtilmiştir. An-
cak bugüne kadar 6500 kazan yenilenmiş veya
dönüştürülmüştür. 20 yaş sınırı nedeniyle dönüşü-
müne izin verilen kazanlarda ciddi bir verim düşü-
şü yaşanmıştır. Ankara doğal gaz faturalarının "el
yakmasının" bir nedeni bu verim düşüşüdür. Ayırı-
ca mevcut (dönüştürülen) çelik kazanların (ki ço-
ğunluğu çeliktir) gaz altı kaynak ile kaynatılmamış
olmaları nedeni ile yüksek ısıya sahip doğal gaz
kullanımına bir iki yıldan fazla dayanamayacağı
belirtilmektedir.

İGDAŞ yetkililerinden alınan bilgiye göre İs-
tanbul doğal gaz projesi 2010 yılında 1.000.000 a-
boneye ulaşmayı hedeflemektedir. 1992 yılında
gaz verilmesine başlanacak semtler şunlardır.
Pendik, Kartal, Maltepe, Küçükyalı, Yakacık, Bos-
tancı. 28 Mart 1992 itibari ile İGDAŞ'ın abone sa-
yısı 16.000'dir. İGDAŞ'ın planlarında yıl sonuna
kadar 300.000 aboneye ulaşılması hedeflenmek-
tedir. Ancak bunun gerçekçi bir rakam olmadığı i-
fade edilmektedir. Ayrıca İGDAŞ'ın yeterli hazırlık-
ları henüz yapmaya başladığı bilinmektedir. Hazi-
ran-Temmuz aylarında doğal gaz İstanbul pazarı-
nın açılacağı belirtilmektedir.

İstanbul projesinin %60'ı konut, %40'ı sana-
yiye enerji sağlamak için tasarlanmış olup, hat ba-
tıda Esenyurt, doğuda Dolayoba'dan beslenmek-
tedir. 10'ar devreli 100.000 servis hattından
1.000.000 abone hedeflenmektedir. Bu çerçevede
İstanbul, Haliç, Beyoğlu ve Anadolu yakası olmak
üzere üç bölgeye ayrılmıştır.

Bursa doğal gaz projesi İstanbul projesinin
küçük bir modeli olarak düşünülmüş, Fransız-
Sotregaz firmasınınca etüd edilmiştir.

1992 Nisan ayında Altınparmak, Çekirge
dolaylarından gaz girişi yapılması planlanmıştır.
Tüm kazanların doğal gaza dönüşmesi ve ilk etap-
ta 90.000 konuta gaz verilmesi planlanmıştır.

Bugün Eskişehir Organize Sanayi Bölgesin-
de 101 adet fabrika istediği an gaz kullanabilir du-
rumdadır. Eskişehir'in Fizibilite çalışmaları henüz
bitmemiştir. Belediye sınırları içindeki alanın fizibi-
lite etüdleri Natargas-Danimarka firmasına yaptırıl-
mış ve henüz sonuçlanmıştır. Ayrıntılı bilgi mevcut
değildir.

PAZAR BÜYÜKLÜĞÜ TAHMİNİ

Pazar büyüklüğü hesaplamasında 1991 so-
nu itibariyle 4 il temel alınmak durumundadır. Bu
açıdan bugüne kadarki gelişimi ile oluşmuş fiili pa-
zar ile, plan gereği henüz kullanıma açılmamış po-
tansiyel pazar ayrımı önem kazanmaktadır.

Tablo 4

Ankara'da Fıili Kazan ve Brülör Pazarı
(Mayıs 1991 Tarihine Kadar)

	Adet	%
Döküm Kazan	500	14.3
Çelik Kazan	3.500	85.7
KAZAN TOPLAMI	4.000	-
Brülör EGO Satışları	4.200	
Firma Satışları	2.300	

Tablo'da görüldüğü gibi kazan toplamı ile satılan brülör adedi birbirinden farklıdır. Bunun nedeni 2500 adet kazanın (ki bunların hemen hemen hepsi çelik kazandır) dönüştürülmüş olmasıdır. Dönüştürme işleminde kazan satılmamakta, ancak brülör her halde satılmaktadır.

Ankara'da doğalgaz kullanan 150.000 konutun %72'si merkezi ısıtma, %20'si kat kaloriferi ve %68'i doğalgaz sobası kullanmaktadır. EGO retkilileri 35.000 adeti soba pazarına %70'ini hermetik tipteki sobaların oluşturduğunu söylemektedir.

Öte yandan dönüştürme işlemleri sonucu curulan sistemlerin en önemli sorunlarından birisi se baca zorunludur. Doğalgaz beton bacaların aşınması ve dökülmesine yol açmaktadır.

Sistemdeki kargaşa, bilinçlendirme eksikliği pazarlama firmasının kendi ürününü satmak için kendi sistemlerini öne çıkarmasının daha büyük çaplı "kazalar" doğurması beklenmektedir.

Halen Ankara'da 6500 adet kazan ya dönüştürülecek ya da yenilenecektir. EGO'nun ve firmaların tahminleri merkezi ısıtmanın oranının azalacağı yönündedir. Soba ve kat kaloriferinin, özellikle de kat kaloriferinin payının artacağı tahmin edilmektedir.

İstanbul'da İGDAŞ yetkilileri 1992 sonunda 300.000 adet aboneye ulaşmayı hedeflemişlerdir. Mayıs sonu itibarıyla abone sayısı 18.000 civarındadır. Bu rakamlar İGDAŞ'ın hedeflerinin gerçekleşme şansının düşük olduğu izlenimi doğurmaktadır.

İstanbul'da 109.200 regülatör kutusu vardır. Bunların 28.500'ü havagazı abonesidir. 80.700 adet yeni abonenin 41.300 adetinin merkezi ısıtma'ya uygun olduğu 39.400 adet regülatörün ısıdestik hizmetlere uygundur.

Eski binaların İstanbul'da, ortalama 6 daire, yeni binaların ise ortalama 12 daire olduğu varsayılarak aşağıdaki hesaplar yapılabilir.

$$\begin{aligned}
 41.300 \times 12 &= 495.600 \\
 28.500 \times 6 &= 171.000 \\
 &666.600 \text{ mesken}
 \end{aligned}$$

Toplam yaklaşık 70.000 apartmanın %60'ında merkezi ısıtma sistemi vardır. Yani 42.000 apartmanın merkezi sistemi mevcuttur.

Tahminlere göre bu apartmanların %15'i bireysel ısıtma (kat kaloriferi, kombi) seçecektir. Öyleyse 6300 apartman (ortalama 12 daireden 75.600 mesken) seçecektir. Öyleyse 75.600 katkaloriferi ve kombi talebi tahmin edilebilir.

35.700 (42.000 apartmanın %85'i) apartman merkezi sistemle ısıtılırsa ve tahminlere göre bunların %40'ı mevcut kazanına brülör taktırıp, dönüştürürse, toplam 21.500 kazan ve 35.700 brülör ihtiyacı olacaktır.

Merkezi ısıtma sistemi zaten bulunmayan yaklaşık 28.000 apartmanın mesken sayısının, merkezi ısıtma sistemi bulunan yerlerden daha az olduğu biliniyor. Bu nedenle 6 daire ortalama olarak kabul edilebilir. Bu durumda $28.000 \times 6 = 168.000$ mesken bireysel ısıtmayı seçmek zorundadır.

%30'u dönüşüm yaptırmayı reddederse (mali nedenlerden) 117.000 mesken ya soba ya da katkaloriferi kullanmak durumundadır. Soba ve katkaloriferi oranının %40-%60 olduğu ve her konutta ortalama iki doğalgaz sobası kullanılmak zorunda olduğu düşünülerek bu hesap ilerletilebilir.

Öte yandan "domestik hizmet"e uygun 39.400 regülatörün yaklaşık 125.000 meskene hizmet verdiği ve bunların zorunlu olarak katkaloriferi veya soba kullanmak zorunda olduğu (doğalgaz ile ısıtmak isterlerse) açıktır.

Tüm bu veriler soba/katkaloriferi oranları v.b. daha gerçekçi biçimde tahmin edilerek değiştirilebilir.

Sonuç olarak İstanbul pazarı 2010 yılına kadar şöyle olacaktır; Brülör 35.700 adet, soba 204.000 adet, katkaloriferi veya kombi 216.000 adet, kazan 21.500 adet....

Bursa ve Eskişehir'e ilişkin yeterli veri yoktur. Öte yandan 2010 yılına kadar yapılacak konutlar bilinçli olarak ihmal edilmişlerdir.

FİRMALARIN PAZAR PAYLARI

Sektörün geleceği açısından firmaların pazar payları bir ışık verecektir. Tüm veriler ilgili firma ve EGO'dan alınmıştır.

Ankara'da Brülör Payı (Mayıs 1992'ye kadar)

	%
EGO'nun satışları	%65
Nurvlay	%45
Diğer Markalar	%20
Alarko (Lombardini)	%7,5
Süpermatik (Boltur)	%6,8
Yetsan	%4,5
Isıgaz (Oertli)	%3,1
TDD (Elko)	%3,0
Gökçe (Guened)	%3,0
Diğer	%7,1

Kazan Pazarında Ürünlere Göre Pazar

(Tüm Türkiye)

Sanayi kazanları	%2
Döküm kazanlar	%13
Çelik kazanlar	%85

Kazanda Pazar Payları

	Döküm*%
Buderus	%45
TDD	%25
Alarko	%30

*Döküm kazan üretimi 1991 yıl sonuna kadar ülke içinde yoktur. TDD yeniden döküm kazan üretimine hazırlanmaktadır.

Çelik Kazanda Pazar Payları

	%
6 Büyük Firma	50
500'ün üzerinde küçük firma	50

Öte yandan bir rekabet biçimi bayilik sistemi üzerinde yürümektedir. Pekçok firma, makine mühendisi istihdam eden bayiler aracılığıyla çalışmak durumunda olmasına rağmen, rekabet bu noktada taviz vermeyi beraberinde getirmektedir. Elbette bunun faturası kullanıcıya çıkacaktır.

DOĞALGAZIN SEKTÖRLERE ETKİSİ

Aslında yapılan planlara rağmen doğalgaz kullanımının 2010 yılına kadar oturacağı düşünülmelidir.

YIL	Taahhüt Edilen Doğalgaz Miktarı-Milyon m ³
1987	700
1988	2000
1989	3000
1990	3300
1991	3500
1992	4700
1995-2010	5000 -6000

KAYNAK: DEİ

Öte yandan ithal edilen doğalgazın 2.8 milyar m³/yıl kadarı elektrik sektöründe (Tek Trakya Kombine Çekim Santrali 1.2 milyar m³/yıl ve yapımı süren Ambarlı Termik Santrali 1.6 milyar m³/yıl) kullanılacaktır. %26'sı konutlarda kullanılacaktır.

Doğal gaz getirilmesinde, depolanmasında,

alt yapının inşaa edilerek gazın dağıtılmasında ve yakılarak kullanılmasında katkısı olan sanayi kuruluşlarının faaliyetlerini direkt olarak etkilenecektir.

* Ekonomimizdeki rolü, sanayi kuruluşlar kadar önem taşıyan, doğal gazın getirilmesinde dağıtım için altyapının tesisinde rol alan inşaat ve taahhüt sektörü;

* İnşaat sektörüne malzeme verecek olan boru, vana, fittings, armatür, detantör ve sayaç üreticileri.

* Doğal gazın yakılarak kullanımını sağlayarak brülör, fırın, kazan, şofben, kat kaloriferi, ısıtıcı üreticileri

Bahsi geçen sanayi kollarına doğal gazın etkisi de aşağıda belirtildiği şekilde olacaktır.

* Yeni yatırımlara girme veya mevcut tesislerin tevsi, modernizasyon, yenileme, kalite düzeltme ve entegrasyonu yönünde imkanlar doğacaktır.

* Yabancı firmalar ile işbirliği artacak, muhtemel ortak yatırımlar ve lisans anlaşmaları ile kapital, teknoloji, bilgi transferi sağlanacaktır.

* Genelde ısı sektörü hareketli bir devreye girecek, ve dinamik bir ortam doğacaktır. Yeni firmalar piyasaya girecek, rekabet artacaktır. Mevcut ürünlerde daha rasyonel bir imalata gidilecek kalite yükselecek ve ürünler tip ve model bakımından çeşitlenecektir.

* Fanlı brülörlerin yanında, diffüzyon alevli brülörler, atmosferik brülörler, reküperatif ve regeneratif brülörlere talep başlayacaktır. Doğal gazın temiz olma, kolayca yanma, sistemde kolay kontrol edilebilme özelliği bu tip brülörlerde ortaya çıkacaktır.

* Kazanlarda karşı basıncı yüksek ve daha randımanlı dizaynlara geçiş mümkün olacak, baca gazından faydalanılarak ekonomizer kullanımına önem verilecektir. Doğal gazla çalışan şofbenler ve atmosferik kazanlar ile hem sıcak su ve hem de dairelerin ısınma ihtiyacı motorine nazaran daha ekonomik olarak karşılanacaktır.

* Proses kontrol, otomatik kontrolün kullanımı ve bu sistemlere güven, fuel-oil'in özellikleri sebebiyle yeterince yaygınlaşmamıştır. Doğal gazda bu değişecektir. Kontrol sistemlerinden netice alınacağı için konu tekrar önem kazanacak ve firmalar için cazip bir sektör haline gelecektir.

* Sanayi mühendislik hizmetlerine, araştırmacılığa, incelemeyi öğrenmeye ve öğretmeye değer verecektir. Elemanların gaz konusunda ill önce yetişmeleri daha sonra da kullanıcıların ve uygulayıcıların aydınlatılmaları gerekecektir.

TÜRKİYE EKONOMİSİ - MART 1993

Hazırlayan: Dr. Osman Çetinkaya

		DİE SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ	İMKB ENDEKSİ AYSONU	GE	TEF	TARIM	MADEN	İMALAT	ENERJİ	İÇ TİCARET HADLERİ	
										TÜKETİCİ/ TOPTAN	TARIM/ SANAYİ
1992	1	135	4,926	1,047	894	916	861	872	1,097	117.1	105.0
	2	128	3,664	1,099	941	1,064	872	889	1,120	116.9	119.7
	3	139	4,129	1,153	981	1,169	890	910	1,148	117.5	128.5
	4	128	3,686	1,196	1,003	1,160	901	941	1,174	119.3	123.2
	5	140	3,297	1,207	1,010	1,050	961	983	1,212	119.5	106.8
	6	128	4,407	1,213	1,012	935	1,017	1,020	1,255	119.8	91.7
	7	142	5,287	1,229	1,031	855	1,111	1,066	1,306	119.2	80.2
	8	137	4,157	1,276	1,080	903	1,135	1,117	1,346	118.1	80.8
	9	151	3,976	1,371	1,148	994	1,155	1,180	1,396	119.4	84.2
	10	156	3,642	1,474	1,212	1,069	1,201	1,242	1,438	121.6	86.1
	11	149	3,843	1,546	1,254	1,125	1,249	1,280	1,481	123.3	87.9
	12	149	3,956	1,588	1,299	1,187	1,287	1,320	1,527	122.2	89.9
1993	1		4,280	1,672	1,365	1,280	1,297	1,366	1,792	122.5	93.7
	2		5,924	1,739	1,436	1,439	1,385	1,409	1,841	121.1	102.1

YILLIK ORTALAMALAR (*)

1990	130	3,256	455	426	422	403	431	373	106	99
1991	134	4,369	754	661	636	657	669	653	114	95
1992	140	3,956	1,283	1,072	1,036	1,053	1,068	1,292	119	99

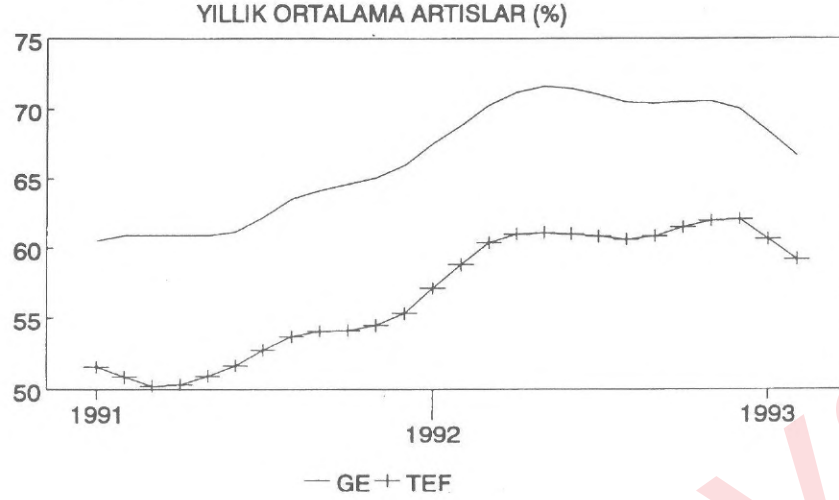
YILLIK ARTIŞLAR (%)

1990	10.0	46.8	60.3	52.3	70.6	48.7	46.9	56.5	5.1	17.4
1991	3.2	34.2	66.0	55.3	50.8	63.3	55.3	75.1	6.8	-3.5
1992	4.3	-9.5	70.1	62.1	62.7	60.3	59.7	97.7	5.0	3.5

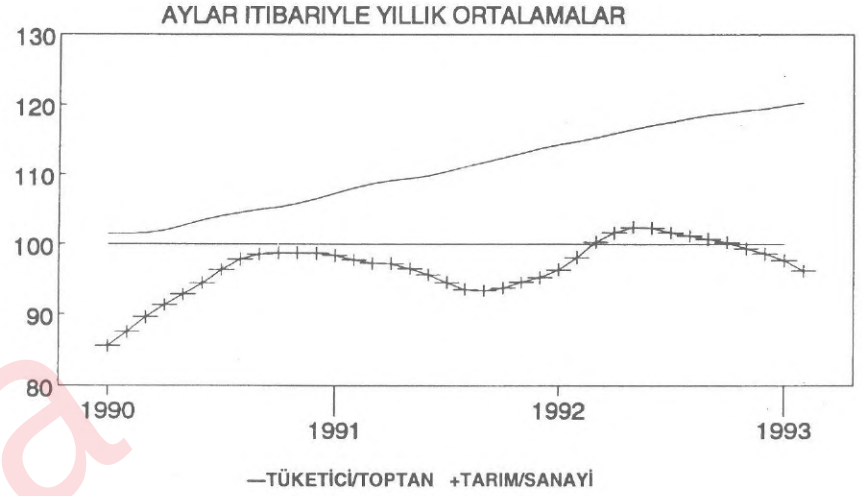
YILLIK ORTALAMA ARTIŞLAR (%)

1992	1	5.2	-6.2	67.5	57.2	54.6	64.5	56.3	79.8	6.6	-2.0
	2	5.2	-12.0	68.9	58.9	59.4	65.5	57.0	84.1	6.2	0.3
	3	4.9	-14.9	70.3	60.4	64.4	64.5	57.2	88.5	6.1	3.0
	4	5.3	-15.0	71.2	61.0	66.7	62.6	57.2	93.3	6.3	4.4
	5	4.0	-15.3	71.6	61.1	68.4	61.1	56.7	96.2	6.5	6.0
	6	5.5	-12.8	71.5	61.0	68.6	60.4	56.4	98.2	6.6	6.9
	7	4.6	-4.0	71.1	60.8	68.1	60.4	56.2	100.4	6.4	7.4
	8	4.2	1.2	70.5	60.6	68.0	59.9	56.1	99.5	6.2	8.1
	9	4.5	8.3	70.4	60.9	67.4	60.1	56.6	98.6	6.1	7.8
	10	4.5	15.0	70.6	61.5	66.6	60.5	57.7	97.9	5.7	6.9
	11	4.4	12.4	70.6	62.0	64.6	60.4	59.0	97.3	5.4	5.0
	12	4.3	8.7	70.1	62.1	62.7	60.3	59.7	97.7	5.0	3.5
1993	1		5.6	68.4	60.6	58.7	58.8	59.2	92.4	5.0	1.3
	2		14.1	66.7	59.2	53.7	58.3	59.2	87.8	4.8	-1.9

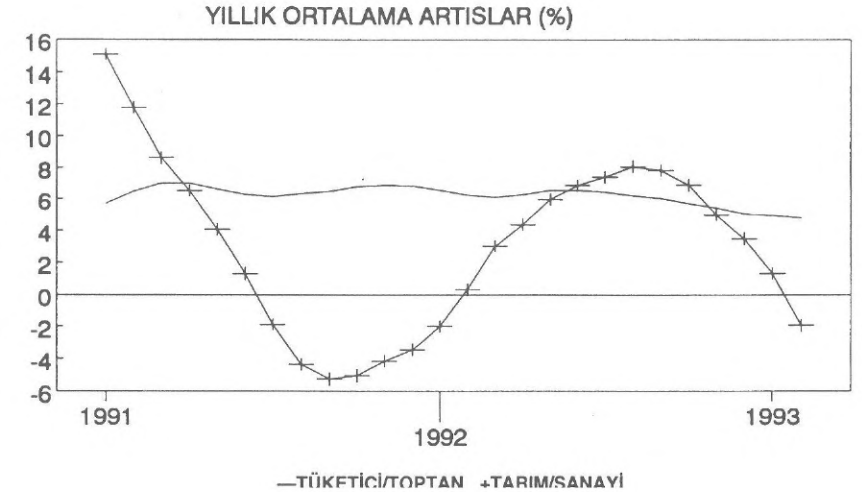
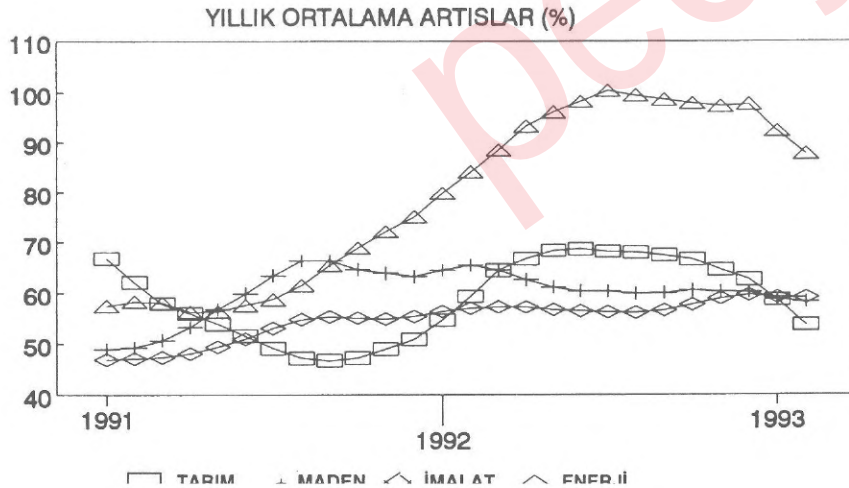
ENFLASYON

İC TİCARET HADLERİ

TOPTAN ESYA FİYATLARI (TEF)

		AY ORTALAMALARI		AY SONU DEĞERLERİ						\$ PARİTELERİ						
		\$	DM	\$	DM	STG	00 LIT	YEN	FF	SF	DM/\$	\$/STG	00LIT/\$	YEN/\$	FF/\$	SF/\$
1992	1	5,312	3,379	5,486	3,434	9,880	457	4,377	1,007	3,856	1.60	1.80	12.0	1.25	5.45	1.42
	2	5,663	3,504	5,849	3,575	10,318	477	4,533	1,052	3,936	1.64	1.76	12.3	1.29	5.56	1.49
	3	6,088	3,667	6,241	3,788	10,820	502	4,675	1,117	4,156	1.65	1.73	12.4	1.34	5.59	1.50
	4	6,431	3,887	6,594	3,985	11,701	530	4,938	1,181	4,332	1.65	1.77	12.4	1.34	5.58	1.52
	5	6,707	4,122	6,854	4,208	12,358	559	5,287	1,254	4,644	1.63	1.80	12.3	1.30	5.47	1.48
	6	6,882	4,375	6,868	4,513	13,084	597	5,501	1,342	5,013	1.52	1.90	11.5	1.25	5.12	1.37
	7	6,938	4,655	7,059	4,745	13,514	628	5,523	1,406	5,321	1.49	1.91	11.2	1.28	5.02	1.33
	8	7,087	4,877	7,051	5,015	13,989	655	5,720	1,469	5,607	1.41	1.98	10.8	1.23	4.80	1.26
	9	7,266	5,024	7,317	5,110	12,948	605	6,121	1,511	5,847	1.43	1.77	12.1	1.20	4.84	1.25
	10	7,538	5,134	7,838	5,111	12,349	591	6,409	1,507	5,734	1.53	1.58	13.3	1.22	5.20	1.37
	11	8,107	5,119	8,281	5,161	12,487	591	6,656	1,522	5,725	1.60	1.51	14.0	1.24	5.44	1.45
	12	8,343	5,275	8,556	5,303	12,958	583	6,869	1,556	5,862	1.61	0.66	14.7	1.25	5.50	1.46
1993	1	8,694	5,384	8,719	5,509	13,182	588	7,026	1,625	5,994	1.58	0.66	14.8	1.24	5.36	1.45
	2	9,032	5,510	9,135	5,603	13,063	581	7,794	1,651	6,047	1.63	0.70	15.7	1.17	5.53	1.51

YILLIK ORTALAMALAR YIL SONU DEĞERLERİ(*)

1989	2,606	1,619	2,951	1,929	5,579	256	2,161	568	2,260	1.53	1.89	11.5	1.37	5.20	1.31
1991	4,167	2,508	5,075	3,340	9,482	441	4,034	978	3,748	1.52	1.87	11.5	1.26	5.19	1.35
1992	6,864	4,418	8,556	5,303	12,958	583	6,869	1,556	5,862	1.61	1.51	14.7	1.25	5.50	1.46

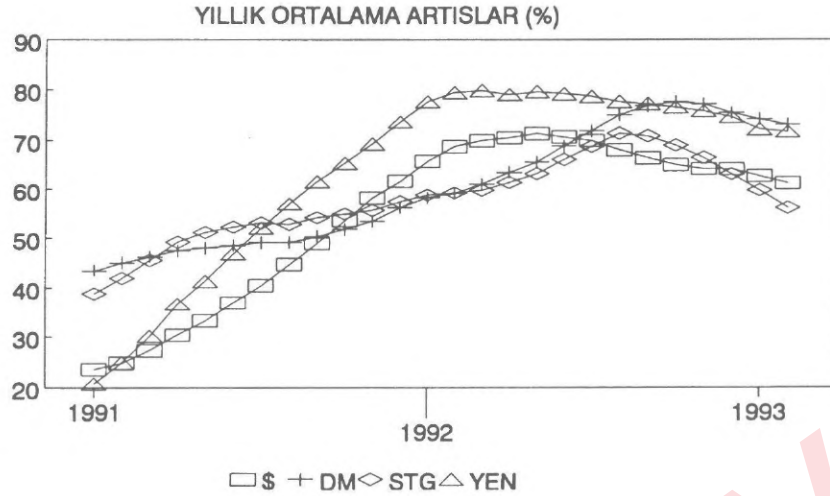
YILLIK ARTIŞLAR (%)

1990	23.0	43.5	28.1	40.8	49.8	40.1	33.6	41.8	50.5	-9.1	17.0	-8.6	-4.1	-9.7	-14.9
1991	59.9	54.9	78.9	64.8	61.0	64.3	80.3	62.8	58.8	8.5	-10.0	8.9	-0.8	9.9	12.7
1992	64.7	76.2	68.6	58.8	36.7	32.1	70.3	59.1	56.4	6.2	-18.9	27.6	-1.0	6.0	7.8

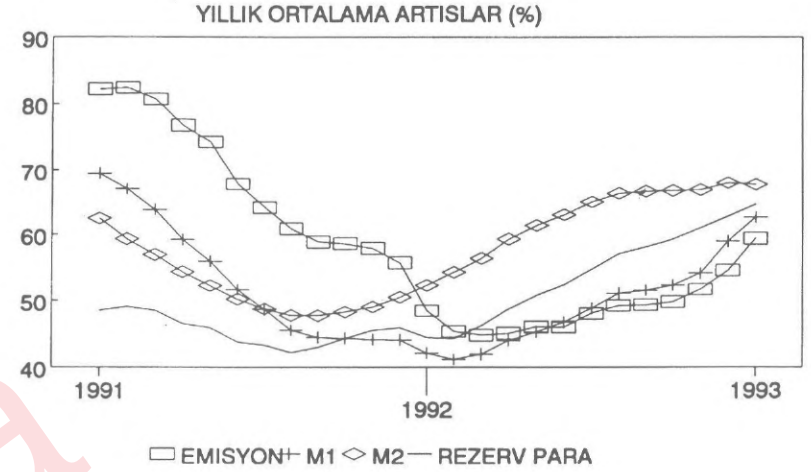
YILLIK ORTALAMA ARTIŞLAR (%)

1992	1	63.9	57.2	65.8	58.3	58.8	56.9	77.7	56.6	54.8
	2	67.8	58.6	68.8	59.2	59.3	57.9	79.5	57.6	54.8
	3	70.0	59.7	69.9	61.1	59.8	60.1	79.9	59.6	55.3
	4	71.2	61.9	70.5	63.5	61.5	62.3	79.1	62.2	56.0
	5	71.9	64.3	71.4	65.6	63.2	64.4	79.6	64.6	57.5
	6	71.8	67.1	70.7	68.8	66.2	67.5	79.3	68.1	60.3
	7	70.8	70.5	70.0	71.9	68.8	70.7	78.7	71.5	63.5
	8	69.6	73.6	68.1	75.1	71.4	73.5	77.7	74.7	67.0
	9	68.1	75.7	66.5	76.9	70.9	73.1	77.3	76.8	69.5
	10	66.3	77.1	65.1	77.6	69.0	71.6	76.6	77.9	70.6
	11	65.3	77.1	64.2	77.2	66.5	69.1	75.8	77.8	70.5
	12	64.7	76.2	64.2	75.5	63.2	64.9	74.6	76.1	69.3
1993	1	63.9	74.7	62.7	74.3	59.8	60.8	72.2	75.0	68.4
	2	62.5	73.4	61.3	73.1	56.2	56.5	71.7	73.8	67.7

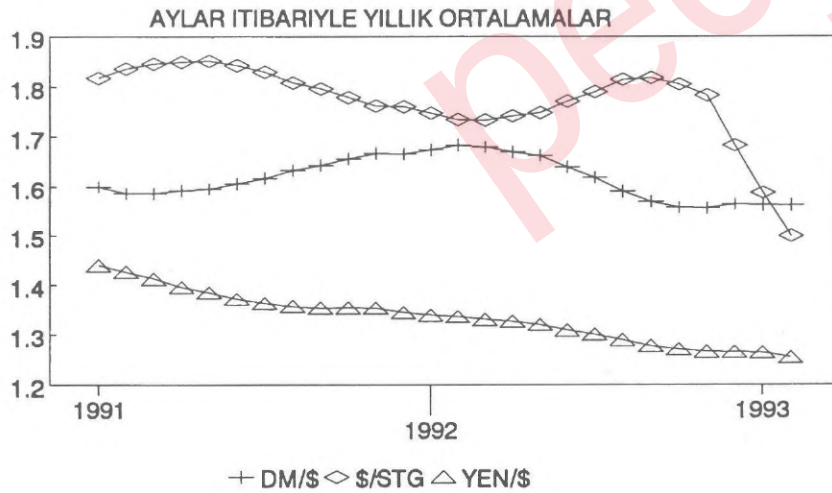
DEVALUASYON

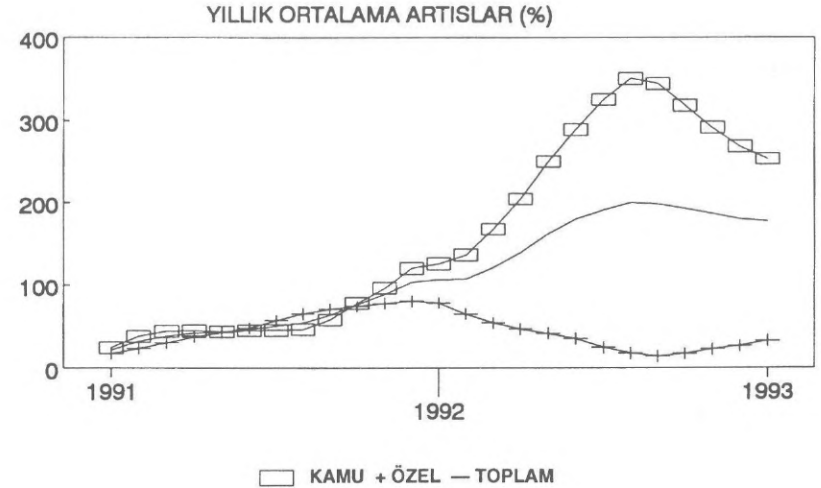
PARA PIYASALARI

\$ PARİTELERİ

MERKEZ BANKASI KREDİLERİ

					HAMMADDE					KARŞILAMA	DIŞ TİC	DIŞ TİC	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİC	
	TARIM	MADEN	İMALAT	TOPLAM	YATIRIM	TÜKETİM	HAM PETROL	TOPLAM	TOPLAM	ORANI	AÇIĞI	HACMİ				
											%	MİLYON \$	MİLYON \$	ENDEKSİ	ENDEKSİ	HADDİ
1992	1	238	29	956	1,223	426	228	183	983	1,637	74.7	414	2,860	112.2	101.9	110.1
	2	206	19	856	1,083	416	205	157	932	1,554	69.7	471	2,636	115.4	97.8	118.0
	3	182	22	1,043	1,246	609	216	167	928	1,752	71.1	506	2,998	108.9	96.0	113.4
	4	166	18	888	1,071	518	217	232	1,014	1,750	61.2	679	2,821	107.0	95.7	111.8
	5	176	22	1,050	1,247	574	201	217	1063	1,838	67.9	591	3,086	109,3	98.4	111.1
	6	125	24	850	998	656	187	252	1,061	1,904	52.4	906	2,902	110.1	101.5	108.5
	7	108	28	1,080	1,216	588	273	257	1,175	2,036	59.7	821	3,252	114.8	106.2	108.1
	8	116	15	1,076	1,207	497	247	248	1,123	1,867	64.6	661	3,074	113.8	102.7	110.8
	9	177	31	1,072	1,279	494	283	218	1,176	1,953	65.5	674	3,232	112.4	101.0	111.3
	10	298	18	1,101	1,417	506	267	244	1,132	1,905	74.4	488	3,322	110.5	103.8	106.5
	11	210	23	1,017	1,250	544	291	240	1,249	2,058	59.9	835	3,335	107.4	97.9	109.7
	12	256	18	1,227	1,502	952	359	219	1,295	2,606	57.6	1,104	4,107	106.6	98.5	108.2

YILLIK TOPLAMLAR (*)

YILLIK ORTALAMALAR (*)

1990	2,388	331	10,223	12,943	5,928	2,911	3,495	13,490	22,329	58.0	9,386	35,271	110	105	105
1991	2,732	288	10,582	13,600	6,065	2,898	2,456	12,099	21,033	64.7	7,434	34,633	109	102	107
1992	2,258	265	12,213	14,738	6,780	2,975	2,632	13,132	22,887	64.4	8,149	37,625	111	100	111

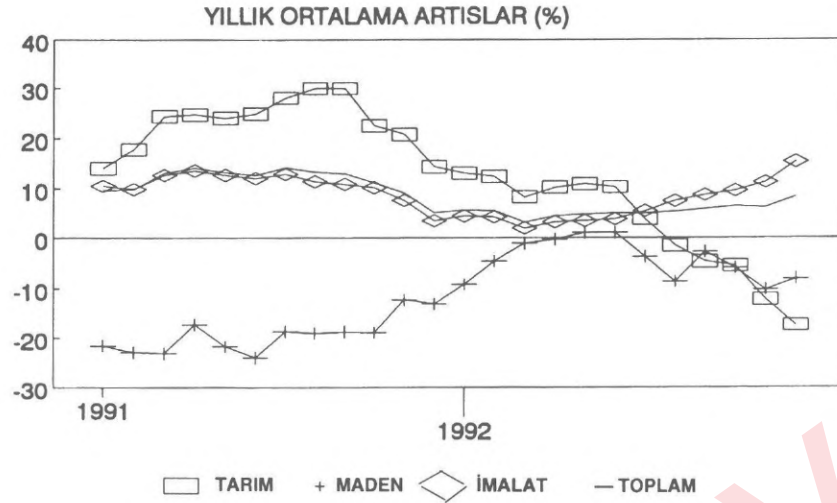
YILLIK ARTIŞLAR (%)

1990	12.3	-19.8	12.9	11.2	54.0	110.3	42.3	28.1	41.7	-21.5	127.5	28.7	11.2	6.7	4.6
1991	14.4	-13.2	3.5	5.1	2.3	-0.5	-29.7	-10.3	-5.8	11.6	-20.8	-1.8	-0.9	-3.1	1.9
1992	-17.4	-8.0	15.4	8.4	11.8	2.7	7.2	8.5	8.8	-0.4	9.6	8.6	1.4	-1.9	3.3

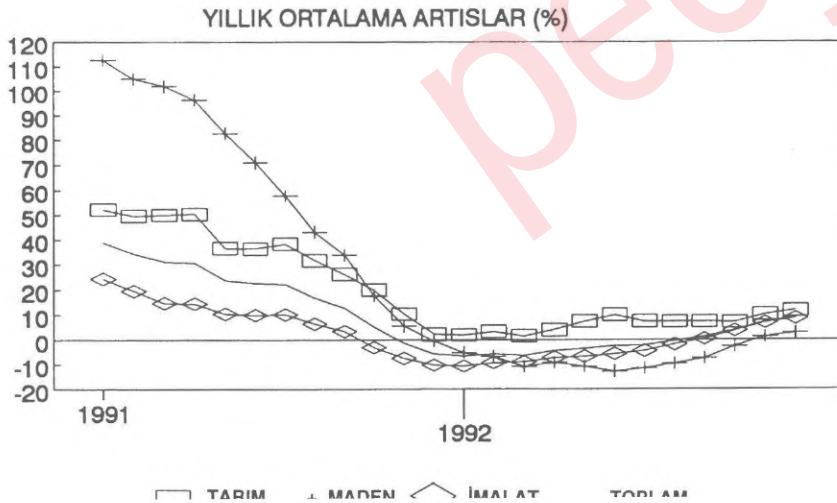
YILLIK ORTALAMA ARTIŞLAR (%)

1992	1	13.1	-9.2	4.4	5.7	1.9	-5.2	-29.2	-10.7	-6.7	13.3	-23.7	-2.2	-2.2	-4.4	2.2
	2	12.5	-4.6	4.3	5.6	3.2	-6.8	-29.3	-9.4	-5.7	11.3	-21.5	-1.5	-3.0	-5.7	2.8
	3	8.3	-1.1	2.0	3.1	1.5	-10.9	-28.0	-9.0	-6.5	9.6	-20.5	-2.9	-3.6	-6.9	3.6
	4	10.2	-0.3	3.3	4.5	3.9	-9.3	-27.3	-7.2	-4.5	8.6	-17.6	-1.1	-3.8	-7.3	3.7
	5	11.0	1.1	3.5	4.8	7.4	-10.9	-29.0	-6.7	-3.6	8.0	-16.4	-0.4	-3.4	-7.4	4.2
	6	10.3	1.1	3.8	5.0	9.9	-12.8	-26.2	-5.7	-2.5	7.3	-14.0	0.3	-2.7	-7.2	4.9
	7	3.8	-3.8	5.5	5.0	7.3	-11.6	-21.8	-4.5	-2.3	7.0	-13.6	0.5	-1.5	-6.7	5.5
	8	-1.5	-8.6	7.5	5.4	7.3	-9.7	-18.5	-1.9	-0.5	5.6	-10.0	1.7	-0.6	-5.9	5.7
	9	-4.6	-2.7	8.7	5.9	7.3	-7.5	-14.7	0.3	1.1	4.3	-6.7	3.0	0.4	-4.6	5.3
	10	-5.5	-5.9	9.6	6.4	7.0	-2.7	-6.9	3.7	3.9	2.4	-0.6	4.9	1.2	-2.8	4.1
	11	-12.2	-10.2	11.3	6.2	10.1	1.2	-4.3	6.9	7.2	-0.9	8.9	6.8	1.6	-2.7	4.5
	12	-17.4	-8.0	15.4	8.4	11.8	2.7	7.2	8.5	8.8	-0.4	9.6	8.6	1.4	-1.9	3.3

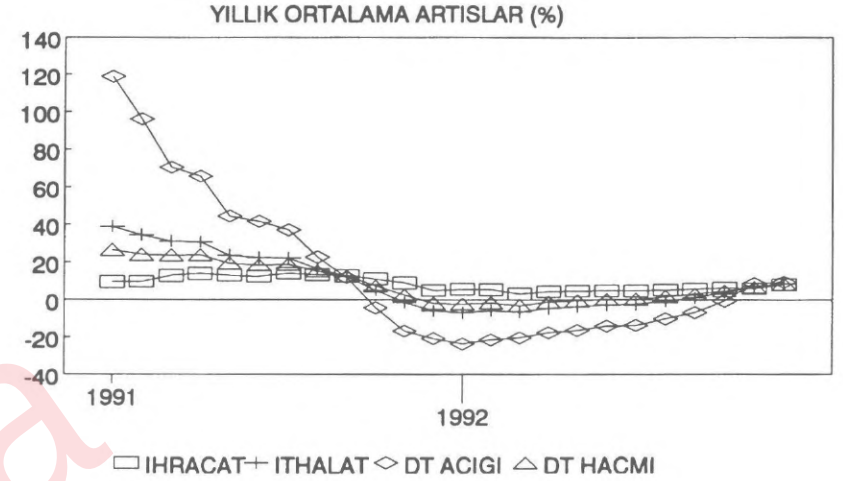
IHRACAT

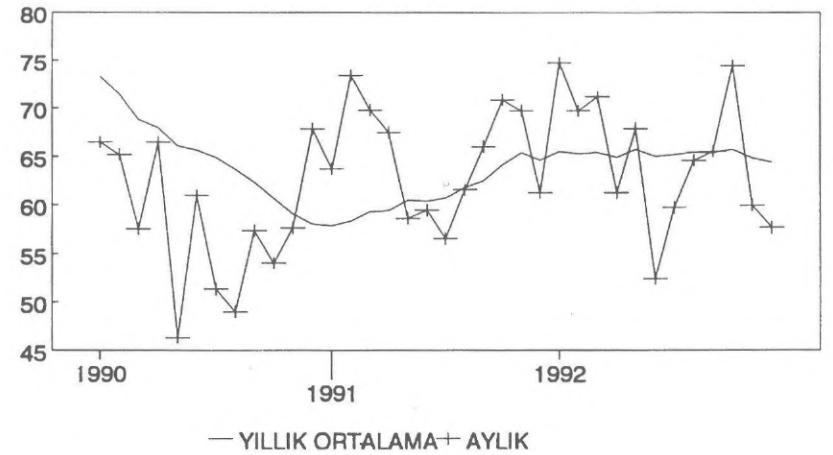
İTHALAT

DİS TICARET

İHRACATIN İTHALATI KARSILAMA ORANI

		AY SONU DEĞERLERİ				MİLYAR TL. REZERV			REZERV PARAYA ORANLAR (%)			MİLYAR TL. MB KREDİLERİ			MİLYAR TL.		
		EMİSYON	M1	M2	PARA	EMİSYON	M1	M2	EMİSYON	M1	M2	KAMU	ÖZEL	TOPLAM	KREDİ STOKU	MEVDUAT	VADELİ MEVDUAT
1992	1	20,836	39,675	117.631	37,318	55.8	106.3	315.2	18,982	4,997	23,979	119,143	103,303	83,126			
	2	22,680	41,902	123.307	39.083	58.0	107.2	315.5	22,630	5,196	27,826	126,363	107,123	86,464			
	3	22,761	43,716	127.958	40,333	56.4	108.4	317.3	29,356	5,462	34,818	136,779	114,524	89,085			
	4	23,771	46,888	134.896	41,916	56.7	111.9	321.8	32,888	5,699	38,587	149,989	119,677	83,481			
	5	25,351	46,807	137.922	43,478	58.3	107.7	317.2	33,431	5,687	39,118	150,755	121,450	86,006			
	6	26,883	50,955	143.453	46,225	58.2	110.2	310.3	34,700	5,774	40,474	154,260	126,315	87,777			
	7	29,498	53,933	150.093	49,902	59.1	108.1	300.8	33,120	5,878	38,998	162,118	131,031	87,474			
	8	30,592	57,935	157.224	51,984	58.8	111.4	302.4	32,455	5,761	38,216	158,214	138,227	94,642			
	9	31,653	60,084	162.071	53,871	58.8	111.5	300.9	30,646	6,057	36,703	160,193	141,454	97,107			
	10	33,887	64,226	169.427	58,017	58.4	110.7	292.0	35,718	7,799	43,517	177,632	147,962	100,317			
	11	34,780	65,636	174.715	59,769	58.2	109.8	292.3	38,054	9,095	47,149	185,643	152,598	103,700			
	12	36,838	81,499	196.502	61,195	60.2	133.2	321.1	41,860	8,674	50,534	192,081	160,244	107,046			
	1	36,581	71,081	192,903	61,590	59.4	115.4	313.2	44,287	10,663	54,950	220,631	170,764	115,553			

YIL SONU DEĞERLERİ(*)

1989	8.252	20,358	49,153	17,035	48.4	119.5	288.5	3,887	2,813	6,699	34,256	43,889	27,146
1990	14,265	29,326	70,707	24,423	58.4	120.1	289.5	4,526	3,115	7,641	61,746	61,395	45,759
1991	20,707	42,116	113,566	36,069	57.4	116.8	314.9	17,008	4,624	21,632	106,605	100,161	76,146
1992	36,838	81,499	196,502	61,195	60.2	133.2	321.1	41,860	8,674	50,534	192,081	160,244	107,046

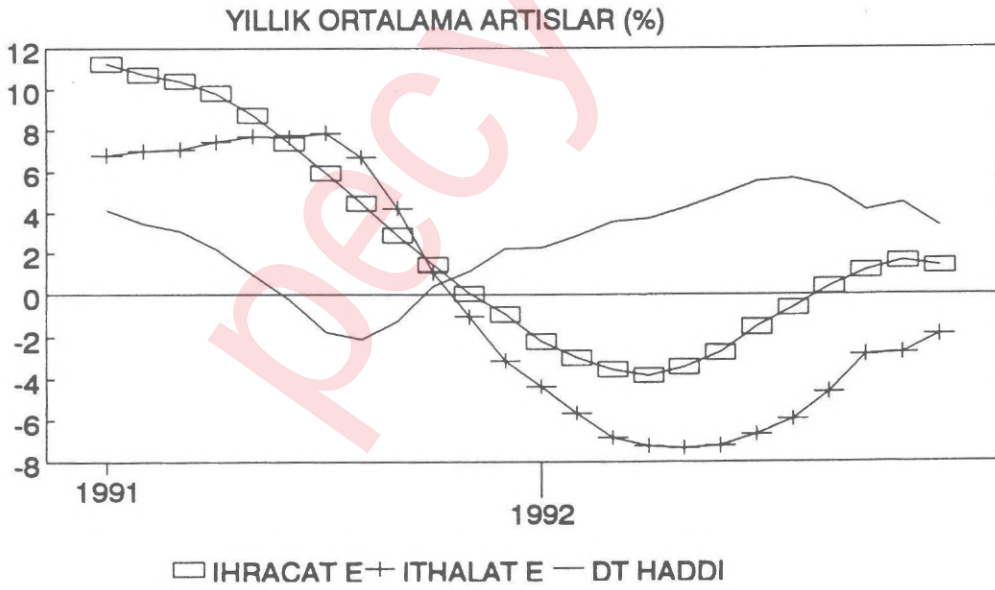
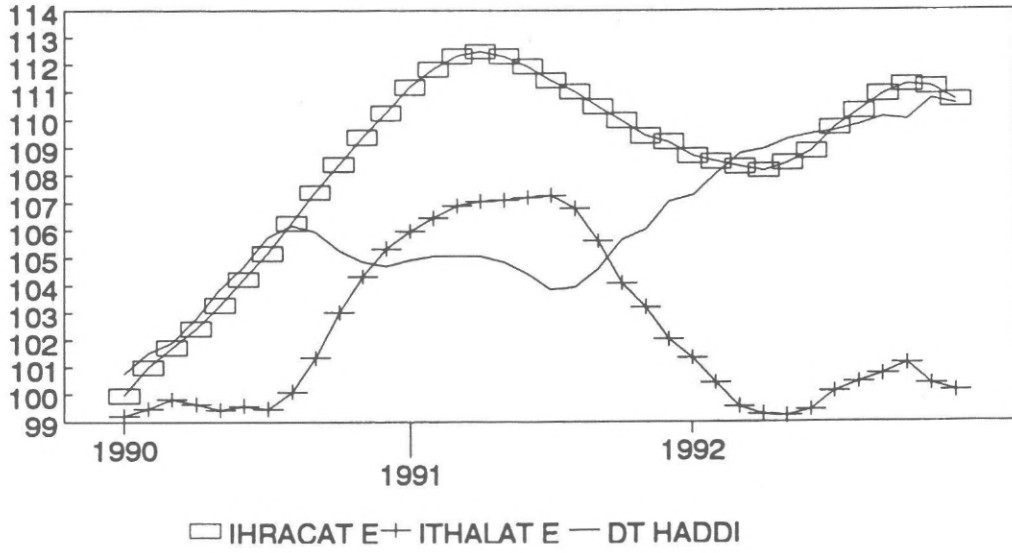
YILLIK ARTIŞLAR (%)

1990	72.9	44.0	43.8	43.4	20.6	0.5	0.3	16.5	10.8	14.1	80.2	39.9	68.6
1991	45.2	43.6	60.6	47.7	-1.7	-2.8	8.8	275.8	48.4	183.1	72.7	63.1	68.2
1992	77.9	93.5	73.0	69.7	4.9	14.1	2.0	146.1	87.6	133.6	80.2	60.0	39.1

YILLIK ORTALAMA ARTIŞ ORANLARI (%)

1992	1	48.5	42.1	52.3	44.4	4.0	-1.4	5.0	125.3	78.2	106.3	70.5	51.8	73.9
	2	45.3	41.1	54.3	44.3	1.7	-2.0	6.5	135.7	64.6	107.2	70.5	54.8	79.9
	3	44.7	41.9	56.4	46.2	-0.2	-2.7	6.6	167.1	53.7	120.8	71.8	58.0	84.4
	4	45.0	43.9	59.3	48.7	-1.8	-3.1	6.7	204.2	46.2	138.6	74.6	61.2	82.9
	5	46.0	45.3	61.4	50.8	-2.7	-3.6	6.7	250.6	41.2	161.5	77.3	63.8	80.3
	6	46.0	46.7	63.0	52.4	-3.7	-3.7	6.7	289.5	34.6	179.2	79.1	65.8	78.0
	7	48.1	48.8	65.0	54.8	-4.0	-3.8	6.5	325.5	23.9	190.8	81.3	67.8	74.7
	8	49.2	51.1	66.4	57.2	-4.8	-3.8	5.9	350.5	17.1	199.8	83.3	69.7	71.2
	9	49.4	51.6	66.7	58.2	-5.4	-4.1	5.6	344.3	13.5	198.0	84.4	70.4	67.3
	10	49.8	52.3	66.8	59.3	-6.0	-4.4	5.1	318.4	16.7	192.5	85.3	70.6	67.1
	11	51.7	54.2	66.9	61.0	-6.0	-4.3	4.4	291.8	22.1	186.2	85.9	71.2	644.4
	12	54.6	59.0	68.0	62.8	-5.4	-2.8	3.8	268.7	25.8	179.4	86.1	70.6	61.3
	1	59.4	62.6	67.7	64.6	-3.6	-1.9	2.3	253.8		176.7	86.8	69.6	55.9

DIS TICARET ENDEKSLERİ

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ İKTİSAT FAKÜLTESİ

YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA TEZLERİ

1982-1992

YÜKSEK LİSANS TEZLERİ

Tez başlığı : Para arzı-ödemeler bilançosu ilişkileri "ödemeler bilançosuna parasal yaklaştırmış teorisi."

Danışman :

Tezi hazırlayan: Ahmet Tahir Dehmen. Ens. no: Tarih 1984

Tez başlığı : Devlet müdahaleciliğinin gelişimi moneter ve fiskal politikalar.

Danışman : Prof. Dr. Erdoğan Alkin.

Tezi hazırlayan: Bülent Elker. Ens. no: Tarih:1984.

Tez başlığı : Esnek kur sistemi ve Türkiye'de uygulanabilirliği

Danışman :

Tezi hazırlayan: İlker Altun. Ens. no: Tarih:1986

Tez başlığı : Klasikler'de, Keynes'de üretim-tüketim dengesizlikleri ve iktisadi durgunluk.

Danışman : Prof. Dr. Işıl Akbaygil.

Tezi hazırlayan: Abdullah Amaç. Ens. no: 340 Tarih: 1986

Tez başlığı : Türkiye'deki bankalarda mevduatı genişletme politikaları.

Danışman : Prof. Dr. Erdoğan Alkin.

Tezi hazırlayan: Nalan Gürel. Ens. no: Tarih:1986.

Tez başlığı : Monetarist para teorisi ve politikaları.

Danışman :

Tezi hazırlayan: Yavuz Ilgaz. Ens. no: Tarih: 1986

Tez başlığı : Türkiye için para arzı analizi.

Danışman : Doç. Dr. Ömer Gökay.

Tezi hazırlayan: Nuray Kavrul. Ens. no: 513. Tarih:1986.

Tez başlığı : Devalüasyon sorunu ve Türkiye devalüasyonları.

Danışman :

Tezi hazırlayan: Belgin Belkıs Madeni. Ens. no: Tarih: 1986.

Tez başlığı : 1975-85 döneminde Merkez Bankasının bankalarla olan kredi ilişkileri.

Danışman :

Tezi hazırlayan: Serdar Urgan. Ens. no:608 Tarih: 1986.

Tez başlığı : "Yabancı bankaların Türk Banka sistemindeki yeri."

Danışman :

Tezi hazırlayan: Ali Tufan Yetginer. Ens. no: Tarih:1986.

Tez başlığı : Bankacılıkta bilgisayar uygulamaları ve bir sistemin yakından incelenmesi.

Danışman : Doç. Dr. Öner Esen.

Tezi hazırlayan: Kürşat Darçın. Ens. no: Tarih: 1987.

Tez başlığı : Türk bankacılık sisteminde oligopolistik yapılaşma.

Danışman : Prof. Dr. Yüksel Ülken.

Tezi hazırlayan: İbrahim Dinek. Ens. no: Tarih:1987.

Tez başlığı : Ekonomi ve ekoloji ilişkisi.

Danışman : Prof. Dr. Yüksel Ülken.

Tezi Hazırlayan: Şule Doğanürk. Ens. no:465. Tarih:1987.

Tez başlığı : Türkiye'de yabancı sermaye teşvik mevzuatı ve uygulaması.
Danışman : Prof. Dr. Akın İlkin.
Tezi hazırlayan: Hüseyin Erdem. Ens. no: Tarih:1987.

Tez başlığı : Yunan banka sistemi.
Danışman : Prof. Dr. Yüksel Ülken.
Tezi hazırlayan: Emine Nedim. Ens. no:646 Tarih: 1987.

Tez başlığı : Türkiye'de menkul sermaye piyasası ve bankacılıkta uygulama alanları.
Danışman : Doç. Dr. Ahmet Kalın.
Tezi hazırlayan: Meral Samuncu. Ens. no: 500. Tarih: 1987.

Tez başlığı : Bankaların denetiminde teftiş kurullarının yeri.
Danışman : Doç. Dr. Gül Turan.
Tezi hazırlayan: Murat Serinkan. Ens. no: Tarih: 1987.

Tez başlığı : Türkiye'de kredi maliyetlerini belirleyen unsurlar üzerine bir deneme.
Danışman : Yard. Doç. Dr. Targan Ünal.
Tezi hazırlayan: Sevilay Suyabatmaz. Ens. no.1025 Tarih: 1987.

Tez başlığı : Türkiye'de kalkınma ve yatırım bankacılığı.
Danışman :
Tezi hazırlayan: Hasan Tahsin Uçar. Ens. no: 817. Tarih: 1987.

Tez başlığı : Banka Kredilerinin ekonomide yarattıkları etkiler.
Danışman : Prof. Dr. Erdoğan Alkin.
Tezi hazırlayan: Nihal Üçsu. Ens. no: Tarih:1987.

Tez başlığı : Bankaların kamuya açıklanan mali tablolarının analiz yöntemleri ve altı bankanın değerlendirilmesi.
Danışman : Prof. Dr. Işıl Akbaygil.
Tezi hazırlayan: Salih Yazgan. Ens. no: 858. Tarih: 1987.

Tez başlığı : Gaziantep ve ekonomisi Güneydoğu Anadolu projesi doğrultusunda Gaziantep ekonomisinin alacağı olası görüntü.
Danışman : Yrd. Doç. Dr. Ömür Babaoğlu.
Tezi hazırlayan: Bülent Açma. Ens. no:1983. Tarih: 1988.

Tez başlığı : Uluslararası Ticaret.
Danışman : Dr. Targan Ünal.
Tezi Hazırlayan: A. Merdan Araz. Ens. no:87/1915. Tarih:1988.

Tez başlığı : Tekstil ve konfeksiyon sanayi-ihracat ilişkileri.
Danışman : Prof. Dr. Yüksel Ülken.
Tezi hazırlayan: Erhan Atay. Ens. no:221. Tarih:1988.

Tez başlığı : Türkiye'de uygulanan para politikaları (1920-1980).
Danışman : Yrd. Doç.Dr. Türkel Minibaş.
Tezi Hazırlayan: Zahide Ayyıldız. Ens. no:2215 Tarih:1988.

Tez başlığı : KİT'lerin serbest piyasa ekonomisine entegrasyonu; özelleştirme ve Türkiye uygulaması.
Danışman : Prof. Dr. Işıl Akbaygil.
Tezi hazırlayan: Nalan Bağdiken. Ens. no: 1876. Tarih: 1988.

Tez başlığı : Siyasi olaylarla 1917-1945 dönemi Türk-Sovyet ilişkileri.
Danışman : Yrd. Doç. Dr. Kemal Melek.
Tezi hazırlayan: A. Tuncay Çobanoğlu. Ens. no: Tarih:1988.

tez başlığı : Türk sigorta sektörünün uluslararası sigorta pazarlarında etkinlik gücü.
anışman : Yrd. Doç. Dr. Ömür Babaoğlu.
tez hazırlayan: Recep Derin. Ens.no: Tarih:1988.

tez başlığı :Enflasyon ithali.
anışman : Yrd. Doç. Dr. Türkel Minibaş
tez hazırlayan: Ali Durukan. Ens.no:2091. Tarih:1988.

tez başlığı : Dış Ticaretin finansmanı.
anışman : Prof. Dr. Erdoğan Alkin.
tez hazırlayan: Bilge Nur Katipoğlu. Ens. no: Tarih: 1988.

tez başlığı : Banka şubelerinde rase (ankes) yöntemi.
anışman : Doç. Dr. Gül G. Turan.
tez Hazırlayan: Ercan Koraç. Ens. no: Tarih:1988.

tez başlığı : Türk sermaye piyasasında yatırım fonları uygulaması ve yatırım ortaklıkları.
anışman : Yrd. Doç. Dr. Targan Ünal.
tez hazırlayan: Mehmet Bülent Öner. Ens. no: 1841. Tarih:1988.

tez başlığı : Bankalarda hizmet pazarlaması ve sorunları.
anışman :
tez hazırlayan: Hasip Öztürk. Ens. no: Tarih:1988.

tez başlığı : Türkiye'de çay üretim ve pazarlanması (Çay-Kur Genel Müdürlüğü)
anışman : Gül G. Turan.
tez hazırlayan: Nazire Telatar. Ens. no.: Tarih:1988.

tez başlığı : Türkiye'de bankaların denetimi.
anışman : Prof. Dr. Fuat Çelebioğlu.
tez hazırlayan: Süleyman Tenekecioğlu. Ens. no: 2542. Tarih:1981

tez başlığı : Türkiye'de uygulanan ithalat rejimleri ve sonuçları.
anışman : Prof. Dr. Erdoğan Alkin.
tez hazırlayan : Şerife Akra. Ens. no.:741. Tarih:1989.

tez başlığı : Yatırım projelerini etkileyen faktörler ve bir uygulama.
anışman : Yrd. Doç. Dr. Targan Ünal.
tez hazırlayan: İnan Akova. Ens. no: 88/3758. Tarih:1989.

tez başlığı : Bankalarda döviz pozisyonu yönetimi.
anışman : Prof. Dr. Erdoğan Alkin.
tez hazırlayan: Adnan Anaçali. Ens. no: Tarih:1989.

tez başlığı : Türk tekstil sektörünün genel görünümü ve hazır giyim sektörümüz.
anışman : Yrd. Doç. Dr. Targan Ünal.
tez hazırlayan: Zeynep (Dilbaz) Aslantürk. Ens. no: 86/951. Tarih: 1989.

tez başlığı : Dünya'da ve Türkiye'de ihracat kredi sigortası
anışman :
tez hazırlayan: H. Bayram Başaran. Ens. no: Tarih:1989.

tez başlığı : Türkiye'de bankacılık-otomasyonun banka örgüt yapısı üzerine etkisi ve ortaya çıkardığı değişiklikler.
anışman : Prof. Dr. Yıldırım Öner.
tez hazırlayan: Ayten Başarır. Ens. no: 311. Tarih:1989.

Tez başlığı : Türk sigorta fon yaratma kapasitesi ve yaratılan fonların sermaye piyasasında değerlendirilmesi.

Danışman : Prof. Dr. İzzettin Önder.

Tezi hazırlayan: Serap Duysak. Ens. no: Tarih:1989.

Tez başlığı : Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Merkez Bankacılığı ve parasal sorunlar.

Danışman : Prof. Dr. Erdoğan Alkin.

Tezi hazırlayan: Hakkı Emre. Ens. no: 86/1068 Tarih:1989.

Tez başlığı : Kredilendirmede risk unsurunun değerlendirilmesine bir bakış.

Danışman : Prof. Dr. Erdoğan Alkin.

Tezi hazırlayan: Hatice Fidan. Ens. no: 2518. Tarih:1989.

Tez başlığı : Türkiye - AET ilişkileri.

Danışman : Prof. Dr. Erdoğan Alkin.

Tezi hazırlayan: Ali Gürel. Ens. no: Tarih:1989.

Tez başlığı : İhracatın geliştirilmesi açısından ihracat kredi sigortası ve Türkiye.

Danışman : Dr. Öztin Akgüç.

Tezi hazırlayan: Can Güçlü. Ens. no:534. Tarih:1989.

Tez başlığı : Kredi Sistemi içinde Türk Eximbank.

Danışman : Türkel Minibaş.

Tezi hazırlayan: Yüksel Ilgaz. Ens. no: Tarih:1989.

DOKTORA TEZLERİ

Tez başlığı : Para talebi fonksiyonu "(yeni) paracı ve Keynesci para talebi teorileri ve (1923-1980) Türkiye'de para talebi".

Danışman : Prof. Dr. Ali Özgüven.

Tezi hazırlayan: Ercan Eren. Ens. no: Tarih:1983.

Tez başlığı : Tacir Bankacılık ve Türkiye'de uygulama imkanları.

Danışman : Prof. Dr. Erdoğan Alkin.

Tezi hazırlayan: Levent Ali Varlık. Ens. no:1335. Tarih:1986.

Tez başlığı : Gelişmekte olan ülkelerde sınai kalkınma bankacılığının evrimi ve günümüzdeki gelişim çizgisi üzerine bir inceleme.

Danışman :

Tezi hazırlayan: Ali Arslan. Ens. no: Tarih:1987.

Tez başlığı : Banka pazarlama yönetiminde planlamanın önemi ve şubelere uygulanması.

Danışman : Prof. Dr. Yüksel Ülken.

Tezi hazırlayan: M. Rıza Erdeğirmenci. Ens. no.: Tarih:1987.

Tez başlığı : Turizm yatırımlarının finansman politikaları.

Danışman : Prof. Dr. Akın İlkin.

Tezi hazırlayan: A. Bora Baycık. Ens. no: Tarih:1988.

Tez başlığı : Türkiye'nin ödemeler dengesi açıkları üzerine bir parasal yaklaşım modeli denemesi. Günlü kur uygulaması ve Türk Lirasının devalüasyonu üzerine bir inceleme.

Danışman : Prof. Dr. Mehmed Şükrü Tekbaş.

Tezi hazırlayan: Ahmet Kamil Tunçel. Ens. no: Tarih:1988.

Tez başlığı : Avrupa Topluluğu bütçesi ve parasal gelişmeler.

Danışman : Prof. Dr. Erdoğan Alkin.

Tezi hazırlayan: Abdülkadir Mercül. Ens. no: Tarih: 1989.

İşyeri...Tam yeri!

EXTRA MARATHON HAVLU... MARATHON HAVLU!

ÇOK EKONOMİK

Marathon Havlular özel bir dispenser ile kullanıma sunuluyor. Islak havlu alınırken diğer yaprakla ıslanması önleniyor... Islak ya da kuru... Marathon havlular çok dayanıklı. **Her kullanımda en fazla iki yaprak Marathon yeterli...**

ÇOK SAĞLIKLI

Her harekette tek bir havlu alınmasını sağlayan "multifold" katlama yalnız Marathon Havlularda var. El sürülmemiş, tertemiz havlulara ulaşmanın en sağlıklı yolu.

ÇOK PRATİK

Özel dispenser ile Marathon Havlular elektrikli kurutma makinelerinin bakım, onarım; tekstil havluların yıkama, ağartma sorunlarını ortadan kaldırıyor.

İşyerinize Marathon temizliğini kazandırmak için, Girişim Pazarlama Kurumlar Müdürlüğü: İstanbul Bölgesi'ni (1) 274 27 00'dan, Ankara Bölgesi'ni: (4) 235 45 62'den, İzmir Bölgesi'ni: (51) 63 69 72'den, Antalya Bölgesi'ni (31) 47 52 54'den arayınız.

Verimlilik

“Verimlilik, yaşamın temel koşuludur. Çünkü verim yaratmak, üretmek demektir. Gelecek demektir.”

2000’li yılların eşiğinde, Bor önemli bir atılım gerçekleştirdi. Yer kurum kimliği oluşturdu. Borusan kir tüm şirket adlarının özel olarak ışından, özel Borusan renklerinde Borusan ambleminden oluşuyor. pano ve tabelalardan taşıtlara, kırtaz malzemelerinden çalışanların giysilerdek her yerde uygulanıyor. Ve tüm E san şirketlerini görsel bir bütünlük iç sunuyor. Bu kimlik Borusan ilkelerin yansıtıyor: Yenilikçilik, verimlilik ve reye saygı.

Verimlilik! Çünkü üretimde yül verim, insanlara kaliteli ürün ve hiz uygun fiyatla sunabilmeyi sağlar. Boru başta demir-çelik olmak üzere üretim tiği tüm alanlarda, müşterilerine en teliyi, en ekonomik koşullarda sunu amaçlamıştır. Bunun içindir ki Boru ürünleri, Türkiye’nin yanı sıra, tam 45’ de ve Borusan markasıyla satılıyor, nıyor, beğeniliyor.

Borusan, başarısının devamı gelecekte de verim artırıcı yeni teknc lere yatırım yapmayı hedeflemekte. Çünkü Borusan için, müşteriye en iyi ş de hizmet, müşteriye saygı önkoşul

BORUSAN